

ՄԻՈՒ

1966

ՄԻՈՆ

Խ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ՔԱՆԱՍՏՐԱԿԱՆ
ՊԵՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԵՄԻ ՀԱՅ ՊԵՏՐԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

«سور» مجلة ارمينية شهرية، «سور» اديبية، «سور» علمية.

"SION" ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1966

Մայիս

Թիւ 5

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ

Աստանդական մեր կեանքը անաչառօրէն ղննող անձ մը առաջին իսկ պահէն դէմ յանդիման պիտի դայ երեւոյթի մը, որ ընդհանուր է, հասարակաց, արտասահմանի մեր բոլոր գաղութներուն եւ զանոնք կազմող բոլոր խաւերուն վերաբերող անխտիր։ Այդ երեւոյթը, երկար տարիներ մեր հետ եղած, մեր անխարխալ դոյութենէն բխած եւ ցեղային մեր բնութեան բաղկացուցիչ մէկ մասը դարձած գրեթէ՝ կարգապահութեան պակասն է, մեր կեանքի բոլոր երեսներուն եւ մարդերուն վրայ տարածուող։

Կարգապահութիւնը, իր ընթացիկ իմաստով ու գործածութեամբ ըմբռնուած, իշխանութիւններու, մարմիններու կամ դեկավար տարրերու կողմէ պարտադրուած կանոններու ենթարկելի մըն է։ Կրաւորական դիրք մը, յաճախ մեղմէ անկախ կամ մեր կամքին հակառակ։ Այս վիճակը, իր արդիւնքներուն բերելիք առաւելութիւններով հանդերձ, հոգեբանօրէն խտէալ միջոցը չի հանդիսանար նկարագիրներէ ներս դրական մղումներ յառաջացնելու։ Մարդկային մտածումին մէջ, կարգապահութեան առնչուած է պարտադրանքի դադափարը, որ յաճախ պատճառ է անհատին մէջ գոյութիւն ունեցող ձգտումներու անճիւղման եւ ոչնչացման։

Անհատի մը համար հետեւաբար անհրաժեշտ է ու նախապայման՝ անբխիճ կարգապահութիւն մը, անձէն եկած եւ անձին համար կարգաւորուած կեանքի եւ աշխատանքի գրութիւն մը՝ որ ենթակային անհատական բոլոր առանձնաշնորհներն ու ազատութիւնները երաշխաւորելով հանդերձ՝ զայն ընէ իր համայնքին գործունէայ մէկ անդամը։ Նման գրութիւն մը հիմնուած է պարզութեան վրայ, չ'ապաւինի ժխտական «մի ըներ»ին, այլ կը շղէ, կը սահմանէ ու կը հաստատէ ինչ որ պէտք է ու լուազոյն է ընել, ի շահ անհատին եւ ի վերջոյ՝ համայնքին։

Սակայն, կարգապահութեան այսպիսի հասկացողութենէ մը անկախ, ան մանաւանդ կը նշանակէ հունաւորուած, կարգի եւ կանոնի գրուած, ձգտումնաւոր եւ նպատակասլաց կեանք մը։ «Երաշխագրային» կեանք մը, եթէ կարելի է այսպէս ըսել, ուր ենթական ի յառաջագունէ գիտէ թէ ինչ կ'ուզէ, դէպի ո՛ր կը ձգտի եւ իր տրամադրութեան տակ եղած միջոցները ինչ են։ Այսպիսի կեանքի մը մէջ՝ չկան տարտամին գաղտոյ պահեր, չկայ նպատակի տնորոշութիւն եւ գոյութիւն չեն կրնար ունենալ թույլագումի եւ անլուծեան, անխմատ թափառումի եւ աննպատակ մտորումներու օրեր կամ ժամեր։

Այսպիսի կեանքով ապրող մը գիտակցութիւնը ունի իր պատասխանատուութիւններուն՝ որոնք ամենէն առաջ աւ սկզբնապէս իր անձին հանդէպ են, իր սեփական աշխատանքներուն եւ ձգտումներու իրագործման առնչութեամբ։ Տակաւին, ան հասկացողութիւնը ունի ժամանակին, եւ պահն կ'արժեւորէ առուելազոյն չափով, իր կեանքը վերածելով խիտ եւ յոգուն վայրկեաններէ ու պահերէ բաղկացած օրերու եւ տուրիներու շղթայի մը։ Ժամանակի ա՛յս տեսակ ըմբռնում մը ենթակային կ'ընծայէ բարձրարժէք արդիւնք՝ «տիրելիքնէ» եղած կեանքի մը ընդմէջէն։

Նման կենցաղով անհատներու համախմբում մը պիտի կարգմէ իտէալ համայնք մը եւ կամ հաւաքականութիւն մը։ Մարդկային ընկերութեան մէջ երբ կը պակսի կարգապահութեան ա՛յս ձեւ ընդունուած ըմբռնումը, երբ համայնք մը բաղկացնող անհատներ ներքին, սեփական ա՛յս կարգապահութեամբ չեն սնած ու աճած՝ ըստ այնմ ալ խնդրոյ առարկայ հաւաքականութեան կեանքը կը գառնայ անողի, աննպատակ եւ փոխանակ րոյալութեան կեդրոնաձիգ՝ կը վերածուի կեդրոնախույս ուժերու վատնող խուսափումի։ Ներքին կարգապահութեան մը ընձեռնելիք բոլոր առաւելութիւնները նոյն համեմատութեամբ կ'ընան դառնալ իրաւունքը այդ կարգապահութեամբ ապրող համայնքի մը, եւ, փոխադարձաբար, անկազմակերպ կենցաղի մը վնասները կ'ըլլան ճակատագիրը հաւաքականութիւններու։

Այսպիսով է որ, դժբախտաբար, ազգային մեր կեանքը դարձած է անկազմակերպ եւ անկերպարան։ Երեւութապէս, չկայ ա՛յն Գաղափարը, ա՛յն Ինչը, որուն շուրջ պիտի կարենայինք մեր ուժերն ու ձիւրքերը համախմբել եւ յառաջացնել արդիւնաշատ գործունէութիւն մը։ Մակերեսայինը եւ դիւրաւ անցնողը դարձած են մեր ուշադրութեան ու մտածողութեան կենդրոն, մինչ կարե-

ւորագոյնը մեր գոյութեան մէջ՝ մեր ազգապահպանումը, վերածուած է իր իմաստէն պարպուած եւ անարժէք արտայայտութեան մը միայն:

Եւ այս կացութիւնը, ամէն բանէ վեր՝ արդիւնք է մեր ժողովուրդէն ներս կարգապահութեան բացակայութեան. բան մը՝ որ բնագոյի կերպարունք ստացած է՝ ուրիշ ազգութիւններու մօտ եւ դարձած իրենց կեանքը ղեկավարող ու իրենց ազգային ձրգատումներուն ուղղութիւն եւ թիրախ տուող ուժ մը:

Մեծ տարբերութիւն կար 1900-ի եւ 1930-ի սերունդներուն մօտ՝ որպէս ազգային հոգեվիճակ, ձգտում, աշխատանքի եռանդ ու կազմակերպուածութիւն: Սակայն շատ աւելի մեծ է տարբերութիւնը վերջին այդ թուականին եւ ներկայ մեր օրերուն միջեւ, երբ կը կրենք բոլոր անծրագիր եւ անհորիցոն տարիներու: Ոչի՛նչ ունինք գրեթէ, որ մեզ ոգեւորէ եւ համազգային խանդավառութեան տանի: Ո՛չ մէկ բան կրնանք իրադրո՞ծել համատեղ ճիշդ ու ջանքերով: Իրերահասկացողութեան եւ հանդուրժողութեան առաքինութիւնները չեն այցելիր. մեղի եւ որպէս հետեւանք այս բոլորին՝ թուլութիւնն ու անհոգութիւնը եղած են մեզ պարուրող եւ վտանգաւոր թմբիրի առաջնորդող գլխաւոր ուժեր:

Յիսնամեակներ եւ այլ յորեկաններ կու գան եւ կ'անցնին, գէպքեր իրարու կը յաջորդեն հրթիռային արագութեամբ, կեանքը եւ ազնկակերպի պայմաններ կը փոխուին անբացատրելի հապճեպով, իսկ մենք, որպէս Հայ Սփիւռքը կազմող հաւաքանութիւններ, կը շարունակենք մեր թմբիրային կեանքը՝ փողահարելով երկվայրկեանի տեւողութիւն ունեցող երեւութական յաթմանակներ եւ կամաւոր մոռացութեան մատնելով ինչ որ էական է, անհրաժեշտ, նախապայման՝ մեր գոյութեան: Մակերեսայինն է մեր չափանիշը եւ դնահատութեան մակարդակը՝ գիւրիւնը եւ գիւրամատչելին, գիւրտացը եւ անցողիկը:

Եւ սակայն այս երեւոյթը, ծրագրի եւ նպատակի այս բացակայութիւնը խորթ են ու անհարազատ մեր գեղային նկարագրին ու դարաւոր պատմութեան: Ինչ որ ունինք այսօր որպէս գարեւն եկող տառեղ ու ժառանգութիւն՝ հանրայայտ փաստն է մեր ազգային ներքնահիմն ձիրքերուն, կարողութիւններուն եւ կեանքը իմաստաւորել ուղեւոր անմարելի մեր տենչանքին:

Եթէ տարագրութիւն եւ անապահով երկինքներ կրցած են պահ մը թթագնել մեր այս արժանիքները, համարադրաբար կը շարունակենք խորապէս թէ՛ այսուհանդերձ չեն կրցած մարել մեր արիւնն ու ոսկորը շինող առաքինութիւնները: Եւ Հիմնաւոր յոյսով ու ակրնկալութեամբ կը հաւատանք թէ անթեղուած այդ գեղեցկութիւնները շուտով, շատ շուտով պիտի թօթափեն դիրքնք բռնող մոխիրը, երկար սպասումներէ ետք վերստի՛ն տալու իրենց քերմութիւնն ու անմարելի բոցը մեզի եւ մեզմէ ետք գալիքներուն:

Ա. Գ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Տ Ի Պ Ա Ր Ք Ր Ի Ս Տ Ո Ն Ե Ա Ն

Քրիստոնէութիւնը տիպար կրօնք է, բայց քրիստոնեաներ թերի են: Այս է պատճառը որ շատեր Քրիստոնէութեան վրայ սրբալիզ դադարաւոր ունին: Ոմանք զայն վերացական կրօնք նկատելով՝ անոր գաղափարականներուն իրականացումը անդործնական կը համարեն. ուրիշներ ընկերական կրօնք չեն սեպեր զայն՝ անոր միաթիւքական ձգտումները միայն դիտելով. ոմանք ալ անոր մէջ լոկ ծէս եւ արարողութիւններ տեսնելով՝ ուսեալ դասակարգին համար անբնական կը նկատեն:

Քրիստոնէական կրօնի վրայ այս սխալ կարծիքը յառաջ բերող պատճառներէն մին է, ի հարկ է, քրիստոնեաներուն ապրած թիւի կեանքը, իսկ ուրիշ պատճառ մը Միլիէն Դարու միակողմանի ու յետադիմական լուսնիով սնած ժողովուրդ կրօնի ուսուցչին ունի հոգեւոր սակայն երբ իր իսկութեանը մէջ ուսումնասիրութիւն անկողմնակալօրէն, վերացական ըլլալով մէկտեղ դործնական ալ է, խորհրդապաշտ ձգտում ունենալով հանդիմա՝ ընկերական ալ է, արտաքին ձեւեր եւ ֆորմիլիւններ ունենալով միասին՝ զուտ հոգեւոր կրօնք է, համապատասխան՝ մարդկային հոգիին ներքին բազմաճնշեցումն եւ սրտի խորունկ իղձերուն:

Այլակերպութեան լերան վրայ Յիսուս երբ հոգեւոր յափշտակութեան մէջ էր, Պետրոս խնդրեց իրմէ որ այդ երկնային փառքին մէջ մնային չարունակ, բայց Յիսուս չուզեց. իր հոգեւոր յազնցումը ստա-

նալէ յետոյ իրենները առաւ եւ իջաւ լեռնէն վար, եւ անմիջապէս ոկտաւ ընկերարարության ծառայութիւններով զբաղիլ: Ասիկա որոշապէս կը մատնանչէ թէ Յիսուսի մաքուր կրօնքը թէեւ ունի աղօթքի եւ ներշնչութիւն լեռներ, սակայն եւ այնպէս լոկ տնոնցմէ չի բաղկանար: Ներշնչում, տեսիլ եւ հոգեկան վերացումներ կարեւոր են՝ զուհիկ կեանքէն անհատը վեր բարձրացնելով ծառայութեան ու գործնական կեանքի մղելու համար: Քրիստոնէութիւնը երբ իր ներդաշնակութեանը մէջ մնայ, կրնայ դոհնցնել մարդուն թէ՛ վերացական իղձերը եւ թէ՛ ծառայութեան փափաքը. թէ՛ խորհրդապաշտ միտումները եւ թէ՛ ընկերական ձգտումը. թէ՛ իմացական, զարգացումը եւ թէ՛ հոգեւոր նուիրումը: Արդար միմիայն տալու համար ուստի, պարտինք քրիստոնէութիւնը ուսումնասիրել իր բաղձնաւորմանի տնկիւններով:

Բարեպաշտական բարձր կեանքը տիպար քրիստոնէութենէ կը բխի մեր քրիստոնէութիւնը լաւ է, անոր արտայայտութիւնն ալ բնական իմ բերմամբ լաւ է: Տիպար ըրիւրտոնեայ մը ըլլալու համար տիպար պէտք է ըլլան քրիստոնէութեան մասին մեր բովանդակները: Որքան որ չարաչար կը սրբալիզ անոնք՝ որոնք քրիստոնէութիւնը միանալանութիւն կը նկատեն, նոյնքան կը սխալին նաեւ ուրիշներ, որոնք լոկ ընկերարարական ծառայութեան կը հաւատան, առանց սակայն Աստուծոյ հետ յարաբերիլու եւ առանց ունենալու իտիւրման պահեր: Քրիստոնէութիւնը անցեալին մէջ շատ տուած է եւ այսօր ալ կը տուած պարզապէս զինք միակողմանի եւ սխալ ներկայացնող անհատներէ եւ յարանաւանդութիւններէ:

Արդի քրիստոնեաներ երեք դասակարգի

Ծ. Խ. Հանգուցեալ բազմաբնուի հեղինակին վերջին յօդուածն է մերկան, զոր կը նրաւարակեն՝ իր գաղափարները հզօրացնելու եւ մամաւանք ներկայացնելու իրաւունքն ու այժմեականութեան պատճառ:

կը պատկանին. ումանք քրիստոնէութեան
բարեպաշտական արտաքին ձեւերը իւրա-
ցուցած են, բայց անոր ներքին ուժը կ'ու-
րանան (Բ. Տիմ. Գ. 5), քրիստոնեայ կը
կոչուին սակայն անուանական են: Ուրիշներ
արտաքինն աւելի ներքինի կարեւորու-
թիւն կ'ընծայեն, բայց իրենց ծայրայեղ եւ
միակողմանի ընթացքով քրիստոնէութիւնը
կը վարկաբեկեն: Ոմանք ալ Քրիստոսի կը
հետեւին իրենց դիտակից հաւատացեալներ,
ըմբռնումով եւ կեանքով ներդաշնակ եւ
խաղձակողմանի: Առաջին դասակարգը քը-
րիստոնէութեան համար օգտադրածիլի ուժ
մը չէ, այլ՝ անտրդանք մը: Երկրորդը ուժ
մըն է բայց պակասաւոր, իսկ երրորդին մի-
ջոյցաւ է որ քրիստոնէութիւնը կը փառա-
ւորուի իր իսկութեամբ եւ բնականոն ար-
տաքաբանութեամբ:

Այս տեսակ տիպար քրիստոնեաներ Քրի-
ստոսի կրօնին աղբերն են. ուր որ կը դառ-
նուին՝ հոն կը մեղմացնեն իրենց միջովայ-
բէն տեղեղութիւնները եւ կը սաեղծեն իրենց
շարժը մթնոլորտ մը՝ համեմուած երկնային
գեղեցեղութեամբ ու քաղցրութեամբ: Ասոնք
որպէս վարդ կը սփռեն ամէն տեղ Յիսուսի
անոյշ բուրմունքը եւ աստուածային շնորհ-
ներու լիառատ օրհնութիւնները: Քրիստոսի
կենդանի նամակներն են ասոնք, որոնց նկա-
րագրին մէջ մարդիկ յատկորէն կը կար-
գան լաւագոյն կեանքի մը վաճմ սկզբունք-
ները եւ քրիստոնէութեան սիրոյ բարձրա-
զոյն կեանքը: Բացի ասոնցմէ, տիպար քը-
րիստոնեան ունի ընդող կարգ մը յատկա-
նիշներ, որոնք կ'անջատեն դինք աշխարհիկ
մարդոցմէ: Այս յատկանիշներէն ոմանք հե-
տեւեալներն են.

Ա. Տիպար քրիստոնեայ աշխարհուրաց
է:

Աշխարհի մարդիկ կը պաշտեն զաշխարհ,
որովհետեւ անիկ բարձր պաշտումն է կամ
սիրոյ առաքելայ մը չունին: Քրիստոնեայի
մը համար սակայն սիրոյ առաքելան Աստ-
ւածն է, զայն կը սիրէ, զայն կը պաշտէ, ա-
նով կ'ապրի ու անով ալ կը աւանի, հրաժա-
րած՝ աշխարհի բոլոր ունայնութիւններէն: Ծնաւոր
կը փափաքին տիպար քրիստոնեա-
ներ ըլլալ, բայց չեն յաջողիր՝ անոր համար
որ աշխարհէ չեն կրնար հրաժարիլ եւ կամ
կէս կը հրաժարին, հետեւաբար կէս քրիս-

տոնեաներ են: «Լաւ է բարի մարդ ըլլալ»,
կ'ըսէ Սաւրթ, «Էսմ թէ կէս քրիստոնեայ
ըլլալ»: Կ'ուզեն թէ՛ աշխարհը հաճեցնել եւ
թէ՛ Քրիստոսը: Բայց կարելի չէ նման բան
մը եւ այս է պատճառը որ հոգեւոր կեանքի
մէջ զաճած կը մնան:

Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ՝ «Եթէ ես տա-
կաւիժ մարդոց համեղի ըլլայի, այլեւս Քրի-
ստոսի ծառայ չէի ըլլար» (Գաղ. Ա. 10) .
Աշխարհի կապանքներէն լիովին չազա-
տալուած կէս-քրիստոնեան իր աղբն-
թացքով թէ՛ ինքզինք կը խաբէ եւ թէ՛ քրիս-
տոնէական այս վսեմ իրօնի մասին ախա;
դաշափար կու տայ մարդոց: Մէկո ան հա-
մեմատութեամբ լաւ քրիստոնեայ է, ինչ
համեմատութեամբ որ աշխարհէն եւ անոր
անցար որ պերճանքներէն կրցած է հրաժա-
րիլ. «Յիսուսի դպրոցին մէջ», կ'ըսէ Մի-
թիւ Հէյրի, «Իրեն աշակերտ մեր տուի-
լի՜ք առաջին դասը ամենուրեքս թիւնն է»:

Աշխարհէն հրաժարիլ՝ հարկաւ չի հու-
նսկեր ճշմարտ ըլլալ: Նոյի տապալներ Փո-
րին վրայ էր, բայց Գուրին մէջ չէր: Նոյն-
պէս քրիստոնեան այս աշխարհի փորձու-
թեան ուղիքներն վրայ է, ապայն փորձու-
թեան մէջ չէ, եւ եթէ երբեք երբեմն ոտոր
առնի իսկ, Պետրոսի նման իսկոյն օտնու-
թիւն կը խնդրէ Յիսուսէն՝ որ դի՛ր կը
բռնէ ու կ'ազատէ: Հաւատացեալը բնկու-
թեան մէջ է, բայց մարդոց ապրած հառա-
րակ կեանքէն վեր բարձրացած՝ երկնային
մթնոլորտի մը մէջ կը շնչէ, ոտքո
երկրագունդին վրայ կը շրջագայի, իսկ հո-
յին Աստուծոյ հետ կը յարաբերի շարու-
նակ:

Ազգասէրի մը ազգասիրութեան չարժա-
ւիթը երբ դրամը, աթոռը, փառքը եւ կամ
ուրիշ շահադիտական գժուժ նկատումներ
են, չի կրնար տիպար ազգասէր ըլլալ: Ան-
կեղծ հայրենասէրը իր անձէն կը հրաժարի,
իր անձուկ եւէն դուրս կ'ելլէ եւ իր բախտը
կը նոյնացնէ իր հայրենիքի բախտին հետ:
Այլեւս իրեն համար ապրիլ՝ հայրենիքին
համար է, իր անձը ալ մեռած է ք յայտե-
ական անկեղծ ազգասէր մը երբ իր ազգին դե-
րադոյն լաւհերուծ են իր հայրենիքին ազա-
տագրութեան համար մեռնելու պարտաւա-
նութեան առջեւ կը գտնուի, ոչ թէ կը
փախչի ու դառաւիթ կ'ըլլայ, այլ իր սիրած

ու պաշտած հայրենիքին համար միտնել մեծագոյն հաճոյք կը նկատէ: Եթէ տիպար հայրենասէր մը ըլլալու համար աշխարհը ուրանալ հարկ է, ուրեմն որքան աւելի բաժնի տրուած է մարդու մը համար ուրանալ իր անձը, ըլլալու համար գիտակից հուստտաջալ եւ տիպար քրիստոնեայ մը:

Առաքելներ Պննտկոստէի որհուռ-քիները ընդունելէ առաջ շահագործական քրիստոնեաներ էին, մասամբ աշխարհը կը սիրէին եւ մասամբ Յիսուսը, քանզի իրենց անձը լման ուրացած չէին դեռ. իսկ Պննտեկոստէէն յետոյ այլեւս իրենց համար ապրիլ Քրիստոս էր միայն: Պօղոս Առաքեալ, կ'ըսէ. «Եւ Քրիստոսի հետ խաչը իյալ, բայց կեանքացի եմ. ոչ թէ ես՝ հապա Քրիստոս կեանքացի է իմ մէջս» (Գաղ. Բ. 20): Ուրիշ տեղ մը կ'ըսէ. «Անմիջ որ Քրիստոսիմանքն եմ (տիպար քրիստոնեաներ են), իրենց մարմնը խաչը հանցիմ բնական կիրքերով ու ցանցալիքներով մէկտեղ» (Գաղ. Ե. 24): Յիսուսի արտայայտութիւնը աւելի որոշ է այս մասին. «Եթէ մէկը կ'ուզէ իմ հետեւի գալ, թող իր անձը ուրմալ եւ անմիջ որ իր խաչը վերցնէ եւ իմ հետեւի գայ» (Ղուկ. Բ. 23): Եթէ քրիստոնէութիւնը Քրիստոսի հետեւիլ եւ անոր հետքերուն վրայէն քայլել, այս է հիմնական պայմանը, թէեւ դժուարին՝ բայց շիտակ ճամբան:

Բ. Տիպար քրիստոնեան երանմիկ է:

Քրիստոնէական կեանքին մէջ տեսակ մը ներքին խաղաղութիւն կայ. զոր աշխարհ չի կրնար տալ, եւ ոչ ալ կրնայ առնել: Գիտակից քրիստոնեան ներքին անդորրութեամբ եւ սրտի անուշ թերկրութեամբ կ'ապրի, քանզի Հրաժարած է իր անձէն, աշխարհէն եւ աշխարհի անցաւոր հմայքէն: Հրաժարած է արծաթաբերութենէ եւ հեռեււարքի դերծ է արծաթապաշտութեան հոգէն, Հրաժարած է փառամոլութենէ եւ հեռու՝ փառամոլական կոխերէ, Հրաժարած է ցոնկութենէ եւ ազատ՝ ցանկութեան մտահոգութենէ: Աշխարհը ուրացած է եւ ալ հպարտութեան, տեղ խոնարհութիւն կը փայլի իր վրայ. աստելութեան տեղ սէր եւ աշխարհապաշտութեան տեղ ստոյգածապաշտութիւն: Աստուծոյ հետ է միայն իրեն յարաբերութիւնը, եւ անոր կամքը կատար

ւելու մէջ կը փնտռէ իր բարձրագոյն հաճոյքը:

Այս իսկ պատճառաւ քրիստոնեայի բաւարանին մէջ ի սպառ կը պակսին յոռեմեութեան, յուսահատութեան, տխրութեան եւ մեղամոլութեան վերաբերեալ աշխարհիկ բառերը: Յիսուսի կրօնի հետեւողը ողորուած է Հարունակ ամէն մտքէ վեր ներքին գոհունակութեամբ եւ երկնային խաղաղութեամբ: Ի՞նչ է քրիստոնէութիւն. Պօղոս Առաքեալի բառերով՝ «Աստուծոյ արքայութիւնը (քրիստոնէական կրօնքը) կերակուր ա խմելիք չէ, հապա արդարութիւն, խաղաղութիւն եւ խնդութիւն հոգւով սրբով» (Հռովմ.ԺԳ. 17): Այս է աշխարհի տիպար կրօնքին բնոյթը:

Գ. Տիպար քրիստոնեան առաքինագաղ է:

Առաքինութիւնը երկու տեսակ է. շինծու եւ Հարազատ: Մարդիկ առաքինագարդ են երբեմն, որովհետեւ առաքինութիւնը շահուած կը գտնեն, եւ ժողովուրդէն փառաւորուելու համար շատ անգամ առ այս մեծամեծ գոհունակութենք ալ կ'ընեն: Այս իմաստով անհաւատներն ալ առաքինութեամբ կրնան զարգարուել, բայց ասոնք առաքինութեան շինծու ձեւերն են: Առաքինութեան այս արտաքին ձեւով զարգարուող մարդիկ երբ դժբախտութիւններու հանդիպին՝ իսկոյն մէկդի կը ձգեն իրենց մարմնը բարեպաշտական բոլոր կեղծ ձեւերը եւ զուրա կու տան իրենց իսկական գոյնը: Ծըշմարիտ առաքինութիւնը հոգեբուի է, Աստուծոյ Սուրբ Հոգիին՝ մարդկային հոգիին մէջ ներգործութեան արդիւնք: Երբ քրիստոնեան առաքինագարդ է կ'ըսենք, այս վերջին իմաստը կը դործածենք:

Աշխարհի մարդիկ երբեմն դրսէն յաւիճելու են, բայց ներսէն հպարտ, նախանձաւ, գայրալից, ծոյլ, ազան եւ բղձախոհ են: Իսկ քրիստոնեան ընդհակառակը՝ հեղ, սիրալիք, քաղցրաբարոյ, ժաշման, առատաձեւն, համեստ եւ ժուժկալ է: Սրբազան առաքելային բացատրութեամբ տիպար քրիստոնեային վրայ երեւող Աստուծոյ Հոգիին պտուղներն են՝ քաղցր, խաղաղութիւն, երկայնատևութիւն, քաղցրութիւն, բարութիւն, հաւատարմութիւն,

հեղուքիւմ եւ ժաժկաւաքիւմ» (Պաղ. ե. 22-23)։ Ասոնք ինչ յօդաբար քրիստոնէային իրական չարատեւթիւններն ու թանկարժէք զարդերէր։ Այս հողերուի անաթիւնութիւններով զարդարուած ՝ քրիստոնէայ անհատը իրական օրհնութիւն մըն է մարդկային րեւելոսեան համար։

Դ. Տիպար քրիստոնեաց Գրիստոսանման

Քրիստոսն է տոկարք քրիստոնեային դա-
ղափարականը, անոր հառաչկին թարձրու-
թիւնը ձգտել է այն միակ նշանաբանը, ո-
րուն փորձած է քրիստոնեայ հաւատացեալը
օրտոյլին՝ երբոր Քրիստոս անկաշտիկ թը-
րաւորնէական կրօնքն՝՝ քրիստնէականութիւն
կը դադրի՝ զճաղափարական կրօնք մօ քլլալէ։
Քրիստոս առանցքը կը կազմէ այն կրօնքն,
ստանց թոնր՝ Հեռ հաղորդականութիւն, անոր
քրիշնոյց կեանքը եւ փրկարար աւետար-
ստի իւրացնելու անհատ թը չի կրնար լա-
ւարդն քրիստոնեայ դառնալ։ Որովհետեւ
քրիստոնէութիւնը չէ այլ ինչ թաշ ի թէ բա-
սորն լայն առումով Քրիստոնեականութիւնը կրօնք
է, Քրիստոս աչ կրօնքին ներշնչութիւնն է,
յուր, յորա եւ կենսաբաշխ անձնորդ։

Քրիստոնեանք Քրիստոսոսանման է իր ընաչ
ւորութեամբ,՝ իտէպիլերով,՝ արտաքին մար-
մունքով եւ Աստուծոյ աւ մարդոց հնա ունե-
ցած անկեղծ յարաբերութեամբ: Երբ մար-
դէն Քրիստոսի կը նայէին, մարմնացած կը
գտնէին անոր մէջ Աստուծոյ բոլոր ատոր-
գելիւնը: Նոյնպէս երբ քրիստոնեայի մը
կեանքը դիտեն՝ անոր նկարագրին մէջ պէտք
է տեսնեն Սէտեան նկարագիրը, անոր հո-
գիւն մէջ պէտք է կարգաւ Քրիստոսի հոգիին
ստատւածային ձգտումները, ոնոց բնաւ-
ութեանը մէջ պէտք է գրոշմուած գտնեն
Յիսուսի բնաւորութեան կէտատու ակրդ
րունքները: Ի մի խօսք՝ քրիստոնեան պէտք
է ըլլայ Քրիստոսի կեանքին յստիկ մէկ ար-
տայայտութիւն եւ կենպանի նկարը:

Պետքաւ և երգչահանդէս երբ կը զարդոյնին՝
մարդիկ զարմացան, որովհետեւ գիտէին թէ
անուռ և տղւա էին անոնք, բայց յետոյ
հասկցան գաղտնիքը՝ թէ անոնք Յիսուսի և
հետ եղած էին (Գործք. Գլ. 13)։ Բանդիկ
Բրիտանոյ կանանքին անոյշ ըտելը կը արեւելէ
ամէն ուր որ կ'երթային։ Բրիտանա և քր-

բխտեմեանս իբարտա Հետ նոյնացած են հոգիով, նկարագրով եւ կենցաղով: Գրիգորոս ասաւթուրդն է քրիստոնէական տրիպար 'կրթմնին, իսկ քրիստոնէաներ' այլ ասաւթուրդին մէջ, մէկ է տրիպար ներկուայացուցիչներն են այլ ասաւթուրդ, որոյն:

Ե. Տիպար ֆրիտոմեան Կենոց Բանին
 Բարոզիյն է:

Քարադղիչ ըլլալ չի նշանակեր անպատճառ
 եկեղեցեացիութեան ըլլալ։ Եկեղեցեականը եկեղեցի-
 աշ ձեռնադրեալ պաշտօնեան է եւ քրիս-
 տոնական կրօնի պաշտօնականը քարոզիչը։
 Իսկ քրիստոնեան՝ ժողովուրդին մէջ իր
 երկնայնորդ եւ խաղաղ քարոզիչ է նաեւ եկե-
 ղեցիականին։ Քրիստոնեայ ըլլալ եւ Քրիս-
 տոսի կեանքը չարտայայտել, չբացատրել եւ
 չբարոյշել՝ մեծագոյն հակասութիւն մըն է։
 Քրիստոնէութիւնը կեանք է, այդ կեանք
 ապրող մէկը ուղէ չուղէ՝ նշարտայայտ
 եւ իր քարոզէ գալիս իր խօսքով եւ զործնե-
 րով։ Պետքու է Յովհաննէս երբ կը քարո-
 ղէին, պատուիրօրեցեալ իրենց որ այլեւ
 չքարոջեն. անոնք հետեւեալ բաներով պա-
 տասխանեցին. «Մեմք զայն որ տեսաւք ու
 լսեցիք»։ Եւնի կըմար շնտախ (Գործք. Դ,
 20)։

Քրիստոնէութեան դարաւոր փորձառութեան լժիռն է այս արտայայտութիւնը, որմէ ծագում առած է ներքին եւ արտաքին արաքելութեան ոգին այս կրօնին մէջ: Այս ոգին առջեւ Նեքրոսիքը պարտութեան մատնուեցանք ի սպաս: Այս ոգին ծաղկոյթին է որ Հեթանոս աշխարհին հասցացը: քրիստոնէութեան կենսատու լոյսը: Այս ոգիով պէտք է քացատրել նաեւ Լուսաւորիին առաքելութիւնը, Մեսրոպին աւետարանչութիւնը, Տաթեւակիի ջարդախօսելու եռանդը չայ յողովուրդին մէջ, Քրիստոնէական կրօնի այս փորձառութիւնն է պատճառն որ Անպիլոյ մէջ միջամալը ծնաւ Սորոճքիներ, Եւկ-Ամբրիկայի մէջ՝ Հէնրի Ուորտ Պիւլըներ, Մուտիներ եւ Պիլի Կրէճմներ: Ուր որ քրիստոնէութիւնը կենսոճաղ է՝ Հոն Կենաց Բանին ջարդութիւնը կրեան կու գայ ինքնարարար:

Ամէն քրիստոնեայ՝ եկեղեցական, ըլլալու
կոչում եւ յարմարութիւն չի կրնար ունե-
նել, բայց ամէն իրական քրիստոնեայ իր

գրէլով, դրամով, խօսքով եւ հոգեւոր հրա-
տարակութիւններով կարող է քրիստոնէու-
թեան լոյսը տարածել իրմէ՝ դուրս նստող
իր ընկեր արարածներուն: Որքան նոյիրա-
կան է եկեղեցւոյ բնմէն քարոզէ, նոյնքան
սուրբ գործ է եւ պարտականութիւն՝ ներ-
քին եւ արտաքին առաքելութիւնները հիմ-
նել, Ս. Գիրքը ժողովուրդին հասկցած լեզ-
ւին թարգմանել եւ ժողովուրդին մէջ Ս.
Գիրքը տարածելով հոգեւոր գրականութեան
սատար հանդիսանալ: Տիպար քրիստոնեան
չի կրնար այս բաներով շղարհել եւ կենաց
Բանին մէկ եւ կամ ուրիշ ձեւով քարոզու-
թեան սուրբ գործին մէջ բաժին մը չստնել:
Քրիստոնէութիւնը տիպար կրօնք է, եւ օր-
րիստոնեան՝ այս տիպար կրօնքէն տիպար
մէկ արտայայտիչը:

Հայաստանեայց եկեղեցին այս իմաս-
տով տիպար քրիստոնեաներ շատ հասցու-
ցած է, որոնք ծանրածանր հալածանքներու
մէջ իսկ սպաննուիլ նախամեծար համարած
են քան ուրախալ իրենց պաշտած լոյս հա-
ւատքը եւ ոտնակոխել անոր բարձր խելայ-
ներն ու սկզբունքները: Հայ պատմութիւնը
քրիստոնէական կրօնի մարտիրոսութեան
սրբիւնովը գրուած արձանագրութիւն մըն
է: Որեւէ ազգէ աւելի Հայը նուիրած ու նու-
ւիրուած է այս տիպար կրօնի պահպանման
եւ պաշտպանութեան սուրբ գործին: Հայ
ցեղի կրօնական փորձառութիւնը եւ մարտի-
րոսութեան մկայարանութիւնը բոլորովին
տարբեր հանգամանքներով օժտուած են քան
ուրիշ ցեղերու կրօնի պաշտպանութեան ի
նպաստ ըրած զոհողութիւնները: Հայ եկե-
ղեցին՝ Հայ բարեպաշտութեան կենդանի
յուշարձանն է:

Այս վարկը սակայն մեզի չի պատկաներ,
այլ մեր բարեպաշտ նախնաց, որոնք իրենց
ժամանակի բժրունքներով, միջնադարի
պայմաններով եւ իրենց լոյսով ըրած են ի-
րենց լաւագոյնը՝ ապրելու եւ մկայելու հա-
մար այս բարձր կրօնին սկզբունքները:

Հիմա գործի առկարէզը մերն է: Մենք ի՞նչ
կրնանք տալ յաջորդ սերունդին իբրեւ տի-
պար քրիստոնեաներ եւ քաջատուճ ու բա-
րեպաշտ ցեղի գաւառներ, Այս է մեզի հա-
մար օրուան կրօնականեղեցական հրատապ
հարցը:

Երանէ՛ր այն ազգին, որուն գաւառները
զատարարակուած, դիտակից եւ լաւագոյն
քրիստոնեաներէ կը բաղկանան: Բայց բաղ-
մակողմանի ու տիպար քրիստոնեաներ ինք-
նաբոյս ծառերու նման ինքնաբերաբար չեն
բուսներ, այլ եկեղեցւոյ խնամոտ աշխա-
տութեամբ եւ կրօնարարողական շինիչ գա-
տարակութեամբ կը ստեղծուին: Մեր
այդիկ երիտասարդութիւնը ազատօրէն եւ
համարձակարար սկեպտիկ դադարներով
կը սնանի ներկայիս: Ի՞նչ միջոցներ կը գոր-
ծածենք մենք այսօր ազգովին առաջը առ-
նելու համար այս բարոյական ներքին հի-
ւանդութեան, Հիւանդութիւն մը որ օրրատ-
օրէ կը տարածուի մեր մէջ:

Ինչո՞ւ չենք համարձակել պալլարիլ՝
մեր նոր սերունդը դէպի կորուստ առաջնոր-
ւող եւ մեր դարաւոր արքութիւնները ոտնա-
կոխող ձեռնարկներու դէմ: Մեր նոր սե-
րունդը կրօնք չի յարկեր. ուստի զարմա-
նալի չէ որ կրօնապանութեան ոգին, եղ-
բայրասպանութիւններ եւ նկարագրի ան-
կում տարուէ տարի մեծ թափով կը ծաւա-
լին մեր գաղութներուն մէջ:

Հինգհարիւր եւ կամ հազար տարի ա-
ռաջուան ժողովուրդին կեանքին յարմար-
ցուած մեթոդներով կարելի չէ եւ գործ-
նական ալ չէ նոր սերունդը հետաքրքրել ե-
կեղեցիով: Պէտք է հետեւաբար եկեղեցին
սրկախի գրութեան մը մէջ դնել, որ կարող
լլայ իր իւրաքանչիւր արարողութեամբ,
պաշտամունքներով, կիրակիօրեայ դպրոց-
ներով եւ քարոզախօսութիւններով խօսիլ
մեր սրտերուն եւ ներշնչել մեր հոգիները:
Այս է կարճ ու գործնական ճամբան: Հայ
տիպար քրիստոնեաներուն թիւը շատցնելու
եւ կամ նորբերը հասցնելու Հայ ազգի աչ-
րունդին մէջ:

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԴԵԱՆ

Ս. ՆԵՐՍԷՍ Ա. ՊԱՐԹԵԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

Վերոյիշեալ տուեաներէն եղբակացու-
թեան մը յանգելու համար, հաւանական
այն կը թուի ըլլալ թէ Ներսէսի հովանաւո-
րութեամբ պատուիրակութիւնը Կ. Պոլիս
հասաւ 364 թուին, պատահե՞ր բերելով Պապ
արքայորդին եւ կարգ մը նախարարներու
զաւակները: Վաղէս արքայական պատիւով
զանոնք ընդունեց բայց ինք արիստական մը
ըլլալով՝ դորձը երկարեց, կրօնական խը-
զիւններ ալ խառնելով: Ան, տեսնելով որ իր
նպատակը անպատու պիտի մնայ, նուրբ քա-
ղաքականութեամբ մը մեծ խոստումներով
եւ առատ նուէրներով ճամբու գրաւ պատ-
գամաւորները, բոլորովին իր յարաբերու-
թիւնները չիղելու համար Հայոց աշխարհին
հետ: Անոնք, ինք ամօռալի բացակայու-
թենէ մը ետք, Հայրենիք վերադարձան 365
թուականին:

Ներսէսի բացակայութեան, Արշակ իր
անունով քաղաք մը շինել սկսած էր, նպա-
տակ ունենալով կազմել կեդրոնական իշ-
խանութիւն մը: Ան տեսնելով Արշակաւա՛յի
սակաւաթիւ բնակչութիւնը, զայի՛ շէն-
ցրելու միտումով սխալ գաղափարի ունե-
ցաւ հռչակելու ըոր ոք անկեայ անդր բը-
նակեցէ, մի լիցի ի վերայ նորա իրաւունք
դատաստանիք (Փաստոս, էջ 90):

Քաղաքը շուտով դարձաւ որք ոճրա-
գործներու եւ աւաղակներու, պատճառ ըլ-
լալով երկրին անդորրութեան խանդավառն:
Ներսէս երբ վերադարձաւ Բիւղանդիո-
նէն, իմանալով եղելութիւնը՝ զիմեց Ար-
շակի, որպէսզի քաղաքին անօրէն բնակչու-
թիւնը պարպէ, միաժամանակ խոստանալով
քաղաքին բնակչութիւնը բազմապատկել
վայել ու պատշաճ միջոցներով:

Արշակ կաթողիկոսի խօսքերը անպա-
տասխան ճղած ըլլալով, Ներսէսի համախոհ
նախարարները յարձակեցան նորակերտ քա-
ղաքին վրայ, երկրաշարժ ու ժանտախտ ալ
իյնալով՝ հիմնայտակ կործանեցաւ Ար-
շակաւանը:

Անոր կործանման պատճառով, ամբողջ

Հայ կեանքը խռովեցաւ: Պարսիկներ առի-
թէն օգտուելով օժանդակութիւն ըրին հա-
կառակորդ նախարարներուն, իսկ թաղա-
աւոր զօրաշարժի ենթարկելով իր ուժերը,
յարձակեցաւ Արշակաւանը կործանող նա-
խարարներուն վրայ:

Շապուհ օգտագործեց այս առիթը, եւ
Վաղէսի թոյլ կեցուածքէն ալ քաջալեր-
ւելով՝ յարձակեցաւ Հայաստանի վրայ:
Հայեր, վերջ դնելով իրենց խլրտածութիւն,
միացեալ ճակատ կազմեցին ու դիմադրեցին
Պարսիկ զօրքերուն:

Ըստ Փաստոսի վկայութեան, քանչորս
յարձակումներ տեղի ունեցած են, եւ իւրա-
քանչիւրը 400-450 թիւր զօրքով, որոնք ո-
չընչացուած են Հայերու կողմէ:

Պարսիկներու եւ Հայերու միջեւ սկսած
պատերազմները հաւասարապէս միասակար
էին երկու կողմին ալ: Հայ նախարարներ
կ'ուղէին դադրեցնել կռիւը, իսկ Շապուհ
հաշտութիւն կ'առաջարկէր: Ներսէս զէժ էր
հաշտութեան գաղափարին, որովհետեւ ա-
նոր ծանօթ էր թէ պարսիկներ քրիստոնէա-
կան հալածանք մը կը ծրարէին: Հակառակ
անոր աղդարարութեան, նկատի չառնուե-
ցաւ իր տեսակէտը:

Արշակ ու Վասակ, նախարարներու
ինքդանքով Տիղրոն գացին ու ներկայացան
Շապուհին: Ան սկիզբը անուշութեամբ վար-
ւեցաւ Արշակի հետ, ապա զայն բանտար-
կեց Անուշ բերդը, ուր անձնառպան եղաւ
ան(5):

Արշակի մահէն ետք Ներսէս դիմեց Վա-
ղէս կայսեր, ու խնդրեց որ Արշակի որդին
Պապը թագաւոր կարգէ Արշակունեաց թա-
փուր գահին վրայ: Միաժամանակ ան օգ-
նութիւն խնդրեց, որպէսզի Հայաստանը ա-
զատուի Պարսից կռապաշտ լուծէն:

(5) Տես Փաստոս, էջ 175. ըստ Ամմիանոսի՝
«Եւնէմ կոտաման միտաւ վրիժառու նրաքով» (Որ-
մաննա, էջ 202):

Վաղէս՝ Տերենտիոս դուքսին հովանաւորութեամբ, կառավարիչի հանգամանքով պատանդ Պապը Հայաստան զրկեց, սակայն առանց թագաւորական տիրոջին եւ զինւորական որեւէ օժանդակութեան, համաձայն Յովիանոսի կնքած դաշնագրին:

Շապուհ լսելով որ Հայերը Բիւզանդիոն դացած եւ Յոյներէն օգնութիւն փախած են, Հայերու սոյն քայլը պատրուակ բրոնիւրով՝ կրկին յարձակեցաւ Հայաստանի վրայ, մեծ աւերներ դործելով:

Տիրոնի գահակալը լուի քաղաքական նշնպատակներով չէր ձգտեր քրիստոնեայ Հայաստանը դաւաճել, այլ ան դիտաւորութիւն ունէր նաեւ մարդակցական կրօնքը տարածելու: Եւ ան իր վարդապետութեան իրաւործման համար զանազան միջոցներ ձեռք տուաւ: Ըստ Սորենացիի՝ «խախտել զքրիստոնէական ուսումն, որովհետեւ լուսնականաւ վարէին եկեղեցւոյ կարգն» (էջ 472): Փաւստոս ալ կը վկայէ թէ «նեղէին զբաղում մարդիկ՝ զոր ի բուն արկանէին, թողուլ զաստուածապաշտութիւն եւ ի պաշտօն զսուսմ մարդեանցն» եւ թէ «բրեւ ոչ մի ոք յանձն առնուին ուրանալ ի քրիստոնէականէն» չարամահ սպանանէին զամենեւեմ» (էջ 151):

Զիրաւի ճակատամարտին, վերջապէս

ՆԵՐՍԷՍԻ ԿԱՏԱՐԱՄ ԳՈՐԾԸ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԳԵՏՆԻ ՎՐԱՅ

Ներսէս Ա. Պարթեւ 25 տարեկանին երբ հայտնաբերական աթոռ բարձրացաւ, եռանդուն, ուսեալ, բարձր նկարագրի տէր ու մեծ կարողութիւններով օժտուած երիտասարդ մըն էր: Իր գահակալութեան առաջին օրերէն իսկ ան սկսաւ նորաճող կաթողիկոսութիւններ կազմել, նպատակ ունենալով բարդաւանճեցնել Հայոց. Եկեղեցին, զարգացնել Հայ մշակոյթը եւ բարեփոխել Հայ կեանքը: Իր այս մտեմ գաղափարները ամրապէս հաստատելով նպատակաւ զօղով արարեալ եպիսկոպոսաց եւ համօրէն աշխարհականօք» (Սոր, էջ 434): Ուստի, 354ին Անտիատի մէջ գումարուած Նիւտար առաջին ազգային ժողովն է որ յիշատակւած է պատմիչներու կողմէ:

Ոսյն ժողովին կարգադրութիւնները կամ

Հայեր յաղթական դուրս եկան՝ շնորհիւ Յոյներու օժանդակութեան. բայց հազիւ արտաքին կռիւները դադրած էին, ներքին խռովութիւն մը ծայր տուաւ Պապ թագաւորին եւ Ներսէս Կաթողիկոսին միջեւ:

Պապ Նախ անսաց Ներսէսի, Մուշեղի ու Նման քանիմաց մարդոց խրատներուն: Սակայն երբ երկրին վիճակը խաղաղեցաւ, ան սկսաւ վարել անբարոյ կեանք մը: Փաւստոս անոր արուազիտութեան, իրացութեան եւ անանամոլութեան ախտերը կը յիշէ (էջ 181), իսկ Սորենացի կ'ըսէ թէ «ամօթալի ախտիւ զարգացործ էր» (էջ 480):

Կաթողիկոսը նախ խրատեց ու յորդորեց Պապը որ եւս կենայ իր մոլութիւններէն, սակայն տեսնելով որ իր խրատականներ անդրադարձ մը չէին ունենար, «չլսամբէր եւ յանդիմանէր մեծաւ վկայութեամբ յանդիմանութեամբ» եւ վասն չարեաց նորա բաղմաց ոչ համարձակէր Նմա գետնա եկեղեցւոյ կոխել, եւ ոչ մտանել Նմա ի ներքս» (Փաւստոս, էջ 181):

Պապ թագաւոր, վերջ տալու համար Ներսէսի յանդիմանութիւններուն՝ ուղիղ ապանելով դայն. սակայն այդ ռոպկայի տարբեր զործելու տառապանեցաւ, որովհետեւ Ներսէս պաշտօնունքի առարկայ դարձած էր Հայաստանի մէջ:

Կանոնները որեւէ օրինադրով չեն հասած մեղի: Այսուամենայնիւ, պատմական աւանդութիւններով մեղի հասած բարեկարգութիւնները կարելի է Աշտիշատի ժողովին արդիւնքը նկատել:

Գրեգոր Լուսաւորիչէն սկսած մինչեւ Ներսէս, մեր կաթողիկոսները տքնալան աշխատած են հաստատ հիմքու, վրայ պահել Հայ եկեղեցին ու ասորեանքի քրիստոնէական վարդապետութիւնը:

Ներսէս՝ շնորհիւ իր բարոյական ու կրօնական բարեկարգութիւններուն, նոր ուղի մը բացաւ Հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ:

Ան յարատեւօրէն աշխատեցաւ իր տեսած եւ ուսած կարգադրութիւնները Հայոց մէջ տարածել: Համաձայն Անտիատի ժո-

գործի՝ որոշումներուն, Հայաստանի մէջ
ամենուրեք թաղուեցան՝

ա. Բարեգործական եիմնաքիմեր

Բորոններ, ուրուկներ եւ ուրիշ փարա-
կիչ անոնք ունեցողներ, լքուած քաղաքի
քնակէշներէն, անխոստ կը բնակէին ամալի
փայերն: Ներսէս անոնց Համար ուրկանոց-
ներ ու Հիւանդանոցներ հաստատուեց: Նոյն-
պէս որբեր, ծերեր եւ աղքատներ խնամելու
եւ պատասխարելու համար Հիմնեց որբանոց-
ներ եւ ծերանոցներ: Յիբաւի արդար է
պատմագիրն այն խօսքը թէ զոչ ոք տեսա-
նէր յայտարարէն Հայոց մուրացիկ յաւուրն
նեքսէսի» (Սոփ., 2. 40): Հիւրեպուէ եւ օ-
տարներու ապաստանութեան համար Հրա-
մայէր ի գերծ տեղիս եւ յանց ճանաչար-
ւաց եւ ի գլուխ լըրանց պանդոկոս չիմէլ եւ
Հիւրանոցս ի քաղաքս եւ յալարտոյոս
(Սոփ., էջ 39):

Բարեգործական այս հաստատութիւն-
ները կը մատակարարուէին ու կը պահուէին
եկեղեցական կալուածներու եկամուտներով
ու մողովուրդէն դանձուած ասորքերով:

բ. Բարեփոխում ժողովուրդի կեանքին
եւ ավարտութիւններում

Անոնց կենցաղին հոգածութեան համար
կարգաւորեց եկեղեցւոյ աստիճանները, վե-
րահաստատեց Գր. Լուսաւորիչի Հիմնած
չորս հարիւր ամթոնները ու կանոնադրեց
չափ մը օրէնքներ, որոնցմէ միայն դիտա-
ւորները պիտի յիշենք:—

1.— Արդիւնց մերձաւորներուն ամուսնու-
թիւնը: Սակայն յայտնի չէ թէ մինչեւ ո՛ր
ստորիմանի մերձաւորութեանց համար դըր-
ած է արգիլքը՝ քանի միայն Աւելու, այն
սինքն իրենց զաւակներուն կիներուն համար
արգիլք մը կը յիշուի(6):

2.— Խրատեց որ Հետեւ կենան անբարոյ

բարեբէ, օրինակ՝ պոռնկութիւն, սպտե-
նութիւն, բաժարասթիւն, արքեպոթիւն, յո-
ս փշտանկութիւն» Եւաջին:

3.— Հրամայեց ամուսնական հաւատարմ-
ութիւն՝ «Մի՛ տոնել եւ մի՛ զաւ. բնիկ իւր-
եանց ամուսնութիւն ընկալ՝ կոչմանց» (Փա-
ւրտոս, էջ 64):

4.— Արգիլեց մեռած կենդանիներու
միսը ուտելու եւ անոնց արիւնը խմելու Հե-
թանոս սովորութիւնը. «Հրամարիլ ամենե-
ւին ի մեռելուտույ եւ յարեմէ ուտելոյ»
(Փաւրտոս, էջ 64):

5.— Արգիլեց նաեւ՝ այն զեղծութիւնը՝
որով զի վերայ մեռելոց գործէին ոսկրս քստ
Հեթանոսական սովորութեանց» (Պոր., էջ
436), օրինակի համար «ցոտէին զերեսս, եւ
արեամբ ապականէին», եւ այնպէս յուղար-
կէին զմեռեալս» (Սոփ., 2. 42):

գ. Վաճառք գրութեամբ հաստատուէ:

Ներսէս կաթողիկոս Հիմնեց վաճաք-
կուսանոցներ, մենաստաններ եւ եպիսկո-
պոսարաններ, որովհետեւ կրօնականներ քս-
կրած էին քաղաքներու մէջ իրենց ընտա-
նիքներուն Հետ ազատ կեանք մը ապրիլ-
իրը հասոյթի աղբիւր՝ այդ հաստատու-
թիւններուն յատկացուց բազմաթիւ կալ-
ւածներ:

Ներսէս ճերբաղատեց վանականութիւնը
իր լճացած վիճակէն: Ձայն մօտեցուց մո-
ղովուրդին եւ անոր օգտին համար աշխա-
տիլ հրահանգեց՝ իր խօսքով՝ «Լաւ է դործ
մշակութեան Աստուծոյ՝ քան մենաւորու-
թիւն բնակութեան յանապատաս:

դ. Դպրացներու հաստատում:

Աշտկերտները սկսան բերանացի թարգ-
մանել Ս. Գիրքէն՝ դրուագներ, աղմոսներ,
աղօթքներ ու խօսիլ կրօնական եւ բարոյա-
կան քարոզներ: Անոնք կոչուեցան «վերծա-
նող» եւ «թարգմանիչ»:

Այս հակալական գործը Ներսէս կրցած
էր իրականացնել՝ շնորհիւ վաճառականու-
թեան, Եւ, Դարու բոլոր փոքր ու մեծ

(6) Տես Փաւրտոս, էջ 64: Ըստ Սոփիքի՝ շեք-
րամայեաց մինչեւ իննգ-սգգն ոչ ամուսնանայ (Գ)
Ձ., էջ 42):

Թարգմանիչները եղած են վանականներ եւ իր անթիլական աշակերտները:

Ոսկեդարու գրականութեան Հիմնադիրները՝ Ս. Սահակ եւ Մեսրոպ, դաստիարակւած էին Ներսէսի օրով: Մանաւանդ Մեսրոպ, որ էր զննթերցող եւ «Թարգմանիչ», իր քարոզչական առաքելութեանց ընթացքին հանդիպելով պէսպիսի գոռակոտութեանց՝ յղացաւ հայերէն գիրեր գտնելու պաշտօնը:

Ու այսպէս Ներսէս, մինչեւ իր կեանքին վերջին օրերը կը վարդապետէր ու կը տարածէր քրիստոնէական լոյս հաւատքը: Կը

Հիմնէր ու կը նորոգէր թագմաթիւ վանքեր ու դպրոցներ, Հոգ կը տանէր փոքրիկներու դաստիարակութեան: Կը քաջալերէր ու կը յանդիմանէր թէ՛ Թագաւորը եւ թէ՛ ժողովուրդը, նայած անոնց բարի կամ չար արարքներուն: Կը տարածէր իր հովանին ամբողջ Հայաստանի վրայ, այնպէս որ ժամանակակից պատմագիրը Փաւստոս՝ իրաւացիօրէն կը վկայէ ըսելով. «Եւ ոչ երբեք ուրեք եղեւ նման նմա այլ ոք ի Հայաստան երկրին» (էջ 67): Իր յաջորդները ՄԵՍՄ մակդէրով պատուեցին զինք՝ յաւէտ պահելու իր սուրբ յիշատակը:

ՆԵՐՍԷՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՎԱՅՃԱՆԸ

Ըստ Փաւստոսի, Պապ Թագաւոր ծանծաւագած Ներսէսի մշտական յանդիմանութիւններէն, անոր կեանքին վերջ զնելու նպատակաւ զայն հանգրիւթի հրաւիրեց Եկեղեցաց դատարի Ոսիս արքունի աւանը: Ձայն բազմեցուց Թագաւորական դահլիճ վրայ ու ինք անձամբ սպասարկեց կաթողիկոսին: Ուրիշանքի ընթացքին թունալից զինի հրամցուց Ներսէսի: Ան ըմպած ատեն զգաց խմիչքին թունալից պարունակու թիւնը, դաւաթը պարպելով սենեակ քաշեցաւ: Ներսէսի կ'ընկերանային Մուշեղ Սպարապետ, Հայր Մարգարետ ու մեծամեծ նախարարներ: Ներսէս կուրծքը բա՛ւրով սիրտին վրայ նկանակի չափ կապուտցած տեղը ցոյց տուաւ: Ներկաները ուզեցին դարձանել զինք, բայց մերժուեցան: Սկսած սկսաւ արիւն փսխել ու վերջին աղօթք մը մրմուրով աւանդեց հոգին (էջ 182):

Իսկ Սոփիքի պատմագիրը, Ներսէսի մահուան ատեն անոր բերին մէջ՝ արտ մը գուշակութիւններ կը զնէ:

Պատմագիրն համաձայն, Ներսէս թունալից դաւաթը խմելէ յետոյ եկեղեցի կ'երթայ ու կը նստի հայրապետական դահլիճ վրայ: Ան մաղթանք մը ընելէ ետք մեծ հանդարտութեամբ հոգին կ'աւանդէ:

Եկեղեցին խմբուած հաւատացեալները

այլեւս՝ չլսելով անոր հեղահամբոյր ձայնը, մօտենալով կը տեսնեն որ արդէն վախճանած էր:

Թագաւորն ու նախարարները սուրբին մարմինը ամփոփեցին Թիլ աւանին մէջ: Անոր տապանին վրայ լուսեղէն սիւն մը կը տեսնուի 40 օրեր ետք (էջ 107-115):

Վերոյիշեալ պատմիչներուն աւանդած զէմ կը գտնենք տրամաբանութեան, որովհետեւ՝

1. Ներսէս մեծ ժողովրդականութիւն կը վայելէր բանակէն եւ Պապ կը վախնար ձեռք զպցնել անոր անձին:

2. Պապի բնաւորութեան մէջ խորթ էին բռնութեան ու սպաննութեան խիտերը:

3. Թագաւորը սկսած էր հեռու պահել ինքզինք Ներսէսէ ու կարեւորութիւն չտալ անոր խօսքերուն:

4. Երբ Ներսէս գինիի բաժակը ըմպեց ու զգաց անոր թունալից պարունակութիւնը, ինչո՞ւ պիտի մերժէր նախարարներու կողմէ արուած դիզերը: Արդե՞ս Զերսէս անձնասպան եղած էր:

Ամէն պարագայի, վստահ կրնանք ըսել թէ ո՛չ Ներսէս անձնասպան եղաւ եւ ո՛չ ալ մարդասպան մըն էր Պապ, այլ՝ Ներսէս, սրտի կամ թոքերու անբուժելի ախտով մը հիւանդացած, զոհը եղած ըլլալու է սրտի

կաթուածի: Փառաստոսի հետեւեալ վկայու-
թիւնն ալ զայս կը փաստէ, թէ՛ զի վերայ
սրտին ցուցանէր կապուտակեալ քա՛ղչափ
նկանակի միոյ՝ եւ «սկսաւ զարիւնն դուրս
դուռէն ի ներքուստ ընդ բերանն արտաքս հո-
ւել իրբեւ զերկուս ժամս» (էջ 183):

Շատ մը դարերէ ի վեր թէեւ Մեծն Ներ-
սէս մեռած է, սակայն ա՛նոր ամսա՛հ

յիշատակը մտռ կը մնայ Հայ ժողովուրդի
սրտին մէջ:

Մեծն Ներսէս Հայ ժողովուրդին կողմէ
դասուած է «յուսաւորչոյնեբու երբորդու-
թեան՝ իրեն դասակից ունենալով Ս. Գր. Պարթեւ ու Ներսէս Շնորհալի Հայրապետ-
նեբը: Անոնք յաջորդաբար կը կոչուին

ՀՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՍՐՏԵՐՈՒ,

ՀՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՀՈԳԻՆԵՐՈՒ, եւ

ՀՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՄՏՔԵՐՈՒ:

(Շար. 2 եւ վերջ)

ԲԱՅԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃԷԱՆ,

Մատենագրութիւն

— Փառաստոս Բիւզանդ. «Պատմութիւն»
Հայոց, Դ. եւ Ե. Դպրութիւն», Պետեր-
բուրգ, 1883:

— «Սովիւրջ Հայկականք», Զ. եւ Է. Գր-
չութիւններ, Վենետիկ, 1853:

— Մովսէս Խորենացի. «Պատմութիւն
Հայոց», Գ. Գիրք, Վենետիկ, 1881:

— Մաղաքիա Արք. Օրմանեան. «Ազգա-
պատում», Ա. Հատոր, էջ 163-222, Պէր-
սուս, 1959:

— Յակոբ Մանանդեան. «Քննական Տե-
սութիւն Հայ ժողովուրդի Պատմութեան»,
Բ. Հատոր, էջ 157-211, Երեւան, 1957:

— Տէր. Թ. Թովհեան. «Մագուման Հայ
Վանականութեան», ՀԱՅՍՍ Շաբաթա-
թերթ, Ժ. Տարի, էջ 468-470, Կ. Պոլիս.
1905:

— Գարեգին Եպոս. Սարգիսեան. «Հայ
Եկեղեցւոյ Պատմութիւն» (նոթեր), Անթի-
իաս:

Օ՝ ԿԵԱՆՔՆ ԱՐԴԵՆ...

Օ՝, կեանքն արդէն իր կէսին է
եկեր մեղմագին,

Ի՞նչ շուտ խաղողն այգիներէն
Հասաւ հնձանին...:

Տարիքն ի՞նչ շուտ, սրուակի պէս
Իր բոյրն ըսպառեց,

Ու ժամանակն՝ անցորդ յոգնած՝
Ինկաւ մահամերձ...:

Դեռ նո՛ր կը զգամ որ անցեր եմ
Կամուրջէն հսկայ,

Սիրոյ տանող ծաղկա՛ծ ուղին
Դարձեր է ամայ...:

Ու կը խորհիմ անոնց՝ որոնք
Մեկներ են արդէն,

Առա՛նց երբեք կարեմալու
Ե՛տ դառնալ համբէն...:

Առա՛նց երբեք յանդըզմելու
Վայելել՝ ինչ որ

Զափուած այս կեանքն ունէր իր մէջ
Քաղցր ու լուսաւոր...:

Զրնաշակած մեղրն ու նաշիի
Յոյզերուն վըսեմ,

Աւա՛ղ, այլեւս ծըւարեր են
Մութին մէջ դժխեմ...:

Դեռ չըսքփռած հրնուամբ ու սէր,
Զապրած մարդկօրէն,

Դեռ չըսպառած արծաթն, ոսկին
Իրենց մատներէն...:

Դեռ չըցանած բուռ մը բերկրանք
Գութի ալօսին,

Հեռացեր են անձայն, անյայտ,
Ստուերի պէս սին...:

Բայց դուն, սիրտ իմ, եղիր անհո՛ւն,
Շա՛ղ տուր աշխարհին

Վերացումիդ հուր ակերուն
Զարդերն ու ոսկին...:

Ի վերջոյ, մե՛ր ալ հանգրբւանն
Հո՛ղն է մըթածիբ,

Բայց դո՛ւն, սիրտ իմ, եղիր յանդո՛ւզն,
Լոյսին մօտեցիր...:

ՄԱՌԻ ԱԹՄԱՃԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՅԵՐԷՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՈՎ ժԵՆԱՊԱԿԵԱՅ ԱՆՕԹՆԵՐ

Յախճապակեայ Կուտինահայ իրերու տունքներ երբեմն հաւաքածոներու մէջ կը հանդիպինք նուրբ խեցամաններու, որոնք յախճապակեայ չեն, այլ՝ ճենապակեայ:

Ճենապակեայ անոթներու, շինութեան համար կը գործածուի յախճապակիի համար գործածուած կաէն բոլորովին տարբեր տեսակ կաւախմոր մը, գաօլիմ կոչուած, որուն սկզբնական գիւտարարները եղած են չինացիներ: Ձինացիներուն առաջին անգամ արտադրած եւ Ձինաստանէն շատ կանուխէն արտածուած այս ամաններուն եւրոպացիներ ծանօթացած են Պալաիւրութեան տեսնէն: Եւ որովհետեւ եւրոպացիներու անծանօթ մանցած էր Նիւթը որով շինուած էին այդ ամանները, եւրոպացիք զայն կոչած էին «բորսելէն», այսինքն՝ խեցեղէն, զայն ատոր նմանցուցած ըլլալուն համար: Անգլերէնի մէջ աւելի սովորաբար «չայնա» կոչուած է Ձինաստանէն ներմուծուած ըլլալուն համար: Հայերէնի մէջ, գուցէ նկատի առնելով ամաններու ծագման երկիրը, կոչած ենք «ճենապակի»: Այս մասին հոս կարելի է երկարել ու ընդարձակել, բան մը՝ որ աւելորդ կը սեպեմ, քանի որ կան ամէն լեզուէ համարուած կամ ընդարձակ աշխատութիւններ ու գիրքեր, որոնք մանրամասն կը ծանրանան այս նիւթին վրայ:

Ինչ որ մեզ հոս կը հետաքրքրէ սա.է՝ որ կան ճենապակեայ ամաններ որոնց վրայ հայերէն յիշատակարաններ կը գտնուին:

Ճենապակիի արտադրութիւնը Հայոց մէջ ծանօթ է ինծի: Դուինի պեղումներէն յախճապակեայ մեծաթիւ տմորղական եւ կոտորուած ամաններ ու կտորներ հասած են մերի, սակայն ճենապակեայ իրեր չկան: Արդարեւ Հայ մարդաները յախճապակիին կրնային գրեթէ ճենապակեայ չափի նուիր պատրաստել, սակայն յառաջ եկած նիւթը

ճենապակի չէր, այլ՝ յախճապակի: Նոյնիոյ Կուտինահայ յախճապակեագործները կրցած են այնքան նուրբ անոթներ պատրաստել, որ հազիւ կարելի է զանոնք զատել ճենապակի գործերէ: Իմ հաւաքմանս մէջ կան մէկէ աւելի խիստ նուրբ սափոր, դաւաթ, աման, թաս, որոնք գրեթէ ճենապակիի նման են եւ նոյնքան նուրբ: Ասոնք արտադրութիւններ են Կուտինահայ յախճապակեագործներու, որոնք արտադրած են այս կտորները 250 տարի մը առաջ:

Լաւ կենցաղավարութիւն կամ նուրբ իրեր սիրող Հայերու համար ալ շատ կանուխէն ճենապակեայ իրերը մեծ յարգ ունէին ու կը փնտռուէին: Անոնք այդ իրերը ձեռք կը բերէին Ձինաստանէն կամ Հ.գլխաստանէն, իսկ ճենապակիի եւրոպայի մէջ արտադրուէին (1708-էն սկսեալ) յետոյ՝ Եւրոպայէն:

Դժուար չէ մասնադէտին համար եւրոպական ճենապակին զատել աւիականէն: Այդ պատճառաւ մենք պիտի կրնանք հոս նշանակել թէ մեր ներկայացուցած հայերէն յիշատակարաններով իրերը իրապէս ո՛ր չինուած են:

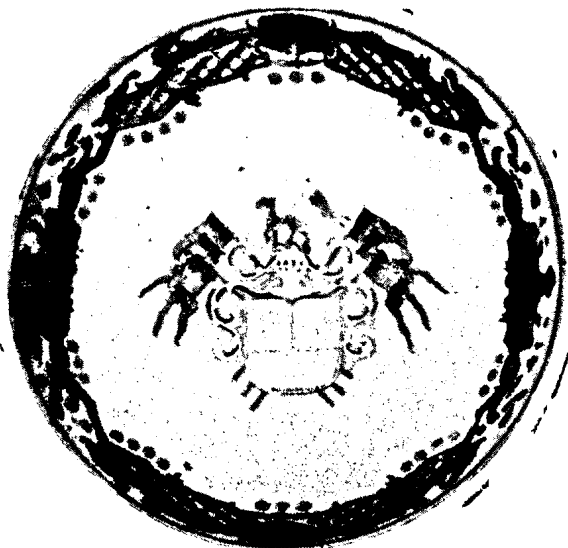
Աղեքսանդր կաթողիկոս Ջուղայեզի էլմիածնէն 4 Դեկտեմբեր 1707 (1707) թրւակիր նամակով մը շնորհակալ կ'ըլլայ Նոր Ջուղայեզի Պարոն Սաֆրազին, անկէ ստացած ճենապակիներուն համար, գրելով. «Ահա Տէր Պաշտաութեան առաքեալ Գաղն (իրերը) կատարեալ դրածիդ մօհնպով (պարունակութեամբ) մեզ հետ սաղ ու սալաւաթ (ողջ եւ ապահով) որ մէկ թաս եւս ոչ էր բեկեալ...: Այլ գի՛նչ եւ ինչ տուն պայծառացուցիր չինով (ճենապակիով) ոչ միայն մենք վայելեցաք ի բարութեան քում, այլեւ ղազումք եպիսկոպոսք եւ վարդապետք մեծամեծք, եւ այլ տեղաց Առաջ-

նորդը որք պատրաստ կային ասդ. ամենեցուն մասն եւ բաժնի շնորհեցաք. այսինքն մէկ մէկ ստղծ (պնակ), մէկ մէկ դաւաթ, մէկ մէկ Ոսկապէր, մէկ մէկ թաւ. զոր առեալ օրհնեցին զարեւ ջո եւ որդւոց ջոց. եւ ողորմիս ասացին ծնողաց ջոց...» (Իմ հրատարակութիւնս, «Հասկ», թիւ 6, 1959, էջ 245-6: Առնուած Նոր Զուգայի դիւանէն):

Ասիկա կը բացատրէ կերպերէն մին՝ ճեւապակեայ անօթներուն մեր կենցաղին մէջ ներմուծուելուն: Բնական է չնեք դիտեր թէ որքա՞ն նուրբ էին այս կտորները: Ապահովաբար անոնց վրայ յիշատակարան չկար, քանի որ սնունք այն ատեն էլ միաժին եղողներուն կը բաժնուէին:

Հայերէն յիշատակարանով իրերով է որ կը զրազդինք:

Երուսաղէմի մեր վանքին մէջ կը պահուի երկու շարք խաչակիր դրօշակներու մէջ դրօշակակիր Գառն Աստուծոյ կրող տակնկար դինանշան մը ունեցող պնակ մը (Նկար թիւ 1): Այս պնակը Զինաստան շինւած է եւ կը պատկանի Լօրսոֆ կոչուած ճեւապակիներու տեսակին, որոնցմէ բաւական մեծ թիւով կ'արտածուէին Եւրոպա, հոն եղող մեծ պահանջը դոհացնելու համար: Շատ խոշոր մաս մը նոյնիսկ եւրոպացիներու համար մասնաւորաբար պատրաստուած էին, երբեմն եւրոպական տեսաբաններով եւ տարազով մարդոց ու կիներու

Նկար թիւ 1:

Նման յիշատակութիւններ անարակոյս գտնուելու են Հայերէն վաւերաթուղթերու մէջ: Մասնաւորաբար Նոր Զուգայի դիւանին կտակներուն մէջ տրուած թողմներուն ցանկերը պարունակելու են յիշատակութիւններ ճեւապակեայ իրերու: Առ այժմ ասիկա շատ կարեւոր չէ մեզի համար հոս, նրաւ է երեք մասերու, որոնց վրայի քանի որ մենք որդւ զոյութիւն ունեցող եւ կից երկու մասերը իրենց մէջ ունին Գ եւ

Նկարներով, երբեմն եւրոպական դինանշաններով, յիշատակարաններով եւայլն: Կրեւի թէ այս ալ Հայու մը ապագանքով պատրաստուած էր, քանի որ ինչպէս նկարն ալ ցոյց կու տայ (Նկար թիւ 1), պնակին կեղծոնը եղող դինանշանին վահանը բաժնւած է երեք մասերու, որոնց վրայի քանի որ մենք որդւ զոյութիւն ունեցող եւ կից երկու մասերը իրենց մէջ ունին Գ եւ

խորշէին: սուրճ խմել-խաշածն մը պարու-
նակող գաւաթներէ, որոնց խաշածն վաճա-
ռանիշը որոշ կը յայտնուէր իրենց դիմացը
նստած մահմետականներուն՝ երբ սուրճի
գաւաթը շրթունքին կը տարուէր վերջին
համեղ ումպը ճաշակելու համար: Ասիկա
այնքան կարեւոր պարագայ մըն էր, որ
Մայսընի գործարանը 1785ական թուական-
ներուն սկսաւ Թուրքիայէն սուրճի գաւաթի
ապսպրանքները ստանալ սա պայմանով՝ որ
անոնց տակ այլեւս վաճառանիւր չնկար-
ւէր:

Ովքեր էին յիշատակարանին մէջ յիշ-
ւած ՄԱԹԷՈՍԸ եւ ՕՀԱՆԷՍԸ: Ընծայաւորն

րիարք Յովհաննէս Համատանցին (Պաղ-
տատցի ալ կոչուած), որ վախճանեցաւ
1796-ին:

Շատ զարմանալիօրէն Մայսընի ճենա-
պակեայ Երուսաղէմի 1795-ի վերոյիշեալ
սուրճի գաւաթներուն հարեւման ծաղկու-
մով սուրճի գաւաթի մըն ալ կը հանդիպինք
Երեւանի Պետական Պատմական Թանգարա-
նին հաւաքածոյին մէջ (թիւ 7185): Այս
սուրճի գաւաթին դունաւոր նկարը վերջերս
միայն ստացայ Երեւանէն: Տիկին Եւգինէ
Մուշեղեան այսպէս կը նկարագրէ այս գա-
ւաթը իր արժէքաւոր «Հայերէն Արձա-
նագրութեամբ Ատարկաներ» (Երեւանի Պե-

Նկար թիւ 3:

Մաթէոսն էր որ հաւանաբար նոյնիսկ Մոմ-
թէոս Վարդ. Բարխաղենցն է, բնիկ Ակնցի
որ 1794-ին Ս. Փրկչի եկեղեցին «չլինի»ով
(յախճապակիով) զարդարած է եւ այդ առ-
թիւ յիշատակարան մըն ալ կը ղետելէ, որ-
ուն մէջ կը յիշէ նաեւ որ զարդում առթիւ
եկեղեցւոյս յաւելիւ: Այս շանթները բթէ
ոսկի ու արծաթ ըլլային, ան պիտի յիշէր
այդպէս ըլլալին: Ուրեմն կարելի է ենթադ-
րել որ յախճապակեայ կամ ճենապակեայ
անոթներու մասին է խօսքը, որոնցմէ բը-
լալու էին նաեւ Մայսըն 1795-ին յիշուած
սուրճի այս գաւաթները: Իսկ ստացող Օ-
հանէսը գուցէ ըլլայ Երուսաղէմի Պատ-

տական Պատմական Թանգարանին մէջ) զըր-
բին մէջ որ 1964-ին հրատարակուեցաւ Երե-
ւան: «Թասի ձեւ ունի, ոսկեզոյն, կարմիր
ու կապոյտ ծաղկազարդով: Տակի մասում
գերմանական Մեյզլեն (այսինքն Մայսըն,
Յ. Ք.) շաղաքի յախճապակու (սրբազրէ
մեմուպակու) գործարանի գրումն է՝ (դիրար
մասամբ խաշածեւող զոյգ մը սուրբ, Յ.
Ք.): Արձանագրութիւնը գրուած է գաւաթի
ներսի մասում, երկու տողով, ոսկեզոյն
տառերով. Ք(րիստո)սի ծ(ա)լ(ա)յ լուսա-
հոգի փարջուլա աղափ որդի մզ(տու)սի
կարապետ աղափ Ա(ստուա)ծ վայելում

տացէ, ամէն, քսիմ ՌՄԽԻ (1795)» (Անգ. էջ 76, թիւ 57) :

Զարմանալի է ըսիք, որ Երուսաղէմի գաւաթներուն զծածեւերը հորեման բլուսնայ գաւաթին: Կարելի է խորհիլ որ 1795-ին Ֆարշուլա աղայի որդի մգտնսի կամ մախտնսի Կարապետ Երուսաղէմ գտնուած էր (գտնէ այդ տանն ալ մախտնսի եղած) եւ այդ առթիւ Եւրոպայ Գերմանիոյ Մայսըն քաղաքին մէջ շինել տուած այս սուրճի գաւաթը (կամ շատ հաւանարար գաւաթներ) ցոյց տուած էր Երուսաղէմ եւ գտնէ հատ մըն ալ նուիրած: Մատթէոս տանք տեսնելով ինքն ալ նմանը ապսպրած կրնայ ըլլալ տարի մը վերջ՝ 1796-ին, եւ այսպէսով նոյն զարդածեւ ծաղկումներով ինքն ալ սուրճի Մայսըն շինուած գաւաթներ տուած կրնայ ըլլալ:

Մայսընի վաճառանիշը բաց կապոյտով գծուած զերար մասամբ խաչածեւող զոյգ մը սուր է: Եւրոպայի մէջ առաջին անգամ ի Մայսըն ճեմապակի արտադրուեցաւ: Ան կը գտնուի Գերմանիոյ Սաքսոնիա նախկին Թագաւորութեան Տրէզոյն մայրաքաղաքին մէջ եւ աշխարհաշուակ էր իր ճեմապակիներով, որոնք այժմ Թանգարաններու եւ անհատական հաւաքածոներու գեղեցիկագոյն զարդերն են: 1750ական թուականներէն առաջ շինուածներ կան, որոնք երբեմն 50,000 եւ աւելի տոլար արժէքով կը ծախուին: Սուրճի գաւաթներու, վաճառանիշը ցոյց կու տայ որ անոնք շինուած են ճեմապակեգործութեան վարիչ Մարգօլիսիի օրով: Սուրճիներն երախակալներուն վերեւ զետեղուած աստղով տարակոյտ չի թողոր այդ մասին: Մարգօլիսի Մայսընի աշխատանոցը վարեց 1784-էն մինչեւ 1814 եւ այդ շրջանին Մայսընի վաճառանիշ խաչածեւող սուրճերուն երախակալներուն մէջեւ ու վերեւ աստղ գետեղեց: Ուրեմն վերոյիշեալ սուրճի գաւաթները շինուած են Մարգօլիսիի օրով 1759-ին եւ 1790-ին: Ասոնք մասնաւորաբար մեղի համար շահեկան են՝ որովհետեւ հայերէն յիշատակագրութիւններ ունին եւ

նոյն տանն ցոյց կու տան թէ որքան զարգացած էր Հայ աշխարհական եւ եկեղեցական անհատներու կենցաղավարութիւնը՝ որ այդ ժամանակի եւրոպական ամենաարժէքաւոր, դնահատեալ եւ ընտրեալագոյն ճեմապակիները կը նախընտրէին իրենց սեփական գործածութեան համար:

Տարիներ առաջ հանդիպած եմ հայերէն արձանագրութիւններով ուրիշ Մայսըն ճեմապակեայ իրերու, առանց սակայն անոնցմով աւելի հետաքրքրուելու: Տարակոյտ չունիմ թէ հոս ու հոն գեա կը գտնուին կտորներ, որոնք ինծի անծանօթ կը մնան: Ծահեկան եւ սակայն Հայ արուեստի պատմութեան համար մեծ կարեւորութիւն մը չունին, քանի որ իբր մեռակերտ եւ յաճախ իբր ծաղկում Հայկական չեն:

Վենետիկ, Ս. Ղազարի հաւաքածոյին մէջ ալ կը գտնուի ճեմապակեայ փոքր թաս մը, որուն արտաքին կողմը կու շահեկան եւ լաւ գծուած զինանշան մը, ոսկեկար, կարմրագիծ եւ կապտագոյն: Գնեապակեայ թասը շինուած է յօրուգօփ տեսակով: Զինանշանին վրայ կամարածեւ իտաղոց եւ գլխատուերով կը կարգացուի. «ՆՇԱՆԻ ԹԱԳԱՆՈՐԱՆՆ ԶԱՅՈՑ», իսկ վարը՝ «ԹՎԻՆ 1244» որ անտարակոյտ Հայոց թուականը ըլլալով պէտք է վերծանել Քրիստոսի 1795 թուականին: Ողբացեալ Առնակ, «Բագմավէպոյի մէջ 1918-ին իր հրատարակած յօդուածին մէջ կապածած էր որ ստիկա Հայկական ճեմապակիի նմոյշ մը կրնայ ըլլալ: Վաստակաւոր յախճապակագէտը պարզապէս սխալած էր:

Գնեապակեայ միջակ՝ մեծութեամբ ընտրի թաս մըն ալ կայ իմ հաւաքածոյիս մէջ (Նկար թիւ 4): Պարզ ալլ գեղեցիկ կերպով ու ճաշակաւոր զարդարուած ներսի չորթութունը նեղ ոսկեյատակ կապտագոյն ծաղկեկար, իսկ արտաքինը միայն չորթութիւն զլխատառ ոսկեգիր հայերէն յիշատակարանով, որ կը կարդացուի. «ԻՎԱՅՆԼԻՍՍ ՎՈԹԱՆԵԱՍ, ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ, ԱՇՏԱՐԱԿՈՑԻՈՑ: 1797»:

Վրթանէս վարդապետ Աշտարակեցիէ մեղի հասած է Երեւանի Պետական Պատմական Թանգարանի թիւ 6796 «արծաթաջրած» սկիւ մը (արդեօ՞ք «սակեջրած», Յ. Բ.) որ թանգարան բերուած է Աշտարակի սիրուն եւ գոհարանման Կարմրաւոր եկեղեցիէն: Կը նկարագրուի իբր «Շատ գեղեցիկ, ուռուցիկ զարդերով բաժակը ոտքի հետ միանում է երկու զնդերի միջոցաւ, քանդակները պատկերում են հրեշտակներ եւ երկրաշափական ու բուսական զարդամոտիվներ (զարդաոճեր): Ուշագրւա է արձանադրութեան կե-

կայն յարմար դասեցի Հոս ներկայացնել իբր նպատակ մը իմ ճենապակեայ կտորիս օտաւորին ինքնութեան: Որոշ է որ ճաշակաւոր մէկը եղած է եւ յարգուած՝ որ սկիւնն եւ իմ ճենապակեայ անօթիւ նման դեղեցիկ կտորներ ստացած է:

Այս ճենապակեայ կտորն ալ, որ շատ նորմալ է իր նիւթով Ս. Ղազարի 1795 թուականով ամանին նիւթին, կը պատկանի Լոբսզօֆ տեսակին: Հակառակ յիշատակաբանին, այս ալ Հայկական ճենապակիի նմոյշ մը չէ, այլ պարզապէս Հայու համար

Նկար թիւ 4:

տաղրութիւնը: Ոտքի վրայ՝ մի տողով,

Ընծայեցաւ, ի Յարութեմէ, ապա Միֆայելեան, ի վայելս, Վրթանէս, վարդապետին, աշտարակցոյ, ի 1798: Ի Դափայ:» (Հայերէ՞ Արձանագրութեամբ Առաքելութեան: Եւրինէ Մուշեղեան, Երեւան, 1964, էջ 78, թիւ 63):

Որքան որ սկիւնը ճենապակեայ չէ, ասո-

չինուած ճենապակեայ կտոր մը՝ Զինաիան աշխատանոցէ մը:

Թէ՛ դժադրութիւնը եւ թէ՛ յիշատակաւորանը կիսուածին տակ չեն, այլ վրան եւ թափն ներսի շրթնեղբերան կապոյտ ծաղկումը ոսկի յատակի վրայ՝ ցոյց կու տա, մաշուածքի տեղեր:

Ինչպէս իմ կտորս ալ որոշ ցոյց կու տա

(ի վԱՅՆՆՈՒՄ փոխանակ վԱՅՆՆՈՒՄ-ի եւ վՈՐԱՆՆԱՅՍ փոխանակ վՐԹԱՆՆԱՅՍ-ի), յիշատակարանները՝ թէեւ պատրաստուած են Հայերէ, եւ սակայն Հայերէն չգիտցող օտար ճեմապակեգործներ են որ ընդօրինակած են այս ԼՕՐԱՊՈՓ կամ Մայրքմ ճեմապակի կտորներուն վրայ: Ուրեմն Հայեր պատրաստուած ճեմապակեայ կտորներ դատած են եւ անոնց վրայ իրենց յղացած, շարադրած գինանշանները եւ յիշատակարանները ՅԵՏՈՅ գծել տուած են: Ասիկա պատահած է Մայսըն գաւաթներուն վրայ ալ (Նկար թիւ 3), որուն գծազարդերը Մայսրենեան նկարագիրը չունին եւ նման են Կուտիեւհայ յայտնապակեայ սուրճի ամաններէն ոմանց գծածներուն:

Տարիներ առաջ տեսած էի Ինկուերքհընալանաուի մը քով (Պարսիկ) 1830 թուականը կրող եւ Հայերէն փակագրութեամբ ճաշատեղանի ամբողջ սարքուածք մը պնակներով, ապուրի եւ մսեղէնի կափարիչեայ ամաններով, ԼՕՐԱՊՈՓ ճեմապակիով պատրաստուած: Ասիկա մեզ կրնայ ապահովցնել որ Հինէն Հայ մեծահարուստներու տուններուն մէջ կենցաղապար տանուտէրներ չէին խնայեր իրենց դրամը՝ ճեմապակեայ ամաններէ ուտելու համար: Մեղի ծանօթ է Ջուլպայեցի Խոջայ Նազարի եւ իր որդւոյն Սաֆրազի յայտնապակեայ ամաններուն սարքը, որոնց մասին նկարագրող աշխատութիւն մը Հրատարակեցի Վրացմովէպի 1960 թիւ 7-8-ին մէջ:

Ճեմապակիի վրայ գործող օտար գործաւորները, Զինացիներ, բնական է առանց որեւէ դժկամակութեան պիտի զննէին ըլլալ խաչանից ղինանշան, ըլլալ Հայերէն գիր՝ երբ իրենց ապագայանք տուէր: Անոնք չունենալով մահմետական աշխատաւորներու կրօնական մոլեռանդութիւնը, անվարան պիտի պատրաստէին ու ամբողջացնէին տրուած ապագրանքները քրիստոնեայ Հայերու կողմէ:

Հայ մեծատուն աշխարհականներու կենցաղափառութեան մէջ ճեմապակի, արծաթ եւ ոսկի սպասներու քով, իր տեղն ունէր: Առաւ Օլարիւս Հոլանդացի ուղեգիրը 1637-ին Սպահան Նոր Ջուղա Սեպտեմբեր

18-ին կը նկարագրէ ճոխ խնջոյք մը Հոլանդական ղեկապանին եւ իր անձնակազմին համար, արուած Խոջայ Սաֆրազի եւ եղբոր՝ Էլիաս Պէկի կողմէ: Խնջոյքի ընթացքին Էլիաս Պէկ գրեթէ տուաւ եօթը ճեմապակեայ գաւաթներ, շուրջ լեցուն եւ անոնց դարձելով փոքրիկ երկու ձողիկներով՝ ուտակց (Իմ Ջուլպայեցի Խոջայ Նազար Եւ Իր Գերդաստանը», էջ 29ա):

Անտարակոյս խղճամիտ պրպտում մը մէջտեղ պիտի հանէ ուրիշ նման վկայութիւններ, Առ այժմ Հոս կարելոյ չենք նկատեր ապացուցանել որ ճեմապակին մուտք գտած էր Հայ աշխարհակալն մեծատուններու տունէն ներս եւ գործածուած:

Իմ նպատակս Հոս պարզապէս ներկայացնել էր կարգ մը ճեմապակեայ իրեր, որոնք մեզի հասած են Հայերէն յիշատակութիւններով եւ որոնց ճեմապակիներու վրայ գոյութիւնը երբեք թելադրելու չէ մեղի՝ թէ այդ ճեմապակիները Հայկական գործեր են, Հայ արհեստաւորներէ պատրաստուած: Ծահկեան է որ Հոս ներկայացուած գործերը անտարակոյս կերպով եկեղեցականներու պատահանած կտորներ են եւ այդ խիստ պատահաւոր դուրս գալու կրցած են պահուիլ ու պահպանուիլ մինչեւ մեզի հասնելին: Ուրեմն իւրացում այս ճեմապակիներուն իբր Հայկական գործ՝ պարզապէս տգիտութիւն կրնանք սեպել: Այդ մասին որեւէ պնդում մեզ ծիծաղելի պիտի ընէ օտար բանդէտներու առջեւ:

Անտարակոյս ըլլալու են ուրիշ նման կտորներ ալ Հոս ու Հոն օտարներու կամ Հայերու քով: Առոնց յայտնաբերումը կըրնայ Հետաքրքրական ըլլալ, առանց սակայն բան մը աւելցնելու մեր բրուտադրանքին զարգացած արուեստին վրայ: Նոյն ատեն կրնայ պատահիլ նաեւ որ գտնուի ճեմապակիի նմոյշ մը որ իրապէս Հայ արհեստաւորի մը ձեռքէն ելած ըլլայ, եւ այդպէսով Հայերն ալ ճեմապակեգործ ժողովուրդներուն շարքին մէջ տեղ մը, թէեւ համեմատ, դասուին:

Հոս շնորհակալութիւն Ամենապատիւ Տեղիէ Պատրիարք Տէրտրեանին, որ հանձնեցաւ թոյլտուել լուսանկարել ու Հրատարակել Երուսաղէմի վերոյիշեալ երեք ճեմապակի կտորները:

Ծ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ:

ՄԻ ԱՆՅԱՅՏ ՏԱՂԱՐԱՆ

Զարմանալի պատկերներ — Տաղարամի ստեղծագործությունները — Բարոյա-խրատական տաղեր — հմբոյժի և ուղիտուրանի երգեր — Երգիծական ռոմանտներ — Սիրու-տադեր — Հարսանիքի ռոմանտներ — Կրթական տաղեր — Աշխատանքային երգեր — Աշխատանքային անտիկներ — Պատմական անտիկներ — Հայրենասիրական տաղեր — Ընկերային, ռոմանտներ — Օրոսոցի երգեր — Տեղագրական-համայնագրական — Ի-մաստասիրական խոսքեր — Հատարական ռոմանտներ — Ջամատի տաղեր — Տաղարամի իրերի աշուղ — Որպես մանրանկարիչ — Որպես բարոյա-փոքրիկ — Գեոմի պատմու-թեան հիմնական էջեր — Վերջաբան:

Ա.

ԶԱՐՄԱՀԱԼԻ ՊԱՏԿԵՐԸ

Իրանի Իսֆահան նահանգի կեդրոնական դաւառներից մէկն է Զարմահալը, որին ա-ռանձին գեղեցկութիւն են տալիս սառնորակ եւ կաթնահամ աղբիւրներով հարուստ վէշ լեռները եւ լայնատարած հովիտներն ու ա-րտները, որոնք դարձան զարդարում են թաւիչ կանաչներով, ալւն ծաղիկներով ու գունազոյւ բոյսերով եւ աւելի խորացնում դաւառի բանաստեղծական, տպագրու-թիւնը:

Զարմահալի չքնաղ բնութեան պատկերն երգ ու տաղի նիւթ են դարձրել ժամանակի յայտնի պոպոլարներն ու երգիչները, որոնցից առանձին ուշադրութեան արժանի է դաւառի Հայ գրականութեան պատմութեան մէջ դեռ անյայտ մի արժէքաւոր առաջնա-նիստ Սիմոն Մանուկիին է, որ ապրել է եւ ըս-տեղծագործել 18-րդ դարի վերջում:

Այս անձանքի առաջնապի ստեղծագոր-ծութիւններից մեկը աւանդ է մնացել «Տաղ Զարմահալի» խորագրով պարզ բայց սիրուն ռոմանտը, որ իր բովանդակութեամբ եւ կառուցումով ազգագրական-տեղագրա-կան արժէք ունի, որ պատկերանում է նախկին հայաբնակ դաւառն իր բնութեան գեղեցիկ ռոմանտիկ եւ գեղջիկական կեանքի, իր հիմնական գծերով: Տաղը դարդա-րում է 1780 թուին հայաբնակ Սիրաք գիւղի ղում գրուած մեռագիր տաղարանի 58-րդ էջը եւ իր կառուցողական արուեստով ներ-կայացնում է հետեւեալ պատկերը:

Ամսամի և, Զարմահալ, չմտառ ու սիրում,
Ունես բանքը2 սարեր, կանամի աւ ծաղկում,
Կանգնել եմ հայտար Գեղարք3 աւ Սաղաւմ4,
Շուրջպար եմ բռնի իսնդգ5, Ջուրիմ6, Գուգուլում7:

Կանգնել եմ պտեակ մազար-Դոյստար8, Զեմեգիմ9
Սիրում եմ Զարդիմ10, Մեմարիմ11, Անմեգարիմ11
Ունեմ սառն աւ կարաւաւ ախարիմ13,
Վազգուլ եմ, կշկում առաւ աւ գեղեր:

Միծաղում եմ սիրում կանգնել յանիւր14 աւ դաշտեր
Արմում եմ հարմարում էմ15 աւ օխարմեր-
Սիրում եմք աւ կովիք, հորքեր աւ էմեր,
Վազգուլ եմ աւախ-ուրախ ուլ աւ գտներ:

Գեղեցկանք18 ունես աշխատարք աւ զոմախտարք17,
Պարզսիր18 եմ, միամիտ եւ շատ գրատք-
Աղջկանք19 ունես սիրում, զէլամի մամ20,
Հարմարք անմուշ, սիրում լուսնագի լամ,
Ունեմ համեստ վարք, քաղք բաղք աւ բարքեր:

Զարմահալ, քաղք եմ երգեղ՝ աւ տաղեր,
Ունես Բաղքաւ օղի21, Միակիմ Մէլամ օղի22-
Աղջկանք եմ յայտնի, սիրում աւ յարգի-
Անտեղ տաղ Մէլամ Սիմոն Մանուկի23:

1) Անմամ. 2) բարք. 3-12) Զարմահալի յայտնի սարերն են: 13) աղբիւրներ: 14) մարգ. 15) ալ. 16) գիւղացիներ: 17) հիւրատեղ. 18) պարզա-սիրտ. 19) աշուղներ. 20) հմամ. 21-23) Զարմա-հալի այս հնագոյն աշուղների աւ ազգային մասին կենսագրական տեղեկութիւններ պակասում են:

Բ.

ՏԱՂԱՍԱԾ-ԱՇՈՒՂ ԴԱՆԻԷԼ ԼԱԽՆԱԶԱՐԵԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Չարմահայ դաւառի Հայքահայ Մամու-
րան գիւղի ժողովրդի զաւակն է մի վաստա-
կաւոր տաղասաց-աշուղ: Դա Դանիէլ Հայի-
նազարեանն է:

Իրբեւ տաղաբան եւ Չարմահայի զեղ-
ջուկ ժողովրդին աւանդ է թողել գունազեղ
տաղեր ու ոտանաւորներ, որոնք յատ-
կանչական են իրենց բազմազանութեամբ:
Յօրինել է նա քնարական-սիրային, խրա-
տական, երգիծական, Հայրենասիրական,
պատմական, Հասարակական եւ այլ բովան-
դակութեամբ տաղեր: Սակայն դրանցով
նա չի սահմանափակել իր գրական վաս-
տակը: Դրել է նաեւ զուտ Հայկական ինք-
նուրոյն սիրովէպեր, Հայ բազմադարեան
կեանքի փառաւոր անցքերի վրայ Հիւսուած
դիւցադներգութիւններ, աւանդական Հայկ
Նուսպետին, Արամին, Արա Գեղեցիկին եւ
Վան իրամին ու Վահագնին նուիրուած, ու-
րոնց տաղաբանը փառ երեսակայութեամբ
ծաղկեցրել է եւ զարդարել բանաստեղծ-
կան-աշուղական արուեստի ճոխ եւ Հա-
րուտ երանգաւորումներով:

Երգչի տաղացանկերում յատուկ տեղ եւ
գրաւում նաեւ իրանահայ Հայտոյն աշուղ-
ների թրքերէն լեզուով գրած արձակ եւ չա-
փածոյ սիրային պատմութիւնները, որոնց
նա Հայերէն է թարգմանել: Դրանցից
յուսինն են Քայիաթ Միրզա եւ Գիւլզար
Ստանուա, ՎՄալէֆզադա եւ Գիւլստան Սա-
նուա, Վէրիզադա եւ Նարզիզ: Այդ ըս-
տեղծագործութիւններով տաղաբանը Հա-
րուտացիքն է Չարմահայի Հայ աշուղական
գրականութեան եւ ժողովրդական բանա-
Հիւսութեան գանձարանը:

Մի հոնգամանք սակայն ուշագրաւ է:
Տաղաբանն իր տաղերի ու ոտանաւորների
մեծ մասը գրել է զլիւսաւորապէս Բագունին
նուիրուած ժամանակ: Ահա իր վկայու-
թիւնը. «...Հաւանական է, թէ ո՛չ, չառ-
րութիւնը գրեթէ իմ Հարած օրերին է գրե-
լած. երբ մի բաժակ խմել եմ, սկսել եմ
բանաստեղծութիւն անել: Դր աւանդ թո՛ւ
դած առաջին ձեռագիր մատենանք յառաջա-

րանում ընդգծել է նաեւ այսպէս. «...Բայց
գրում եմ սրանք այն օրերը, որ բոլոր
կեանքս արեցողութեամբ եմ անցկացրել»,
Իսկ «Արեցողի Կտակարանը» խորագրով
ոտանաւորի ձեւատին կարգում ենք. «Ըմ
կանքս զլիւսաւորապէս անց եմ կացրել Հար-
անցողութեամբ»: Մի այլ տաղում նկա-
լադրելով արեցողի, գինեմոլի տխուր եւ
խղճալի վիճակը, իրեն խրատում է.

«Ո՛վ Դանիէլ, դու հարբեցող ես, որ գրում ես,
նայմ խմիչից է որ մեղաւթիմներ կրում ես»:

Տաղաբանն իր տաղերն իր ձեռքով ար-
տագրել ու ամփոփել է երկու մեծադիր
մատենաներում, որոնք մեծ չափով նպաս-
տում են երգչի կենսագրութեան հետ կապ-
ւած մի շարք Հարցերի լուսաբանութեանը:
Այդ ոտանաւորները սակայն, մինչեւ օրս էլ
աւանձին ուսումնասիրութեան նիւթ չեն
դարձել եւ դեռ մնում են անտիպ: Այս մասին
կարգաւոր աշուղի վկայութիւնը. «Հիմա այս
իմ տեսարակները ձեռագիր են՝ իմ ձեռքով
գրուած. ոչ մի հոգուց արտաբերուած չէ,
բացի թրքերէնը. սա կոչ է բոլորովին, առ-
պագրութեան: Մինչեւ օրս չեմ յանձնել»:

Ձեռագիր տաղաբաններից առաջինը տա-
ղասացը գրել է Չարմահայի Մամուրան Գիւ-
ղում, իսկ երկրորդն ընդօրինակել է Արա-
դանում, 52 տարեկան հասակում, ինչպէս
ինքն է գրել իր առաջին ձեռագիր մատենանի
յառաջարանում. «Հասակս 52 էր, որ այս
փոքր գրութեամբ հաւաքեցի, որ գոնեայ իմ
զաւակներս, որպէս թէ արժան համարեն,
վերցնեն կարդան եւ ծիծաղեն ու ասեն»:
«Մի Զօր բանաստեղծութիւնն է»:

Տաղաբանը օրտանց ցանկացել է իր մա-
հից յետոյ գրական մի արժան կանգնեցնել,
որպէսզի իր յիշատակը մարդկանց սրտե-
րում վառ մնայ: Այդ մասին են վկայում
նրա ձեռագիր երկրորդ տաղաբանում ար-
ձանագրած հետեւեալ տողերը.

«Ողջ գրաւածս տառերով, լրիւ բառ ու գիծ ու կէտ,
կը մնայ դարերով, կննդաւորեմս օրից յետ»:

կը ցայ մին օր իմ խօսքսած, արտասանած խոսքերը
 'ը խօսում իմ փոխարէն, այք ու բնիկ տաղերը:

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Ի՛նչ խօսացիք ժմ կենդան օրերս, ի ցրտացն մտքիս

Կենտրոն է նրան: Այդ է պատճառը որ տա-

ղարանն... Իր ձեռագիրը մատենանում ան-

կեղծօրէն սրձանագրել է թէ Հայ ժողո-

ւիրդին իր լուսնից թողած տաղերից շատերն

ոտանաւորի ձեւով գրուած բանաստեղծու-

թիւներն են: Նա շատ լաւ է հասկացել, որ

ոտանաւոր գրութիւն եւ բանաստեղծութիւն

տարբեր լինելը են: Այս մասին տաղարանն

իր առաջին ձեռագիրը մատենանի յառաջաբա-

նում գրել է՝ այսպիսի բնորոշ տողեր. «Յար-

գելի՛ ընթերցողներ, այս տետրակը գրում

եմ ո՛չ թէ օրինաւոր բանաստեղծութիւն...:

Ուղում եմ ասել գրուածքս տեղին չէ, բայց

ի՛նչ միտք գնէք, բաւական խորհուրդ ունի-

թէ եւ ես սխալներ չաւտ եմ գրած մէջը, որ-

պէս ես քերականութիւն կարդացած մէկն

չեմ... Այս տետրակը գրում է որպէս գիւ-

ղարանութիւն, որովհետեւ գիւղացիները աւելի

լաւ կը սիրեն, քան թէ քաղաքացի՝ երբ:

Արձանագրենք մի երեւոյթ եւս: Տաղա-

բան Դանիէլի որոշ տաղերն ունեն իրենց ե-

ղանակները, որոս յօրինել է երգիչը եւ ինքն

էլ չօնգուրի հմուտ նուագածութեամբ, իր

դուրեկան ձայնով երգել է հարաւանեկան

հօնոգէսներում, խնջոյքներում, հաւաքոյթ-

ներում եւ հաւաքավայրերում: Այդ երգերն

ու եղանակներն էլ շատով տարածուել են եւ

չարձել ժողովրդի սեփականութիւնը:

Այժմ տեսնենք, թէ տաղաւոր-աշուղ

Դանիէլի օտեղծագործութիւններն, իրենց

հիմնական բովանդակութեամբ, հասարա-

կական տեսակէտից, ի՞նչ արժէք են ներ-

կայացնում:

1.

Բարոյա-խրատական տաղեր

Տաղարան Դանիէլն իր տաղերում պատ-

կերել է կանգի դիւաւորապէս կարեւոր ե-

ւական երեւոյթները: Այդ տեսակէտից նրա

ձեռագիրը մատենաներում առանձնաշարունակ

սեղ են գրուում բարոյա-խրատական ոտա-

նաւորները, որոնց հիմնական գիծը ճշմար-

տութիւնն է: Երգիչը ո՛չ միայն սիրում է

ճշմարտութիւնն ու արդարութիւնը, այլեւ

դատաւարում է աւտը կեղծիքը եւ հա-

բերայութիւնը. նա մերկուծելով կեանքի

կուսութիւնը, եկել է այն եզրակացութեան՝ որ

աշխարհում մարդս անցողական է եւ՝

«Աշխարհում մարդը խոտի նման է.

Այսօր որ կանանցեց, վաղը կը չորանայ»:

Ուստի, տաղարանը մարդկանց խրա-

տում է այն երազ աշխարհում բարի, հա-

մեկտ. ու առաքելի լինել, ուրիշներին յար-

զել ու պատուել, իսկ ընկերներին սրտանց սիրել եւ միշտ ճշմարտութեամբ բարձրացրել: Բայց երգիչը բարձր է գնահատում ո՛չ միայն բարութիւնը, ազնուութիւնը, առաքինութիւնն ու ընկերասիրութիւնը, այլ ինձ մարդը եւ ազնիւ զգացումները: Խորհուրդ է տալիս նաեւ «բարդարութեան» ճանապարհով ուղիղ գնալ, իսկ խարդախ, խաբեբայ եւ ամբարիշտ մարդկանցից, «շտու ու շուտից» հեռու կենալ, կոիւններէջ զգուշանալ, վատ գործից էլ միշտ խուսափել ու լաւին ձգտել եւ բարիք անել: Ահա տաղաբանի սրտագին պատգամը:

«Ընկերներից հետ վարվիր արտի, մտաւր, քորի արտով,
Ձեռ տեսնի բոլորովին քն կենճուճ ցաւ ու վրդով
... Եղէք բարի, առաքինի, չէք տեսնել երբեք
փորձամբ,
Ո՛ր որ պատուես, չի կորչելու, առնելու եւ ձորեմ
յարգամբ

Խարդախ ու ամբարիշտների գլխին է միշտ քափառեմ վտանգ
Ել ինչու՞ արքարութեան ճանապարհն ուղիղ չը գտնէ
... Ետա ու շուտից հեռու կացիր, կոիւններից զգուշացիր,
վատ գործներից միշտ խուսափիր ու լաւերին մտնեցիր»:

Աւելի խորացնելով իր խրատական տաղերի բովանդակութիւնը, տաղասաց Դանիէլը խորհուրդ է տալիս նիւթադաշտ, արծաթաւէր, ադաւ ու ժլատ չլինել, այլ զբոսման կոհողութեամբ ուրիշներին երջանկացնել, քանի որ այս աշխարհից ոչ ոք իր հետ որեւէ բան չի տանելու: Նա գիտէ նաեւ, որ հարուստ թէ աղքատ, իշխան թէ թաղաւոր, բոլորն էլ այս աշխարհում հիւշերն են, աստի խրատում է յերոզ եւ խաղաղութեամբ ապրել:

Բարոյական յատկանիշներով օժտուած տաղաբանը քննադատում է մարդկանց թերութիւնները, արատներն ու պակասութիւնները: Ամբողջ հոգով աւտում է նաեւ բամբասանքը, չարախօսութիւնը, գրպարտութիւնը, դատապարտում է՝ «ճեմաճխան»

րին, ծոյլերին, շահամոլներին, կողերին, իսկ բարձր է գնահատում աշխատասէրներին, մարշալներին, ջանասէրներին, խոնարհներին ու համեստներին:

«Ետա վերեւ մի՛ բարձրանա՛, շուտով կը դառնա՛ քաւ
Ետաւնակ աշխատէ՛, աչ քէ՛՝ ծոյլ, որ լինէ՛ Խալ ու մաշ
... Գող մի՛ լինէ՛, շատ շատերը ամիսից գողու-
քիւնով
Գտնելի եմ ամբարտ, չեմ վստահուլ աչ մի բռնով
Ետա շատերն սպանի եմ ու վերացրիլ Խալաղամով
Ձեմ մտածել այդպիսիք, որ մահ կ'երթան իրեց
կամով
Աշխատէ՛ քա վտտակով ու վայելիր քաղցր համով,
Խիղճ համգիտ ու միտմիտ, երեխայեղի պտտանով»:

Տաղաբանն երկրատարչներին եւս առանձին բարի խորհուրդներ եւ պատգամներ է տալիս. խրատում է յարգել ու պատուել բոլոր մեծերին, ծնողներին, չմոռնալ ներանց բարութիւնն ու խրատները եւ միշտ նրանց գծած լուստուր ճանապարհով ընթանալ:

«Կ'ուզե՛ս իմնա իմաստուն,
Նախ ճանաչիր մեծերդ դուն.
... Պետք ա պատուես ծնողդ,
Նա է կամքդ դնողին»:

Ձի մտաւնա լաւութիւն,
Դա է մարդի յաւկուքիւն.
Թէ չես ամուս հասուցում,
Գամէ խօսեով յարգի դուն»:

Տաղաբանը մի ձգտում եւ բարի ցանկութիւն ունի. քառեակներով մարդիկը կրթիւ, դաստիարակել եւ աշուկացնել նրանց հոգիները: Այդ նպատակով էլ նա բոլորին խորհուրդ է տալիս հեռու մնալ ճատարակութեան խաղաղ կեանքը թունաւորող չարերից, յիմարներից, անվտիշներէջ, իսկ վատ ընկերներից միանգամայն խուսափել:

«Ամբոյիցից հեռացի,
Հետք մի՛ մտնիր կեցի.
Սը վտարակի ողջ քեզի,
Խոտքես Գիշգ իմացի»:

վատ ընկերից խառնափր
 և քա ջրառում պայման դիր,
 Որ չվարակուհե ճրագով,
 Գուռը երեսին միշտ փակիր»:

Տաղարանի նպատակն է մարդկուհի սրբ
 ահեր ո՛չ միայն գեղեցիկ յատկութիւններով՝
 Համակել, ալլել նրանց ուսմանը դէպի
 բարին ու գեղեցիկը: Այդ ցանկութեամբ էլ
 նա քարոզում է սոստ յասել և միշտ ճիշդ
 և ողորդ խօսել, որովհետեւ՝

«Ուղիղ խօսքը վառում է,
 Թշնամաց միշտ կը պաշտպանէ.
 Սուռն է մի տուն, առանց եւէմ(հիմքի),
 Սէլա կը զայ, իր տանէ»:

Կով՝

«Դատաւորին ճիշդը կ'առնե,
 Թէ քր խաղաղներ կը վնասուեն.
 Ձի կորչել ճշմարտութե,
 Սուս չառնե, ափսոս ես»:

Սուս առաջի տունը տարվեց.
 Ուր հաւատաց չը ճարվեց,
 Ինչքան կանցնէ՝ քէ օգնեցէ՛ք,
 Սահմ՝ շատու է ու փրատակից»:

Տաղարանն իր կեանքի փորձառութիւն՝ ր
 Հիմք ունենալով՝ նորանոր խորհուրդներ է
 տալիս. խրատում է յուզուած և վրդովուած
 ժամանակ Համբերել և, երբեք, Հիստ խօս
 քեր» չասել և ուրիշներին չվիրաւորել,
 որովհետեւ՝

«...վատ խօսքը է գնդակից աւել,
 Ողջ բնութիւն կ'սմնի աւեր.
 ...վատ խօսքը սրտին է մնում
 Ու երբեք մոռնի չի գնում.
 Հնոգինտ ցամ է մեծանում,
 Որպէս քայն սիրամ է այրում:
 Սրի, քրի եարեմ գնում է,
 վատ խօսքը միշտ մնում է
 Ու խօսեքեմ խօս է մնում,
 Թշնամութիւն հաշ միշտ մնում»:

Երգէ՛ր Դանիէլի ձեռագիր մատենաների
 բարոյա-խրատական գրականութեան հա.

րուստ գտնաւորանքն են, որտեղ կարգուժ
 էք մէկը միւսից օգտակար խրատներ և,
 բարի խորհուրդներ, որոնք ձգտում են
 մարդկանց լուսաւորել և Հասարակական
 կեանքի Համար պատրաստել ազնուասիրտ
 բարեկիրթ, առաքինի, աշխւ և պաշտո
 ածհաստներ, Այդ նպատակով էլ աղարանի
 յօրինել է նորանոր տաղեր. մի ոտանուորում
 նա քարոզում է ո՛չ միայն քաղցր ու անու.
 խօսել, ալլել միշտ Համբերատար լինել, ու
 բովհետեւ Համբերութիւնը կեանք է և Հպու
 տուր է բերում»:

«Բուժող լեզուն անուշ է,
 վատ լեզուն քոյնով փուշ է.
 Մի՛նչեւ վատերը հասկանամ.
 Կեանքը անցնէ է, ուշ է:
 Բերանդ տանձիք, համբերի,
 Համբերանքը պտուղ կը բերի.
 Թէ եղար դու անխմբեր,
 Կրակ կ'ընգնի. տունդ կ'այրի»:

Նոյնպէս խրատում է կեանքում «Ճշմա
 րիտ» լինել և պատիւը բարձր պահել, ու
 բովհետեւ աշխւ մարդն ապրում է իր
 պատուի համար.

«Ճշմարիտ եղի՛ր, քող աղքատ լինես.
 Պատիւ պահիր, քող մերկ լինես.
 Խղճովդ եմգոհու կը լինես,
 ...Դանիէլ՝, աշխարի այսպէս է,
 Քո խօսքերին ո՛վ կը լսէ,
 Բայց պատիւն չատ ափսոս է.
 Հնշտ չի ճարվում, անէմ ձեզի:
 Մարդս ապրում է պատվի համար,
 Ոնկատիւն է անօք, յիմար.
 Նամուս ունես, զոչ քից համար,
 Ո՛չ քէ օտարին, անէմ ձեզին»:

Տաղարանն իր խրատական տաղերով չօ
 յափել է Հասարակական մի ալլ ցաւալի է
 լուսնի: Երկար տարիներ ի փորձառութիւ
 Նից նա եկել է այն եզրակացութեան, որ
 կեանքում անյաջողութեան, աղքատութեան
 և դժբախտութեան գլխաւոր պատճառն է
 իրց մէկը չապրովութիւնն է, ուստի խորհուրդ
 է տալիս՝ ապահով ու երջանիկ ապրելու:
 Համար չապր չլինել, Հափել չկորցնել», ալլ
 չափաւոր լինել:

«Զափղ մի՛ կորցնել, վերջը շատ կը վնասեք,
Յետոյ երանի՛ կը տաս մրամց, որ ե՛մ չափաւոր-
թի չափաւոր լինես, ոչի՛մ չվնասես,
կը տեսնուս, որ տպրութեան է փառաւոր»:

Շուայիմ չի վայելի շարունակ ուրախ,
Մէկ աշորդութիւն է, կազար անգամ ծախ.
Շուայի ծախսերը՝ ինչպէս գարնան սէլը,
Դոր ոչխարիմ եանդիպի պատառող գէլը»:

Տաղարան Դանիէլը դիտէ որ մարդկանց
թերութիւններն ու պակասութիւնները բազ-
մազան են, որոնց անհրաժեշտ է սրբադրել
և ուղղել: Նա դիտէ նաեւ որ հասարակու-
թեան մէջ կան այնպիսի մարդիկ, որո՞ւ
խօսել չեն իմանում, բայց խօսելացաւ ու-
նեն. նման անդիտակից մարդկանց տաղա-
րանը յիշեցնում է թէ որոշ տեղերում լը-
ռութիւնն ոսկի է, ապա կոչ է անում քիչ
խօսել, լուռ մնալ եւ անտան հմայքն ու կո-
չումը բարձր պահել: Իպէտք է մոռանալ,
որ անկշիռ եւ անպատասխանատու խօսքերի
պատճառով անհաճելի թիւրիմացութիւններ
են առաջանում:

«Եստե՛լ չիմացողը լաւ է,
Լաւ մնայ, չը խօսի, որ ցաւ է.
Քանի որ անկշիռ խօսքերից
Միշտ հայեոյամբ ու դաւ է»:

Երդիչը շօշափել եւ քննութեան է առել
այլ կարեւոր խղիւրդներ, որոնք ընտանեկան
ու հասարակական կեանքում որոշ դեր է,
կատարում: Նա գիտէ որ պարկեշտ, հա-
մեստ, առաքինի եւ ազնիւ կանայք շատ
յարգի են ու թանկագին, որովհետեւ նրանք
իրենց ամուսնու եւ ընտանիքի պարծանք,
են: Ահա թէ ինչո՞ւ տաղարանը դատապար-
տում է այն մարդկանց, որոնք իրենց օրի-
նաւոր ամուսնութեանը հաւատարիմ չեն
մնում, դաւաճանում են իրենց կեանքի բո-
կորուսուն եւ ցոփ ու զեղիւ կենցաղով քայ-
լալում ընտանեկան խաղաղ ու ներդաշնակ

կեանքի երջանկութիւնը. նման անաղնիւ ու
անխիտ մարդկանց տաղաւայրը խրա-
տում է:

«Մէ կիմը լաւ է, օրինաւոր,
Կեանքդ է միշտ փառաւոր.
Թէ ունեցար դու շատ կիմ,
Ողջ ճանապարհդ է մայրք»:

Դանիէլը շատ լաւ է ուսումնասիրել նաեւ
կո՛ւ ժամանակի հարուստների հոգեբանու-
թիւնը եւ փողի աւերիչ դերը: Նա դիտէ որ
նրանք ո՛չ միայն արծաթատէր են, դրամա-
պաշտ, չահածու, փառասէր ու մեծամիտ,
այլեւ հարստութիւնից շլացած՝ կորցրել են
իրենց հոգեկան զեղեցիկ յատկանիշները եւ
ժողովրդի երջանկութեան համար նիւթա-
կան զոհողութիւններ չեն անում: Այդպիսի-
ներին տաղարանը բարի խորհուրդ է տալիս.

«Լրծաքատէր մի՛ լինի,
Որ միտքդ զոգ չլինի.
Սահման դիր քո կամփիդ,
Վերջը արիւմ չլինի»:

Միմիայն իրենց սուսնական հաճոյքներով
ապրող եւ ժողովրդին բարութիւն չանող ա-
զաւ, ժլատ եւ կծծի ունեւորների պատկերը
դժելիւս, տաղարանը նրանց խաւար եւ
մթաղանած մտքերը լուսաւորելու նպատա-
կով արծառնադրել է այսպիսի տողեր.

«Լաւ է պատառ հացը բարիքով,
Ուրախ ապրես զաւակով.
Չարժէ միթե՛ւ հարստութիւն,
Կեանքը վրդով ու խռով»:

Կամ՝

«Լաւ է մարդիս ամուսն բարի,
Թանգ է գինը շատ ցտարի.
Ի՞նչ օգուտ է փողաւոր,
Նմամ ես ամբամ յիմարի»:

Փեկիւնի

(Շար. 1)

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

ՀԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ ԹԱՄԱՆԵԱՆ

(Մահուամ 30-ամեակին առիթով)

Տարեց երեւացիներից չուներ կր յիշենք ան. Նիհար ու բարձրահասակ, շուտ ճերմակած մազերով, արծուաքիթ: Նստած միամի կառքը, նա դանդաղ անցնում էր քաղաքով, իր խուզարկու հայեացքն ուղղած փոփոխութիւն փողոցներին ու կաւածեփ տրեւերին:

Ու հին քաղաքի այդ ժխորի միջից նրա երեւակայութեան մէջ ծնւում էին նոր Երևանի բարեկարգ հրապարակներն ու փողոցները՝ իրենց վեհաշուք շէնքերով, քաղաքի թաղամասերով, փարթաւ կանաչով հարուստ դրոշմապատկերի ու պուրակների ճանուղիներով...

Թէեւ քաղաքի տասներեք տարի ապրեց նա Երևանում, սակայն իր անունն առյաւելու կապեց մայրաքաղաքի հետ: Այդ պատճառով էլ մենք քաղաքաշինարարի ու արդի Հայ հարտարապետութեան հիմնադրի՝ Աղեքսանդր Թամանեանի անունը թանկ ու հարգատե է դարձրել ամէն մի Հայի համար:

Բազմաճում ու ճանաչում հարտարապետ էր Աղեքսանդր Թամանեանը, երբ 1923 թուականին Հայաստան եկաւ՝ իր մասնագիտական ունակութիւնները ի սպաս դրնելու Հայ ժողովրդին:

Նրա մանկութիւնը անցել էր իր ծննդավայր Կրասնոդար քաղաքում, որտեղ եւ ստացել էր տարրական կրթութիւն, սովորելով Կուրսնի Աղեքսանդրեան ուսումնարանում:

Նկարչութեան ասպարէզում ունեցած բացառիկ ունակութիւններն ու սէրը 20-ամեայ երիտաւարդին ձգում են Պետերբուրգ: Այնտեղ նա ընդունւում է Կայսերական Գեղարուեստական Ակադեմիայի բարձրագոյն գեղարուեստական ուսումնարանի ճարտարապետական ֆակուլտետը, ուր սովորում է 1898-1904 թուականը:

Թուականը՝ գեղարուեստական կրթութեան այդ հինաւորեց օջախն իր բարերար

ազդեցութիւնը, ունեցաւ Թամանեանի ստեղծագործական հայեացքների կազմաւորման գործում՝ դաստիարակելով նրան դասական արուեստի սկզբունքներով:

Աշխատելով նախապէս Պետերբուրգում, այսպէս Մոսկուայում, Թամանեանը նախադրեւ ու կառուցել է տարբեր բնոյթի բազմաթիւ շէնքեր: Դրանցից առանձնապէս նշանակաւոր են Յարութալի ցուցանադէսի սաղափարները, Կոչուբեյի տունը Պուշկին փողաքում եւ իշխան Շչերբատովի տունը Մոսկուայում: Վերջինիս ճարտարապետական-գեղարուեստական բարձր արժանիքների համար հեղինակը լաւհի է ոսկէ մեդալ եւ 1914 թուականի՝ բնորոշել ճարտարապետութեան ակադեմիոս: Այն ժամանակ նա քաղաքի 36 տարեկան էր ու 10 տարեկան ստեղծագործական ճանապարհ անցած ճարտարապետ:

Այսպէս արդ ու յետակի է եղել Թամանեանի ստեղծագործական վերելքը: Իր բացառիկ տաղանդի շնորհիւ նա կանգնում է ճարտարապետութեան ուսմանը վարպետների շարքը:

Նրա գործունէութիւնը երբեք չի պարփակուել իր մասնագիտութեան շրջանակներով, այլ արտայայտուել է բազմազան բնագաւառներում: Յայտնի են նրա լայն կապերը մշակութի առաջաւոր գործիչների հետ, մշտական գործօն մասնակցութիւնը գեղարուեստական տարբեր ընկերութիւնների ու հաստատութիւնների նախաձեռնութիւններին:

1917 թուականից Թամանեանը աշխատեց է Պետերբուրգի գեղարուեստական Ակադեմիայում՝ որպէս խորհրդի նախագահ՝ Ակադեմիայի «գրգիղներ» իրաւունքներով: Այդ տարիներին՝ Թամանեանը աշխատում է թատերական նկարչութեան ասպարէզում՝ ձեռնարկելով Վիպկերթի բեմադրութիւնները: Հենց այդ ժամանակ էլ նրա մէջ ծնւում են

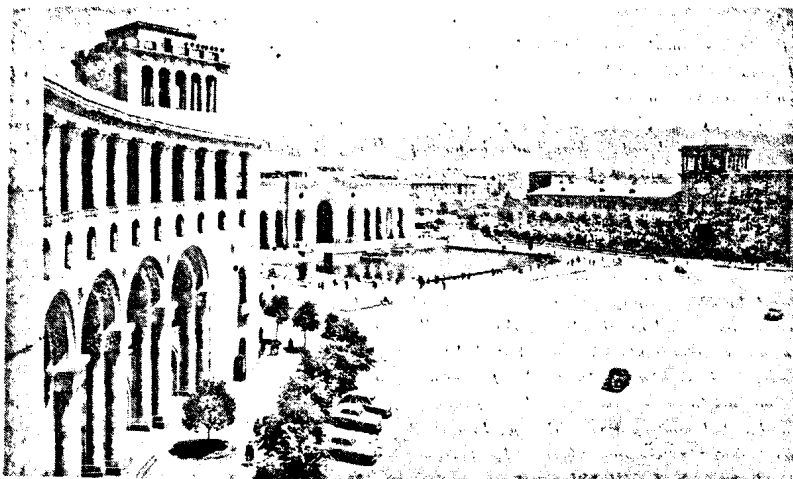
ժողովրդական թատրոնի շէնք ստեղծելու պաշարները, որոնք իրականացան աւելի ուշ :

Թամանեանի ստեղծագործական կեանքի երկրորդ եւ աւելի նշանաւոր փուլը ծաւալեց Հայաստանում, Տեղափոխման հենց առաջին տարում՝ 1923 թուականին, նրան յանձնարարուեց Երեւան քաղաքի գլխաւոր յատակագծի մշակումը, հին ու յետտնայ գաւառական քաղաքի վերակառուցման դժուարին մի խնդիր, որի յաջող լուծումը պահանջում էր քաղաքաշինական հմտութիւն,

Նախատեսում էր ստեղծել նաեւ մի շարք հրապարակներ :

Արդիւնաբերութեան զարգացման համար յատկացւում էին համապատասխան տարածութիւններ՝ քաղաքի հարաւային ուրուարձաններում :

Յատակագծում Թամանեանը ոչստանդարտաբան մշակել էր քաղաքի կաշառակերպումը հարցերը: Քաղաքի օղակոյ պուրակների, զբոսայգիների ընդարձակ ցանցի, Հրազդանի կիրճում ստեղծուող ըզրօսավայրերի եւ արհեստական լճի, բնո-

Ազ. Թամանեան. Երեւան, կառավարական տան հրապարակը :

հարտարակտական եւ շինարարական մեծ փորձ :

Հայաստանի կառավարութիւնը 1921 թուականին հաստատեց Երեւան քաղաքի գլխաւոր յատակագիծը, ըստ որի քաղաքը պէտք է հիմնական վերակառուցման ենթարկուէր: Այն ունենալու էր լայն ու բարեկարգ պողոտաների ու փողոցների ցանց, բնակելի բազմաթիւ թաղամասեր, վարչական, հասարակական, ուսումնական այլ ընդթի շէնքեր, որոնք պէտք է տեղադրուէին քաղաքի հողամասում՝ առաւել նրա պատկաւրաբանութեամբ :

կելի թաղամասերի կանաչապատման ու մի շարք այլ միջոցառումների նպատակն էր արմատապէս բարելաւել Երեւանի կլիմայական պայմանները :

Երեւանի գլխաւոր յատակագիծը դարձաւ վերածնունդ Հայ ժողովրդի մայրաքաղաքում ծաւալուած բարեկարգման ու կառուցապատման վիթխարի աշխատանքների մի ընդարձակ ծրագիր, որը վաղուց արդէն դադարել է լոկ մտայղացում լինելուց ու իրական մարմնաւորում ստացել: Շինարար Հայ ժողովրդի 45 տարիների մեծագործ ջանքերի կնիքն է դրոշմուած Երեւանի ար-

Ազ. Թամանեան, Երեւան, Կառավարական տուն. Խոյաբանդակ:

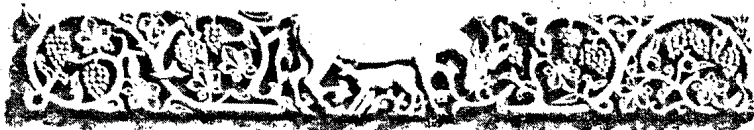
մատապէս վերափոխուած Համայնապատկերում:

Երեւան քաղաքի գլխաւոր յատակագծի առաջին իսկ կենտագործողը Հանդիսացաւ ինքը՝ հեղինակը, որի նախագծով մայրաքաղաքի կարեւորագոյն հանդուցները համապատասխանեցին՝ վարչական, հասարակական, ուսումնական ու այլ տիպի շէնքերով: Նրա նախագծերով իրականացուել են Հայկական Կառավարական տունը, Ալ. Սպենդիարեանի անուան օպերայի եւ բալետի պետական, ակադեմիական թատրոնի, պոլիտեխնիկական, անասնաբուժական եւ անասնաբուժական, բժշկական եւ Փիլիոթ-Թերապեւտիկ ի-

տեպակէտից առանձնապէս նշանաւոր են նրա երեք գործերը՝ Երեւանի առաջին հիդրոկայանի, Հայկական Կառավարական տան եւ Ալ. Սպենդիարեանի անուան օպերայի եւ բալետի պետական ակադեմիական թատրոնի շէնքերը:

Ճեւ ձգտել եմ գտնել այնպիսի ձևեր, զրել է նա, որոնք Համապատասխանէին երկրի կլիմայական պայմաններին ու բնութեան առանձնայատկութիւններին, ինչպէս եւ արտայայտէին Հայաստանի ժողովրդական ստղծագործութիւնը:

Հայ ժողովրդի ճարտարապետական գանձարանին Թամանեանը դիմել է ոչ որ-

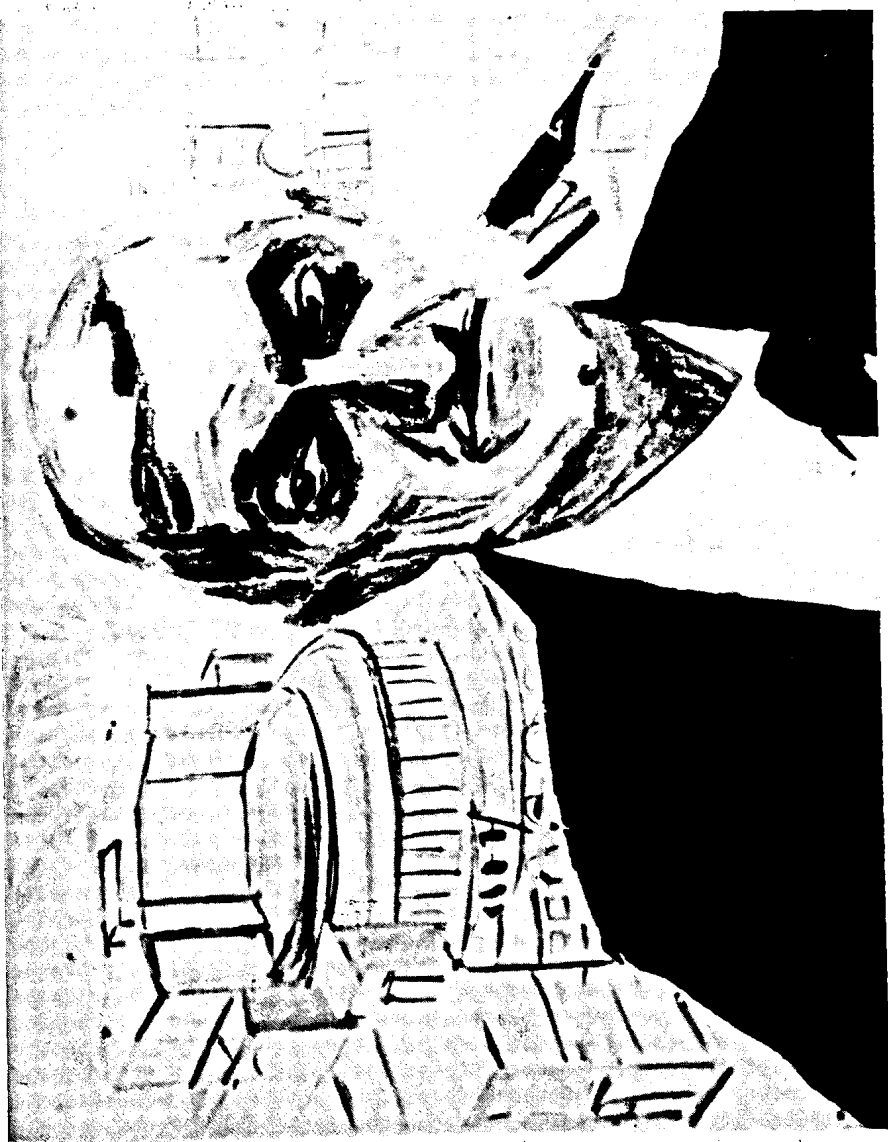
Ալ. Թամանեան. Երեւան, կառավարական տուն. զարդաքանդակ:

նաստեաների, Ալ. Միսաիկեանի անուան հանրային դրաղարանի, Երեւանի պետական համալսարանի աստղագիտարանի, Ղիզա-տընտեսական բարձրագոյն դպրոցի (այժմ դիշերթիկ) զանգուածային շէնքերը, Կառուցուել են նաեւ արտագրական բնոյթի՝ Երեւանի առաջին հիդրոկայանի ու Աղբ լճի ջրհան կայանի շէնքերը:

Թամանեանը ճարտարապետութեան այն առաջին վարպետներից էր, որն իր ստղծագործութեամբ ուղի հարթեց Հայ ճարտարապետութեան Համար, ցուցաբերելով համարձակ նորարարութիւն աղգային ձևերի վերաձգական ուղղութեամբ: Այդ

պէս Հին ձևերի երկրպագու: Նշուած շէնքերից ոչ մէկում չի կարելի գտնել հնի անմիջական փոխառութեան որեւէ օրինակ: Իս խորթ էր մեծ վարպետի ստղծագործական մեթոդին: Նրա համար ներշնչման աղբիւր են Հանդիսացել աղգային ճարտարապետութեան հաւաքական յատկանիշները, որոնք նա կարողացել է իր ստղծագործութեան բովով վերարտադրել, իւրաքանչիւր դէպքում ելնելով շէնքի բնոյթից ու քաղաքայինական դերից:

Աղգային ճարտարապետութեան օգտագործման առաջին փորձը նա կատարել է Երեւանի առաջին հիդրոկայանի շէնքում:

‘Իսկ’ Մարտիրոս Սարգսյան

Արհեստագործական

կառուցուած Հրադգանի կիրճում: Պարզ ու անպաճաճ, իր նիւթով եւ տարածական ձեւերով չէնքի արտադրական բնոյթն արտայայտող ճարտարապետութիւնը հարադատօրէն է համակերպուել զեղատեսիլ կիրճում, դատնալով նրա անբաժանելի մասը:

Հանճարեղ ճարտարապետի գերագոյն երկը հանդիսանում է Հայկական Կառավարական տունը: Սրա ձեւերի մէջ հեղինակը վարպետօրէն է մարմնաւորել իր պատմական վերածնունդն ապրող Հայ ժողովրդի յաղթական յոյզը: Նոր տիպի այս պալատական շէնքի հանդիսաւորութիւնն ու դանդաղածալութիւնը միահիւսուած են լայն ժողովրդականութեան հետ: Ժողովրդական ստեղծագործութեան հարստութիւնը, իր կներն է դրել չէնքի ինչպէս ամբողջական լուծման՝ այնպէս էլ բոլոր մանրամասնորի վրայ, դարձնելով նրանց անկրկնելիօրէն հետաքրքիր:

Հասկանալի պատճառներով հեղինակը ճարտարապետական արտայայտչականութեան միջոցները առաւել խտացրել է հրապարակի կողմն ուղղուած ճակատներում, որոնց հանդիսաւոր ձեւերը թիւյրացին հորապարակի ճարտարապետական ողջ անսամբլի լուծումը: Կառավարական տան քանդակային կոմպոզիցիաներում համարձակօրէն արմատաւորուած է աղջային արեւատի կատարելակերպը, քարի վեղարուեստական մշակման աւանդական միջոցները, որոնք մեծապէս նպաստել են չէնքի նոր բովանդակութեան քայքայալից մար:

Հայկական Կառավարական տան ճարտարապետական ու զեղարուեստական լուսաւոյն յատկանիշները, ինչպէս յայտնի է, ըստ արժանւոյն զնահատուեցին, իսկ նրա հեղինակին, 1942 թուականին, յետ մահու, շնորհուեց պետական մրցանակ:

Ստեղծագործական բարձր ներշնչումով է իրականացրել Թամանեանը Նաւե Ալ. ԸՍ-

պենդիարեանի ա՛ռւան օպերայի եւ բալետի պետական ակադեմիական Թատրոնի չէնքը, կարեւոր նշանակութիւն տալով ինչպէս նրա սեղագործմանը, այնպէս էլ յատկազօծային տարածական լուծմանը: Բնական ընդհանուր ծաւալի երկու կողմերում սեղաւորուած դասական ամֆիթատրոնի տիպի դուրդաշինները (որոնցից հիւսիսայինը, որ յետագայում իրականացուեց որպէս համերգային մեծ դահլիճ, համաձայն նախագծի պէտք էր լինէր ամառնային), ամփոփուած են միանշանկան ձուածեւ ծաւալում: Այս նոր, իր նախադէպը չունեցող լուծման շրջափակ Թամանեանի նախագիծը 1936 թուին Փարիզի Համաշխարհային ցուցահանդէսում ոսկէ մեծ մեդալի արժանացաւ: Եւ իրօք, այն հանդիսանում է մայրաքաղաքի ծանրակշիռ հասարակական շէնքերից մէկը եւ կարեւոր դեր է կատարում նրա կենտրոնական մասի ճարտարապետական համայնապատկերի կազմաւորման մէջ:

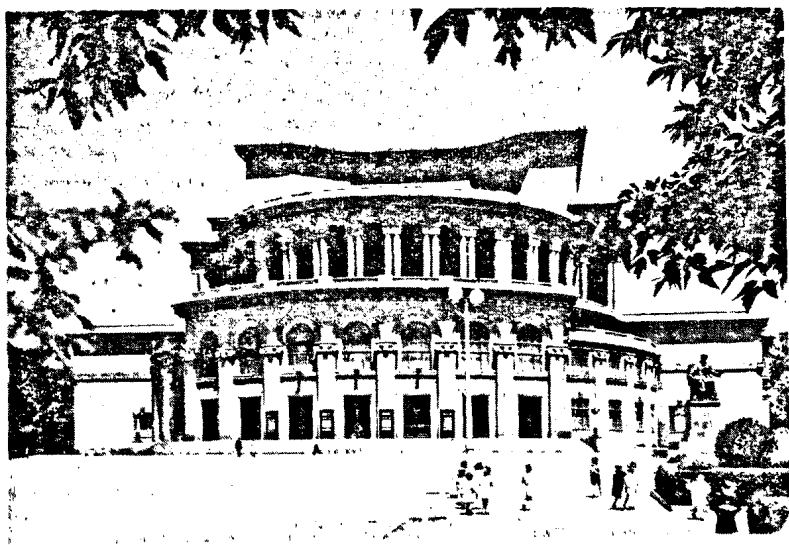
Իր կենանքի վերջին տարիներին Թամանեանը աշխատում էր մեծ Երեւանի յատկազօծի վերամշակման վրայ: Մայրաքաղաքի բոլոր աճը հրամայաբար թելադրում էր զղալիօրէն վերանայել այն ելակէտային պայմանները, որոնց հիման վրայ մշակուել էր առաջին յատակագիծը: Դրա հետ միասին, նա անձամբ զեկվարում էր Թատրոնի ու կառավարական տան շինարարութիւնը: Սակայն, մեծաշխատակ ճարտարապետին չվիճակուեց այդ չէնքերը տեսնել աւարտած: Իր ժողովրդի պայծառ հեռանկարներով ոգեշնչուած, մեծ մտալոյացումներով առջացած ու մինչեւ կենանքի վերջը Երեւանի վեհաշուք պատկերները սրտում, նա վախճանուեց 1936 թուականին, երբ ապրում էր իր ստեղծագործական ծաղկման շրջանում:

Նրա այդ նուիրական իրճերի իրակաւ նացման դժուարին գործն ընկաւ իր աւագ որդու, ճարտարապետ Գէորգ Թամանեանի

կրիտասարդ ուսերի վրայ, որը մեծ ջանքեր եւ ունակութիւններ ներդրեց հօր թեւաւոր մնացած շէնքերը ամբողջացնելու գործում:

Թամանեանը ոչ միայն տաղանդաւոր ճարտարապետ էր, այլեւ բաղմանման շինարար, կառուցողական գործի շահագործող կազմակերպիչ: Նա քաջ գիտակցում էր, որ ճարտարապետութիւնը չի կարող զարդաւալ առանց յենուելու դիտութեան ա-

րութիւնը չէր անջատում իրարից, այլ դեռ, բանք դիտում էր որպէս միմեանց անմիջապէս շարունակութիւն: Այս գիտակցութիւնն էր թելադրում նրան իր ճարտարապետական արուեստանոցը հիմնել ուղղակի ժողովրդական տան շինարարական: Նրան յաճախ կարելի էր տեսնել շէնքի փոքրիկում կամ փայտամանների վրայ, իր նախագծի իւրաքանչիւր մի հանգույցին, հետեւելու:

Ազ. Թամանեան - Երեւան, Սպենդիարեանի անուան օրերան:

տեխնիկայի նուաճումների վրայ: Յայտնի են այն խոշոր շէնքերը, որ գործարդում էր Թամանեանը ժողովրդական տան շինարարութեան մեքենայացման, քարի մեքենայական մշակման ու փոխարդման, երկաթբետոնէ շինանիւթերի զանգուածային արտաւարման ուղղութեամբ:

Թամանեանը նախագծումն ու շինարար-

նրա ճարտարապետական արուեստանոցն ու ժողովրդական շինարարական հրապարակը մի իւրօրինակ զարդոյ հանդիսացաւ երկրասարդ բաղմանի. ճարտարապետների ու շինարարների դաստիարակման համար, որոնք շատ բան սովորեցին իրենց փորձառու ուսուցչից:

Որպէս ժողովրդի առաջաւոր գաւառի-

բից մէկը, Թաժանեանը հաւատարմացնում էր Հայ մշակութի բոլոր բնագաւառներէ ներդաշնակ զարգացմամբ։ Նրա, Թորոս Թորամանեանի եւ Մուրտիրոս Սարեանի անմիջական ջանքերով ստեղծուեց Հնութիւնների Պահպանութեան Կոմիտէն, որի նախագահը եղաւ նա մինչեւ իր կեանքի վերջին օրերը։ Նրա բնակարանը դարձաւ մտաւորականութեան հաւաքավայր, ուստի մէն Ուրբաթ օր երեկոյեան կարելի էր տեսնել Ալ. Սպենդիարեանին, Ռոմանոս Մելիքեանին, Թորոս Թորամանեանին, Մարտիրոս Սարեանին եւ շատ ուրիշների։

Մեծ հայրենասէր ու քաղաքացի, հանճարեղ ճարտարապետ ու հմուտ շինարար այդպիսին է Թաժանեանի հակիրճ բնութագիրը։

Շատ արժէքաւոր է Թաժանեանի ճարտարապետական-շինարարական եւ հասարա-

կական գործունէութեան նշանակութիւնը մեզի համար։ Նա Հայ արդի ճարտարապետութեան ուղիները որոնող հետախույզ հանդիսացաւ ու իր բարձրարուեստ ստեղծագործութեամբ խորը ազդեցութիւն դրած էր ճարտարապետների մի ամբողջ սերնդի վրայ։ Նա ունեցաւ դրական ազդեցութիւն այն ճարտարապետների ստեղծագործութեան վրայ, որոնք կարողացան հապէս բարձրել վարպետի նորարարական մեթոդն ու դրա հիման վրայ բաղմապատկել Հայ արդի ճարտարապետութեան նուաճումները։

Փետրուարի 20-ին լրացաւ մեծ ճարտարապետի մահուան 30 տարին։ Հայ ժողովուրդը միշտ էլ մեծ երախտագիտութեամբ է յիշում իր լաւագոյն զաւակի անունը, ըստ արժանւոյն գնահատելով նրա մեծագոյն ծառայութիւնները Հայ արդի ճարտարապետութեան զարգացման գործում։

ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Ճարտարապետութեամբ

Դեկտոր-Փրոֆեսոր

Երեւան

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱՏԻՇՑԻՆ (ՎԱՄ ՉՆՔՈՒՇՑԻՆ) ԵՒ ԱՄՈՅԱԾԵԱՆԻ ՄԻԱՆՆԵՐԸ ԱՆՈՐ ՄԱՍԻՆ

Ատիշցի Պաշատուր Վարդապետ(1) Զրու-
բուշի առաջնորդ եւ անոր վանքին վանա-
հայր (1593-1632) ու վարդապետարա-
դպրոցին հիմնադիր ուսուցիչ մեծն Մարտիրոս
Զեբուլցիին նշանաւոր աստուածաբան
աշակերտներէն եւ անոր յաջորդ Զեբուլցի
Յովհաննէս Վարդապետին նոյնքան նշանա-
ւոր աշակերտներէն մին էր («Թորոս Աղ-
բար», Բ., էջ 458) :

Ինչպէս գիտենք բազմաթիւ յիշատակա-
րաններէ եւ մեր վանքին պատմիչ Տ. Մով-
սէսի պատմագրութենէն (ԱՅԳ), Պաշատուր
Ատիշցիին ուսումնակից կամ Յովհաննէս
Վարդապետի «Պաշտուր աշակերտներն էին,
նաեւ Եղիազար Հոռմկլայեցին (կոչուած
նաեւ Այնթէպցի, Երուսաղէմի Պատրիարք՝
1671-1690, էջմիածնի հակաթոռ՝ 1666-
1690, յետոյ օրինաւոր Կաթողիկոս՝ 1691-
1698), Աստուածատուր՝ Տարոնեցին (Երու-
սաղէմի Պատրիարք՝ 1645-1671), Մարկոս
Հացուցցին (Պաշատուր Ատիշցիին նման կոչ-
ւած նաեւ Զեբուլցի, Հացուցան ըլլալով Զրու-
բուշի մօտիկ գիւղ մը նման Ատիշի), որ յա-
ջորդեց իր ուսուցչին՝ որպէս Զեբուլցի ա-
ռաջնորդ եւ անոր վանքին վանահայր ու ու-
սուցիչ դպրոցին, եւ Պաշատուր Պուլանդի-
ցին ու Արիստակէս Պարբերդցին, որ

1628-ին հրաւիրուեցաւ քարոզելու Կ. Պոլիս,
ուր հիմնեց դպրոց մը («Հանդէս Ամսօր-
եայ», 1960, ք. 7-9), յետոյ եղաւ Պրու-
սայի առաջնորդ (Ա. Դաժլիժեցի, էջ 370-
371) :

Զեբուլցի Յովհաննէս Ա. (2) Վարդա-
պետ Զեբուլցի ու իր վանքին եւ դպրոցին տ-
ռաջնորդ-վանահայր-ուսուցիչ եղած է 1632-
1643: Պարզ է, ուրեմն, որ Պաշատուր Ա-
տիշցին անոր աշակերտած եւ անորմէ վար-
դապետական դաւադան ստացած պէտք էր
ըլլալ այդ 11 տարիներու ընթացքին: Աւելի
ճիշդ կ'ըլլայ ըսել՝ աշակերտած է 1630-ա-
կան թուականներուն եւ վարդապետական
դաւադան ստացած՝ 1640-1643, ինչպէս որ
Եղիազար Հոռմկլայեցին՝ անորմէ ստացած
էր վարդապետական դաւադան, 1641-ին
(«Թորոս Աղբար», Բ., էջ 400) :

Հետագայ մեր մէջբերումներէն ընթեր-
ցողը կը տեղեկանայ թէ վարդապետական
դաւադան ստանալէ ետք, Պաշատուր Ատիշ-
ցին ալ (ինչպէս մեծն Մարտիրոսի աշակերտ
Արիստակէս Պարբերդցին) հրաւիրուած է
քարոզելու Կ. Պոլիս, ուրկէ անցած է Երու-
սաղէմ, միաբան եղած է Ս. Յակոբեանի
Վանքին: 1649-ին մինչեւ 1680, մենք կը
գտնենք զայն մերթ Պոլիս, մերթ Երուսա-
ղէմ, միշտ զբաղուած Հայց. Եկեղեցւոյ
գործերով: 1651-ին մասնակցած է, Երու-
սաղէմի մէջ, էջմիածնի Փրիլպպոս Արա-
կեցի Կաթողիկոսի նախաձեռնութեամբ եւ

(1) Արեւիսկոպոս էր սա, ինչպէս էին մեծն
Մարտիրոսէն սկսեալ (1593-1632) մինչեւ Մինաս
Ամբեցիմ (1679-1703) մեր վաճիքի գլխորդն իւրոք
առաջնորդ-վանախայր ուսուցիչներն ու անկէ իրենց
գաւազան ստացած բոլոր վարդապետները, սակայն
պնոճ, շարունակ վարդապետ են կոչուած այդ բա-
ռին անտարաքմական (աւուցանող, քարոզող) իմաս-
տով, ինչպէս քէ անդամէ անգամ յետոյ եղան նաեւ
Պատրիարք-կաթողիկոս:

(2) Այս Ա. ը մեծն անկուցիմէ, որովհետեւ
Զեբուլց Յովհաննէս, ամուսնով ուրիշ երկու առաջ-
նորդ-վանախայր եւս ունեցած է, մայրպէս Զեբուլ-
ցի. Յովհաննէս Բ. (1703-1723) եւ Յովհաննէս Գ.
(1788-1792) :

նախազանգութեամբ դումարուած աղգարին-
եկեղեցական ժողովին, որը, իր կարելոր
որոշումներով խոշոր անկենսադարձ մը
հանդիսացաւ Հայոց եկեղեցւոյ բարեկար-
գութեան տեսակէտէն: Եւ ի վերջոյ՝

Սաչատուր Առիշտի եղած է նաեւ գրիչ
եւ ծաղկող: Անոր մասին գրածը են Նոր
դարու եւ մեր ժամանակակից մի քանի ծա-
նոթ բանասէրներ:

Ներհուն բանասէր Ն. Եսս. Մովսէսեան կը
գրէ.

«Սաչատուր Վրդ. Առիշտի կոմ Զեքուշ-
ցի, ծնողքը Տէր Բարսեղ եւ Ղիմաթ, Աստու-
ածատուր Պարորարքին Հետ Պոլիս երթա-
լուն (1649) կը գնէ Աստուածաշունչ մը եւ
ծաղկել տալով Ղազարոս անունով նկարչին,
որ նուիրէ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց
վանքին (Զեռ. Ս. Բ. 1922, Հմմտ.
«Միարանք», էջ 175): Իրեւ Երուսաղէմի
միարան կը մասնակցի Փիլիպպոս Կաթողի-
կոսի 1651-ին Երուսաղէմի մէջ դումարած
ժողովին (Օրմանեան, «Աղգարայատուած», էջ
2457): Հաւանարար(3) ինքն ըլլայ Երուսա-
ղէմի վէթիլ Սաչատուր Վարդապետը, որ
1677-ին Ստանպուլի մէջ -կը գնէ Գործք Ա-
ռաքելոցի մեկնութիւն մը» («Ճիւղակ Ս.
Յակոբեանց», Գ. Հատոր, էջ 238):

Կ'արժէ տեղեկանալ այն վիթխարի ծա-
ռայութեանց, զորոս ան մատուցած է Երու-
սաղէմի Վանքին, անոր կալուածները ու ի-
րաւունքները փրկելով յափշտակչներու
ձեռքէն: Այս մասին հետեւեալ վկայու-
թիւններն ունի Աստուածատուր Եսս. Տէր

Յովհաննէսեանց, որ չորս մեծադիր էջեր է
նուիրած Սաչատուր Առիշտիի դատական
գործունէութեանց.

«Ոմանք յայլադեանց քուսկելոյ յերուսա-
ղէմ, հակառակեալ - ընդ, միարանս Ս. Յա-
կոբայ, յարուցին մէծ, եւ բողոք կարեալ
առ դատաւորն ասն, որմն Ս. Հրեշտակա-
պետի վանաց եղեալ են ի վերայ Հիման
գործարանի օճառին, սեպականութիւն աշ-
խարհեաց, պատուիրել Միարանացն Հայոց
կարճել զձեռս իւրեանց անտի: Իսկ Սաչա-
տուր եպիսկոպոս, որ փոխանորդ էր յայն-
ժամ Ներազարու, չքաւ առ դատաւորն եւ
առաջի արար զվաւերական դրեանս որ, ոչ
նէր ի ձեռս Հայոց ի վաղ ժամանակայ յո-
տի, եւ ոչ եղեալ Հիմն ի վերայ գործարանի
օճառի, եւ ի չհանել ընդ ամբաստանողա-
կին բազմութեամբ ի քննութիւն տեղւորն
եւ զարձ արարեալ առ դատաւորն պատմե-
ցին թէ ի զուր են ամբաստանութիւնք յայ-
լադեանց, եւ նա յետ խափանելոյ զհակա-
ռակութիւնս նոցա, վերստին հաստատեաց
զիրաւունս Հայոց. (1673)»:

Այս դատը չահելէն երկու տարի ետքոյ
այլադեանքը խափանել կ'ուղեն Հայոց ի-
րաւունքները Բեթղեհէմի մէջ, ամբաստա-
նելով թէ օրէնքի հակառակ է շինուած
Բեթղեհէմի Հայոց Վանքը Դատաւորը
զարձեալ:

«... առաքեաց նախ զփոխանորդ իւր եւ
զմանալ այլադեանց ի Բեթղեհէմ, քննել եւ
իմանալ դեղեպանս եւ բերել զորոյ առ ինքն
հասին եկաւ անդ՝ ուր էր եւ Սաչատուր ե-
պիսկոպոս փոխանորդ Ներազարու, եւ տե-
սին զեկեղեցին՝ զոր շինեալ էր Գրիգոր Պա-
րոնտէր, եւ զորմս նորա կարի հնազոյն, եւ
զարձեալ անտի պատմեցին դատաւորին: Իսկ
նա վերստին, եւ Հայոց զՍաչատուր վասն
եկեղեցւոյն յայնմիկ, եւ նորա պատաս-
խանի արարեալ ասէ. Ի սկզբանէ անտի սա-
մանեալ է այն ի պէտս աղօթից մերոյ, որ-
պէս գիտեն ամենալ այլադեի քաղաքին
եւ նա խնդրեաց առ այս վկայս այլադեանց,
եւ նորա ժողովեալ գլխաւորս նոցին յերու-
սաղէմէ եւ ի Բեթղեհէմէ, կացոյց առաջի
դատաւորն, եւ նոքա ասէ, եկեղեցին այն
յառաջ քան զ80 ամ կարգեալ է ի պէտս աղ-
թից միարանացն Հայոց, եւ է սեպականու-
թիւն ազգի նոցին. լուեալ դատաւորին վկա-

(3) Մեր գիտած բարեկամ-բանասէր Ն. Եսս.
Մովսէսեան այս նաւամակամբ հիմնաւոր է իւր
տեղի: 1670-80 թուականներում Երուսաղէմի վանքի
մէջ կը գտնուէր, հայաւատը Առիշտիի գաւ, միայն
մէկ հայաւատը Եսս. Սաչատուր Քիրիակոս Վարդա-
պետն էր ամ, որ Ներազար Պարորարքի հակառա-
կորդ, էջմիածնի օրինաւոր Կաթողիկոս Յակոբի
ճեղքալացոյցի, Մարտիրոս Վարդապետը իրեն վե-
րի ճշմանակած էր (Տիրքան Մուսայան, Հատո-
մաւորում Երուսաղէմի, էջ 625): Բնական է որ այդ
տարիներում Երուսաղէմի Ներազարը իւր հակառա-
կորդի մէջիւր իւր փոխանորդը չէր կրնար ընել,
այլ բրած էր Սաչատուր Առիշտի, իր ռաւանմա-
կիցը Զօհաւի վանքէն:

յուսիսին՝ նոցին՝ լուսոց, հեւ հարկադրեցաւ դրով հաստատել զայն ըստ Թախտիճանաց խաչատուրյ, 3 Րէպիլ էփփէլ ամսոյ 1675» («Պատմութիւն Ա. Երուսաղէմի», էջ 395-397) :

Այս յաղթանակին վրայէն ալ հաւիւր կը սահին երեք տարիներ, 1678-ին, այլադպիւն եր այս անգամ յանդիման դրամական պահանջ կը ներկայացնեն, առաքելով թէ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյն կից Սիոնի գերեզմանատան տեղը իրենց սէնճէ կոչուած պարոյցին կը պատկանի: Այս դատին յոյներն ու լատիններն ալ կը խառնուին, որովհետեւ այլադպիւններն անոնցմէ ալ հատուցում կը պահանջեն իբրեւ թէ անոնց ալ դրամած հոգերուն փոխարէն: Երեք քրիստոնեայ համայնքներու դատին պաշտպանութիւնը կը ստանան խաչատուր Ատիշցին:

«...եւ մատոյց զհոսա (Սուլթան Սէլիմի եւ Սուլթան Սիւլէյմանի հրովարտակները) խաչատուր եպիսկոպոս ի ժողովոյն, յորս զոյր յիշատակ գերեզմանատան, առեալ ի դաշնագրաց Մեծին Օմարայ եւ Սալահէտտինի, որ... եւ դատաւորն ընթերցաւ զայնս առաջի ամբաստանողաց, եւ ծանոյց ի մատուցոց նոցա: Բայց նոքա ոչ կամէին հնադանդիլ բանից հրովարտակաց: ...եւ յետ բազում բանից մերժեաց զհոսա դատաւորն յատենէ իւրմէ եւ խափանեաց զանիտա պահանջս եւ գահալստակութիւնս նոցին, եւ պատուիրեց չպահանջել իրս ինչ ի քրիստոնէից, եւ իւրաքանչիւր ազգաց մնալ ի սեպհական ժառանգութիւնս իւրեանց, եւ հուսկ ուրեմն հանեցան հակառակորդքն՝ ի միտ առեալ զբան հրովարտակաց եւ յետ կացին յամբաստանութենէ իւրեանց եւ դատաւորն հրաման տա փոխարդաց երից տիրել իւրաքանչիւր ազգաց բաժնի իւրում: (1680)» (Անդ. 398) :

խաչատուր Ատիշցու մասին՝ հետեւեալ տողերն ունի Տօքթ. Հ. Համազասպ Բաղեան.

«Ատուրածաշունչ գրեալ եւ ծաղկեալ ի Կ. Պոլիս (1648), ի խնդրոյ Ատիշցի խաչատուր Վարդապետի: Սա Զեբուլցի Յովհաննէս բարունեոյն, բարձրահայեաց վանքի եւ Արզնիի առաջնորդի(4) աշակերտ՝ էր: Վա-

սըն քարոզութեան Կ. Պոլիս ղրկուած եւ ի դարձին հետը բերած զգիրս զայս եւ գնովհաննէս բարունի Վախճանած դուռաւ (Հաշադէս Ամսօրեայ, 1961, Յունուար-Ապրիլ, սիւն 88) :

խաչատուր Ատիշցու մասին գրած է նաեւ Ա. Ալպօյանեան իր «Պատմութիւն Եւրոպիոյ Հայոց» գրքին մէջ: Յայտնի չէ թէ ինչ առերեսութիւն ունին իրարու հետ Եւրոպիան եւ խաչատուր Ատիշցին՝ որ ո՛չ Եւրոպիացի է եւ ո՛չ ալ իր երկաթակեաց կենսքին մէջ օր մ'օրանց գտնուած է Եւրոպիա եւ կամ որ եւէ զործ ունեցած այդ քաղաքի Հայոց հետ:

Զարմանալի, այո, սակայն փաստ է որ Ալպօյանեանն ալ Ատիշցի խաչատուր Վարդապետին մասին գրած է, եւ այն ալ զԵւրոպիոյ Հայոց Պատմութեան մէջ, որպէսզի իւրաքանուկ Հաւանթօրէնոյդ եւ հիստա հաւանական էրով արտառոց, խելքէ-մտքէ լանցած սխալներ զործելէ յետոյ՝ ամենէն վերջ զայն Եւրոպիա ալ տանի...

Ահա թէ ինչ է գրած Ալպօյանեան. «խաչատուր Արքեպոս. Պարոնտէր(5) (1618-20)—Բեթղէհէմի Ս. Մնէղեան Վանքի Կորդուութեան ծախքերը հոգալու համար, 1618-ին (ա) Երուսաղէմի Գրիգոր Պարոնտէր Պատրիարքի (1613-1645) կոնդակով նուիրակ կը կարգուի խաչատուր Եպոս, որ հակառակ իր ալեւոր տարիքին(6) անձամբ բարեպաշտներու նուէրները հաւաքելու կը ձեռնարկէ» (Սաւաթ, 764) :

«1620-ին հաւանթօրէն պաշտօնը աւարտելով զարձած պիտի ըլլայ. Երուսաղէմ վասրելով Ս, տեղերու նկատմամբ Լատինաց եւ Հայոց միջեւ զոյգաձեւ համաձայնութիւնը ինքն աւստորագրած է (բ) : 1651-ին ալ յաւուս միարանութեան ներկայ գտնուած է Փիլիպպոս Արքեպիսկոպոսի կաթողիկոսի Երուսաղէմի մէջ գտնարած ժողովին» («Ազգապատմութիւն», 2457) :

Արզնիի առաջնորդ եւ անոր վանքի վանապետ եղած չէ (Տե՛ս Խանգամաթօրէն մեր «Զննում Ամբարուած» յօդուածը. «Բազմապէս», 1964, քիւ 4-8) :

(5) 1618-ին տակաւին չծնած կամ երիտայ Ատիշցի «Պարոնտէր» եղած:

(6) Այս ամբար տարիքը, 1618-ին եւս աքնջուած՝ մտաւած ընկաւ չէ:

(4) Սխալ է: Զննումի Յովհաննէս Վարդապետ

(ծիրզդ է միայն այս պարբերութիւնը, որ, ինչպէս տեսանք վերեւ, Ն. Եսպ. Մովականն ալ մէջըրերած էր Օրմուհեանի «Աղ-գապատումսէն»: Այս մասին պիտի խօսինք ստորեւ:)

«1638 թուականով ուրիշ յիշատակարանի մը մէջ «Տէր Սաշատուր Ս. Մենդեան» կոչուած եկեղեցականը այս պէտք է բլլայ» (Աղաւնուհի, «Միտրանք», 350 եւ 173) (գ):

«Թէեւ որոշապէս չէ յիշուած Թօգատայեցիւած բլլալը, սակայն խիստ հաւանական է որ ի միջի այլոց դացած բլլայ նաեւ այս քաղաքը, երբ ընդհանուր նուիրահաւաքութեամբ շրջած էր. Թօգատ չէր կր'ար մոռցուիլ իբր կարեւոր կեդրոն» («Պատմութիւն Երզնկայի Հայոց», էջ 720-24):

Պահ մը անտեսեցք Ալպոյաճեանի ստացած այս գոհունակութիւնը (սառնց յիշուած բլլալու Սաշատուրը Թօգատ տանիւր), մենք անցնինք մասնաշնչելու անոր արտառուցութիւնները մեր Սաշատուր Ատիշիի մասին, այրբեանական մեր ծանօթագրութեանց համաձայն:

(ա) 1618-ին Սաշատուր Ատիշին (կամ Չնքուշին) գուցէ ծնած չէր, իսկ եթէ ծնած էր, խանձարութի կամ օրօրոցի մանուկ էր, քանի որ ստուգապէս, բաղմամբիւ յիշատակարաններէ դիտենք թէ ան 1630-ական թուականներու աշակերտած էր Յովհաննէս Վարդապետին, որ Չնքուշի առաջնորդ, անոր վանքին վանահայր եւ վարդապետարանին ուսուցիչ էր 1632-1643-ին: Այլ խօսքով Յովհաննէս Վարդապետը վախճանած էր 1643-ին:

(բ) Հարկ կը մնայ ըսելու թէ այդ համաձայնութիւնը կնքուելու տարին (1620) Սաշատուր Ատիշին տակաւին երախայ էր:

(գ) Այս թուականին ալ (1638) Սաշատուր Ատիշին Չնքուշի վանքին մէջ էր:

Այս բոլորէն յետոյ, կարելի չէ չզարմանալ թէ ինչպէս բանասերի ու պատմագրի համարաւ վայելող Ալպոյաճեանը՝ 1618-ին Գրիգոր Պարոնտէրի պատուիրակ Սաշատուր արքեպս-ը «Չնքուշի» շինելով նուշնացուած է Սաշատուր Ատիշին (կամ Չնքուշին) հետ, որուն 1651 թուականին Երուսաղէմի մէջ գումարուած աղբ-եկեղեցական ժողովին մասնակցած բլլալու ճշմարտութիւնը կ'իրարացնէ, արտասուելով մտնեանի «Աղպապատումսէն»:

Եթէ պահ մը մոռնանք Սաշատուր Ատիշին մինչեւ 1680 Երուսաղէմի մէջ դատական գործունէութիւնները, որոնցմէ կրնար յուշենալ Ալպոյաճեանը, բայց քանի որ ինք կ'ընդունի, թէ Սաշատուր Չնքուշին (Ատիշին) ներկայ է գոնուած Երուսաղէմի 1651-ի ժողովին, ինչպէս կրնայ հաստեցնել այս ճշմարտութիւնը իր դրածին հետ՝ թէ այն անձը (իւր «Սաշատուր Արքեպս. Պարոնտէր Չնքուշի» կոչածը), որ «ալեւոր տարիքի» մէջ 1618-ին Գրիգոր Պարոնտէրին նուիրակ է եղած, կր'այ բլլալ այս Սաշատուր Չնքուշին կամ Ատիշին:

Ինչպէս չ'կրնար տրամաբանել Ալպոյաճեան որ «ալեւոր տարիքի» մէջ (որ պէտք է հասկնալ առնուազն 70 տարեկան) 1618-ին նուիրակ եղող մէկը չ'ի կրնար 1651-ին (այսինքն առնուազն 103 տարեկանին) եկեղեցական բարձրաժիլ ժողովի մը մասնակցիլ, այն ալ ոչ թէ որպէս պարզ անհատ, այլ «յառուս միաբանութեան»: Մինչդեռ մենք դիտենք թէ 1651-ին Սաշատուր Ատիշին տակաւին երիտասարդ էր, Պոլիս եւ Երուսաղէմ դացած բլլալով 1640-ական թուականներուն:

ԳԱՆԻՆԻ ԳԵՈՐԳԵԱՆ

ՅԱՅ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՆ

(Պատմութեամբ համար)

Մեր գաղութները պէտք են զիրար ճանաչել, իրազեկ դառնալ իւրաքանչիւրի կարեքներուն՝ կարենալ պահելու համար ըստփութեամբ հայրենական ցեղային դիմագիծը։ Պէտք ենք նկատել ունենալ այս հայկական արշիպելագոսին օղն ու ջուրը, հողն ու հացը՝ իրենց ներքին երանգաւորումներովը, անոնց պատշանցելու համար մեր քայլերը, եւ խուսափելու համար քանդիչ կամ ապարդիւն մատուցում ու ժողովրդներէն։ Հետեւաբար մենք նպատակ չունինք տալու պատմութիւնը մեր ամերիկահայ գաղութին, որ չափազանց հետաքրքրական է եւ շահեկան՝ մէկէ աւելի պատճառներով։ Ապրելու նախասահմանուած այդ աշխատանքը (պատմագրութիւնը) մեր թողունք հիներուն ու երիտասարդ ուսերուն։ Խոսքս չունի մեր տարիներու ապրումներով, իսկ երկրորդը իր թարմ ուսումնի ու կողովովը կրնայ տալ ամբողջական գործ մը՝ մայրուն արժէքով։ Այսուհանդերձ անհրաժեշտ էր նկատենք հակիրճ տողերով տալ նախաբայը մեր հսկայ զանգուածին, որ այսօր այնպէս է շուրջ երեք միլիոն քառակուսի մղոն տարածքի մը լայնքին ու երկայնքին եւ ցրուած՝ 200 միլիոն բազմացեղ ու բազմալեզու խառնեմտաշենքի մը մէջ։

Հայեր Միացեալ Նահանգներ ոտք կոխած կը կարծուին շերտաւարոյծ Յակոբ Յոֆարդ անունով երկու հայերու խախտարարութեամբ, 1700-ական թուականներուն, Վերճիսիա նահանգի կառավարիչ Սթրիտման Տիկսի օրով, եւ անոր ծախքով «ներածուած», շերտաւարութիւն մշակելու համար։ Յակոբ եւ Յոֆարդ կը մնան հոս եւ երկար առեն չեն ունենար իրենց յաջորդները։

Ամերիկեան միախնարութեան Պոլիս եւ Սուրիա մուսաքէն վերջ միայն կը սկսի հետաքրքրութիւն մը Միացեալ Նահանգներու հանդէպ։ Մանօթ միախնար Սայրս Հէմլընի

քաջալերանքով Հայ ուսանողներ կը բանան Նիւ Եորքի ճամբան։ Խաչատուր Ոսկանեան 1834-ին կ'ըլլայ առաջին Հայ ուսանող — զաղթականը (եթէ հաշուի չառնենք շերտաւարոյծ Յակոբն ու Յոֆարդը)։ Ոսկանեանին կը հետեւին ուսանող Սենեքերիմ Տէր Միսսեան 1837-ին, Թադէոսեան (Խաչաթ Լուսումի վարպետ) 1841-ին, Վահագնեան (հետագային Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի) 1841-42-ին, Յովհաննէս Տէր Սահակեան եւ Քրիստափոր Սերոբեան 1842-44-ին, Սերոբ Ալիշան (Հ. Ղեւոնդ Ալիշանի եղբայրը) 1845-ին, Սարգիս Միսսեան 1848-ին, Յարութիւն Մանուէլեան եւ իզմիրցի (նախորդները պոլսեցիներ են) Սարգիս Փափասեան 1849-ին, Սարգիս Խաչատուրեան 1850-ին եւ այսպէս կ'երկարի ուսումնասինչ երիտասարդներու շղթան։ 1860-ական թուականներուն կը սկսին գալ տիգրանակերտցիներ, մարաշլիներ, կարենցիներ, մշեցիներ՝ ուսման եւ արհեստի ի խելի։

Ասոնցմէ ոմանք իրենց ուսման շրջանը բոլորելէ վերջ կը վերադառնան երկիր եւ ձեւով մը ճամբայ կը բանան ծրագիր եւ փափաք ունեցող երիտասարդութեան առջև։ Բայց Հայ զանդուած մը չի գոյատևար, եւ ութսունական թուականներուն իսկ Հայոց ընդհանուր թիւը կը տարուբերի քանի մը հարիւրի միջեւ։ Գրեթէ բոլորն ալ ամուրի — ուսանող, արհեստաւոր ու գործաւոր։ Բայց համարտեան հայահալած քաղաքականութիւնը, մանաւանդ 1894-96-ի զուլումի օրերը, կը ստեղծեն արտագաղթի հոսանք մը, որ կ'ամայացնէր Հայ օճախը, անտէր անտիրական կը թողուր արօրն ու հողը, որ սկսած էր Հայ շինականի քրտինքն վերջ՝ ռոտագելի Հայ պալատարդու արիւնքն ու Հայ մամիկի արցունքովը։

1900-ական թուականներուն կը սկսին երևան գալ հայաբնակ թաղեր՝ Նիւ Եորք, Ուստըր, Փրաւտեան, Պոսթըն, ձըրգի,

Ճրէշնո եւ այլուր: 1908-ի պիտակ սահմանադրութենէն յետոյ, լատ մը հայրենա-կարօտ շինականներ կը վերադառնան, տուն, շէնցելու համար իրենց օճախը: 1909-ի. Կիլիկիան ջարդը, 30,000 Հայերու ողջա-կիրգումը՝ լայն կը բռնայ արտագաղթի մա-հասուներ ուղին նոր ու դօրաւոր թափոմը, եւ Առաջին Աշխարհամարտի նախօրեա-կին ամերիկահայոց թիւը կը բարձրանայ քան մը տասնեակ հազարներու: Առյա-տեանէն՝ Պաղատակած, Մեքսիկայէն Գանա-տա կը ստեղծուին Հայկական կողմանէն, ուր կը սկսին հնչել Հայ երգի ու Հայ մեղե-դին՝ Հայ եկեղեցիներէն ներս, Հայրե-մերու վրայ, Հայրենակցական միութիւն-ներու հաւաքոյթներուն եւ Հայ մամուլի է-ջերուն վրայ, որոնք առհասարակ կը վեր-ջոնային Վոստանի, մեր աշխարհէն խաղրիկ մը չունի՝ աշխարհաշէնքով, որովհետեւ ամէն Հայ ունի իր կարօտը որդեկորիցս մօր, առանց իր քաջին մնացած նորահարսին, առանց հօր շուքին հասակ նետած դաւկին, Հայրենի կիսամար օճախի, ժանդ կուսած արօթին, լրուած հողին, դիւղին ու դիւղա-ցիին, աղբիւրին ու աղբիւրէն, դառնի ու դամբարան: Դարիպներ էին՝ աւնեղ, եւ մնա-ցին ալեհեր դարիպներ, որովհետեւ Հայ աղբիւրն եւ մեռան Հայ:

Արդար է որ այս դադութիւն պարունե-րը, դաժան ու խանդավառ, խոյանքներով հարուստ, յուսադամներով ահաբեկիչ, օր առաջ թուղթին յանձնուին, որովհետեւ հոս սերունդներ իրարու կը յաջորդեն ուսում-ներով, նորը՝ հինին շարունակութիւնը չէ եղած, նոյնիսկ յաջորդը չէ կապուած իր նախորդին, կարծես օղակներ կը պակսին եւ հետքերը անձանաչելի են: Որդին իր հօրը հարազատ յաջորդը չէ: Անիկա փինջի իրիթ մըն է: Բայց կ'արժէ, որ ան դառնայ, ապարկայ մեր խորհրդածութեան, եւ յուրջ նախաժաման. առանց հաշուի առնելու մեղմէ ուսնոց քրթմնջիւնն ու այլոց պարսաւո՞ պէտք ենք ըլլայ իրատես:

Մենք պիտի փնտռենք տայ մէկ ուրուա-յիւր ամերիկահայ — Հայ, Ամերիկացիի կեանքին: Իրատես, մերձեցումով մը տայ ա-նոր ազգային — ողկկան դիմապիծը տարբեր անկիւններէ դիտուած: Պիտի արձանադրենք այն ինչ որ տեսած ու գտած ենք այս մերթին:

տասնեակ մը տարիներու ընթացքին Միաց-եայ Նահանգներու զանազան կողմերը — Պոսթըն, Ուստըր, Փրախտեն, Նիւ Եորք, Նիւ Ճըրզի, Ֆրիստըյֆիլ, Մրկնո, Լոս Անճելըս, Գիլֆրէստ եւ այլուր: Մենք ամէն տեղ, հայահոծ կեդրոններու մէջ, տեսած ու գտած ենք զրեթէ միեւնոյն պատկերը: Հինները մնացել են իրարանման, հին յոս-կանիչներով: Միացեայ Նահանգներու տա-րածքին՝ Հայ կեանքը կը ցուցաբերէ իրա-յատուկ կեանք ու կենցաղ մը եւ հասարա-կաց խորումներ: Միեւապէս, հօրը չէ կրցած դնել իր տեղական դրօշը: Սե-րունդները (հինը, միջինը եւ նորը) կարծես նոյն կաղապարով փոխադրուած Արեւելէն Արեւմուտք, Ատլանտեանի ափերէն Պաղա-դականի ափերը: Նոյնն է Նիւ Ինկլէնտի հին Հայը բազմաթիւ Գալիֆորնիոյ հիւնուին, միշտ աւանդապաշտ, եկեղեցատէր, հերա-սէր, դիւղատէր Հայը: Իսկ տարիներու շա-ռաջացուցած փոփոխութիւնները ամէն տեղ կը պահեն միեւնոյն անփոփոխաշափ, գր-րեթէ, անձնաչելի տարբերութիւնով: Մենք, աւելի քան երկու ամիսներ տեսող մեր շրջապատը ընթացքին, ասիթ՝ ուն-ցանք տեսնելու հայահոծ կեդրոններու կարգին մեկուսացած Հայ խմբակներ, որոնց մօտ, մանաւանդ հիներու հետ՝ կեն-դունի էր Հայն ու Հայկականութիւնը: Բաւոյ պէտք ենք արձանագրել, որ Հայ կեանքը ա-մենուրեք ալ դոհացուցիչ կամ քաղաքա-կան չգտանք. ընդհակառակը՝ ունեցանք մեր յուսախարութիւնները երբ հին ակնկա-լութիւնները, մեղ զրին նոր իրողութիւն-ներու առջեւ:

Մենք, իրապաշտ մօլոցեցումով մը կու տանք Հայ Ամերիկացի զանազանքին ներկայ ողկկան դիմապիծը՝ առանց ծածկելու, մեր պատրաստաբախութիւնները, որոնք նե-մացնելու չեն մեր այս պատուական դադու-թին նուիրագործուած անունն, ու վարկը: Անոր դասակարգած, առաջադիւսկի ա-ռատաճեղնութիւնը պէտք է նկատել իսպոյն երաշխիքը անոր անխառն Հայրենասիրու-թեան եւ անասկարի զոհարելումին: Թող չպաթախդին, ամէն ինչ վարպետին տես-նելու, առանձնաշատութիւնը, սնուցանող-ներ, էթէ այս, սողողը, քրի առնողը նշա-րած ու մատնանշած ըլլայ մտայն ու դեղնած

երկրորդով պատկերներ, Հայ Ամերիկացիներ ույսոր ալ կը ներկայացնէ Հայ սփիւռքի լաւորակ Հայուն տեղաբար իր շնքի առաքինութիւններովն ու Հարուստ առուելութիւններովը: Նոր միջավայրը իրմէ խնդր է իր զարգերէն մաս մը, եւ գրեթէ ոչինչ տուած է անոր իբր ոգեկան հարստութիւն: Ո՛չ մէկ պոսին մտահան ընելու ենք այս այլանդակութիւնը:

Այս վիճելի հարցը մեր ուսումնասիրութեան նիւթ բրինք առանց աւարեկամ ըլլալու, Եւ այսօր ահագանոր չենք հնչեցնել, որովհետեւ տակաւին չէ հասուցած այդ դարախտ պարագան. բայց ան անխուսափելիորէն պիտի զարնէ մեր դռները, պիտի մարէ մեր ամերիկահայ բոցալառ օձախը՝ եթէ չկանխենք միտանք եւ չզգանք ազդու, արմատական միջոցներով զալիք պատուհասը հեռացնելու անհրաժեշտութիւնը:

Հայ Ամերիկացիներ (Ամերիկահայ գաղութը) կարելի է բաժնել հետեւեալ գրութաւոր դասերուն.

Ա— Հիներ. 1880-1914 տարիներուն եկածներ,

Բ— Մայրոգրացի. 1919-էն վերջ ապաստանածներ,

Գ— Ամերիկացիներ առաջին սերունդ,

Դ— Ամերիկացիներ երկրորդ սերունդ:

Ա. Հիմեր— Անոնք՝ որոնք Միացեալ Նահանգներ կը գտնուէին Առաջին խաբարմարտէն առաջ: Անոնք ինչ-ինչ հեռանկարներով հոս եկած էին, ապրած՝ իրենց ինքնուրոյ, նեղ ապրած՝ շատ յոյժած, քանի մը տարի աւելի խնայելու սիրոյն, միշտ ի պատուր պահելով երկրին թանապարհն ու հերիսան, խորովածն ու օղին, թմրուկն ու սրինգը, զաւառի բարբառն ու շերտ: Անոնք համար չկային տեղացի դառնալու եւ իստն ամուսնութեան հարցերը. հիւրեր, զարիպներ էին եւ միշտ պատրաստ երկիր գտնալու, խնայուած փողարներով, ձեռք բերուած գիտութիւն եւ արհեստով եւ փորձառութեամբ գիւղը շինցնելու, զաւառի Հայը յուսաւորելու: Անոնք մինչեւ վերջ, մինչեւ այսօր կը պահեն իրենց Հայութիւնն ու հայեցեալութիւնը, կը մնան Հայ՝ վարքով, բարքով, ճաշակով ու քրմով. կարծես իրենց գիւղով փոխադրուած են հոս հէթաթի հրաշագործ գորգերուն միջոցաւ. գրեթէ ոչ

մէկ կապ Ամերիկային եւ ամերիկացիին հետ եւ դրացի ոչ-Հայը մնացած է միշտ օտար: Վերջապէս ամէն ինչով Հայ եւ գրեթէ ոչինչով ամերիկացի, թէեւ կը յարգէ երկրին օրէնքները, տարուկ կը պահէ երաստադատական ոգին հանդէպ հողին եւ կտուրովութեան. կը սիրէ իր դրացին իբր օտար, աշխատէ՝ ինչպէս պիտի սիրէին զիրար նաւուս վրայ իրարու հանդիպող օտարակա՝ ներս, Հայ Ամերիկացի այս գաղութը կը զգայ Հայուն պէս, կը խորհի Հայուն պէս, կը դատէ Հայու պէս, բայց կը դիտէ՝ օտարի պէս, եւ Հայաստանը կը մնայ իր միակ հարկերէն, որուն հանդէպ կը պահէ իր սէրն ու նուիրումը միշտ շողիկ մտայ: Ան այս օտար ամերիկացի վրայ կ'ապրէ իր գիւղին համար. կը հիմնէ Հայրենակցական միութիւնն իր օգնելու համար երկրի կարօտեալներուն, բայց ու լուսաւոր պահելու համար գիւղին վարժարանը. կ'ունենայ իր Հայ մասնաւոր, եւ ահ է որ կը պահէ դասն, եւ կարծես Հայ գիրն ալ կ'ապրէ աղ օրհանդէսին համար, բայց բացառաւ գերեզմանի՝ իր տապառաքարը իր փրցնէ Հայ գիրի փորանէն:

Անոնք իրենց հայրենակցականներու կողքին թեւ ու թիկունք կ'ըլլան Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան ծրուելու ու ծաղկումին. իրենց անասարկ օրժանդակութիւնը իր բերնն մեր ազատագրական պայքարին:

Բ. Դատում կը պատկանին անոնք, որոնք Մեծ Եղեռնէն վերջ զաղթած են Միացեալ Նահանգներ: Անոնք առաւելապէս մաս կը կոպմեն մնացորդացին, որոնք կարծես կը փնտռեն խաղաղ անկիւն մը՝ իրենց միջքերը դարմանելու, զազանաբար թուրքին չարաշուք յիշատակները անցեալին գրկիլ նետելու մտահեռութեամբ: Անոնք ալ իրենց նախորդներուն նման ունէին ազգային ուսից ընդ, բայց կ'առաջնորդուին բացառիկ, օրացէ՛ աշխուշակ հոգեկենտրոն մը, ծանր յուսախաբութիւններու ահաւոր հարածներուն տակ ուշակորոյս: Կը զգան Հայուն պէս, կը խորհին իբր Հայ: Իրենց դատումը, մանաւանդ ապագայ, լինելուն իման հարցը, զիրենց առհասարակ կը դնէ երկրնորանքի մը առջեւ: Նետուել օտարին չէ՛րկը թէ՛ պահել իրենց Հայութիւնը, որուն վճարած էին շատ մեծ գին մը, անգնա-

հատելի արիւն, միլիոնաւոր սիրելիներու հիւսիսներու մով։

Ահաւոր փորձորիկէն վերջ խաղաղ ափեր նետուած այս Հայ ամերիկացիներու դասը յաճախ ինքզինքն դառած է անելի մ'առջեւ։ Հա՛ մնալու եւ ամերիկացի դառնալու սահմանը մշտապէս տարուբերած է անորոշ դիմեհու միջեւ։ 1918-1922-ի մտալլիկէ հիասթափութիւնները, մանաւանդ Լօղանի մէջ մեր «Հօր» դաշնակիցներուն մաշած քաղաքականութիւնը կը ստեղծէ յաւալքիչ ողի մը եւ ոմանց համար հիւրընկալ երկիրներու քուրան կը դառնայ քար դալթակղութեան, իսկ ուրիշներ, իրենց սփոփալքը կը փրկուեն աղգային ծառայութեան մէջ, կը նետուին աղգապահանգութիւն զանազան դաշտեր եւ կը ստանձնեն պատասխանատու պաշտօններ։ Երբեան կու դան նաեւ ուժեղ նկարագիրներ, որոնցմէ ոմանք այսօր կը դրանք նրաին աղգային առաջնորդող գերբերու վրայ։

Այսօր հին, ամբողջ մարդկութեան դէմ դառնացած Հայը կը սկսի տեսնել նահանջի կոմուրջներուն աւերակները։ Միշտ որդացր կը սիրէ Հայ միալ, բայց անիրաււածի երբորուն հոգեմիճակով չի կրնար ճակատ հարթարել նորահաս սերունդի սայլաբուժանիւնը դիմաց, եւ դիւրաւ կը հաշտուի խառն ամուսնութեան հետ եւ կը արտնջէ։ «...Է՛հ, այս է եղբր մեր ճակատագիրը, հարստութիւն ստեղծէ թուրքին համար, զաւակ մեծցուր օտարին համար ... երկիր ունեցիր եւ զարիպի նման մեռիր...»։ Կարծես ասոնց համար է որ Հայրենի դպրուն ըստնաստեղծութիւն, Սիլվա կապուտիկանը կը գրէ։ «Ընդհանրապէս թիւն կատարած, բայց չմեռած մարդու ամօթահար հոգեմիճակը, բնական հունից ելած, շեղուած ու շողուած մի կեանք՝ խղուած անցեալից, արմատներից, Հայութիւնից»։

Անոնք յաճախ կը լսեն ամերիկացի ձեւաւոր. անգլերէն կը ծածմեն դուրս, օտար չերեւնալու կամ դրացիին ուշադրութիւնը չգրաւելու վախով եւ մասհոգութեամբ, իսկ առնուի՞ն (Յըս կրկին անգլերէն կը փորձեն)՝ որպէսզի երախտաւ օտար շնշտ չառնանայ։

Միջանկեալ ըսենք որ մեր նիւթէն դուրս կը մնան բացառութիւնները, որոնք այս նո-

բաստեղծ անապատին մէջ ստեղծած են շատ զիղցելի ուխտներ, դարձանածաղիկներով հարուստ։ Բացառութիւններու անտեսումը նստրնտրած ենք մեր դրութեան սկիզբէն մինչեւ վերջը։

Բ. դասու Հայ ամերիկացիներ իրենց նախորդներու աստիճանաշարով կապ չեն պահէր Հայ կեանքին եւ Հայկական միջավայրի հետ։ Անոնց կապը Հայ գիրին, Հայ մտմունքին ու գիրքին հետ տեսանելի թուլութիւն մ'ունի։ Զրկուածի, անիրաււածի, խարածի դառնութիւնը մեծագոյն դեր կատարած է ասոնց՝ այս անբնական վերադարձում ու մտածելակերպի դիմով։ Դժբախտ պարագաներ կարծես անոնց կը պարտադրեն հինը, անցեալը մոռնալ եւ նորին փարիւ։

Գ. Դատուն կը պատկանի ամերիկածին ատաղջին սերունդը։

Այս սերունդը Հայաստ ծնողաց չուրին ուրքեւ հասակ նետած բլլալով հանդերձ առհասարակ կը մնայ անծանօթ մեր ոսկեղինիկ լեզուի քաղցրութեան եւ փոքր անուի մեծ քաղցրուն։ Անոնց բնասեղակալ լեզուն մեծաւ մասամբ, նոյնիսկ առանց խառն ամուսնութեանց դժուարութեան, անշիւրէն է։ Կը զգան իրը Հայ, բայց կը խորհին ու կը դատեն իրը ամերիկացիներ։ Չենք կրնար բուլ թէ ապաստած են, բայց քիչով շատով անտարբեր են։ Շատ քիչ կապ կը պահեն Հայկական կեանքի հետ. ոչ ալ մտերմութիւն՝ ամերիկեանին հետ։ Անոնց ընկերային միջավայրը ոչ Հայկական է եւ ոչ ալ ամերիկեան. կը սիրեն Հայկական թեթեւ երաժշտութիւնն ու ամերիկեան ճազը, Հայկական խորովածն ու ամերիկեան Հէմպրըկըրը։ Կը սիրեն օտանեալ Հայկական ձեռնարկներուն, Հանգիպիլ՝ Հայ եկեղեցին, յաճախել՝ Կիրակնօրեայ Վարժարան, հետեւել՝ Հայկական վարժարանի (շարաթր 1-2 ժամ), անդամակցիլ Հ. Բ. Ե. Կ. եւ Հ. Բ. Ը. Միութեանց եւայն, բայց իրենց կը պահել աղգային սրբազան կիրքը, Հայր ճանչնալու հուրը։ Ամերիկածին Հայ առաջին սերունդին համար խառն ամուսնութիւնը դժուարալոյծ հարց մը չէ, եւ ծնողաց հոգեմեծ բաւարարութիւն մը տալու համար մերթ ան կը յօտարի բնուելի հայկան նարտ։ Բայց այս սերունդը կը ճանաչի ցանկապատի վրայ դիրք առած դիտողնե-

բուն՝ ո՛չ Հայ եւ ոչ ալ ամերիկացի, ուղեկորոյս ճամբորդ մը կոյս անտառի քմայքին անձնատուր, դժբախտ զոհը անբարեացական ասպնձներու:

Մեծ եղեռնի Յիսնամահը անոնց տուաւ կայծ մը որ տեղ տեղ բոցավառեց անոնց մարած ատրուշանները, յառաջացուց ճրդուում մը Հայը ճանչնալու իր դարաւոր ժառանգով, ցաւ ու խիղճով:

Գ. Դասուսն կը պատկանին այն Հայ ամերիկացիները, որոնք դաւակներն են ամերիկային առաջին սերունդին (խառն կամ ոչ-խառն ամուսնութեամբ) եւ ծնողքը երրորդ սերունդին, որոնք հասակ նետած են վերոյիշեալ անբնական կամ կիսաբնական միջավայրի մը մէջ: Ասեմ կը զգամ ամերիկացիի պէս, կը խորիմ ամերիկացիի հմմտ է: Կր դատեմ իր ամերիկացի. բայց կը սիրեմ ճանչնալ Հայը, յաճախ իրենց ինքնութիւնը ծածկած ըլլալու նուաստութենէն ազատ մնալու սիրոյն: Անոնց այս մտածելու կերպը, նոյնիսկ իր արտաւորութեան ձեւերէն, հետոս չէ քաջակերպական բլլայէ եւ արժանի է մեր յուրը նկատաւան: Անոնք չեն ուզեր անորոշ ծագումով մնալ. ամերիկացիներ կը սիրէ Հայաստանայ իր ցեղային ժառանգութիւնը: Այս սերունդը գրեթէ ցտաբիւց ամերիկացի է, բայց երբեմէ սպառնալից Հայ: Անոր Համար խառն ամուսնութեան հարց գոյութիւն չունի. գրեթէ ոչ մէկ ցեղային նախասիրութիւն. «Մենք բոլորս ալ ամերիկացիներ ենք՝ կ'ըսէ աւելի Հայը, մերթ Ժանր կապանքի տակ գնելով իր ներաշխարհը յուզող ազգային-ցեղային ուրիշ՝ որ միշտ պատրաստ է բռնելու. եթէ լուցկին մտեցունի չիտակ անկիւնէն ու պատշաճ ձեւերով: Յաճախ տեսնուած է, որ ամենց կը խօսին Հայաստանի ու Հայ Եկեղեցիի. ամ կը սիրէ հայկաբան միջոյցալարէ, պայմանաւ որ ան կաղապարուած բլլայ ամերիկականին վրայ եւ չունենայ խորթութիւն մը ըրջպատի իրականութեան, ընդհանուր պատկերին հետ, ալ խօսքով՝ խորքով Հայ, արտաքինով ամերիկեան: Ան հասարակ մարդաբան է. մէկ մասին կ'է Միացեալ Նահանգներուն եւ իր թոյլատր որ իր Հայութիւնը որեւէ ձեւով թուլցնէ իր կապը իր ծննդավայրի հետ: Առեղծըւածային նկատուելու աստիճան, բարդ

կեանք մ'ունի ամերիկեան Բ. Գ. սերունդը: Որոշ պարագաներուն նախ Հայ է, ապա ամերիկացի, բայց առհասարակ ետեւ ամերիկացի եւ ապա Հայ: Հայրենասիրութիւնը յաղթող ազգասիրութեան. երեւոյթ մը՝ որ յաճախ կը ցցուի մեր գիմաց երբ կը մտնենք հայկական նեղ շրջանակէն ներս: Կարծես՝ վանեցին նախ վասպուրականցի է եւ ապա Հայ. կարելի է նոյն ձեւով դատել միջին, խորքերը, ղէյթունցին կամ հաճեցին:

Այս ընդհանուր երեւոյթը տիրող իրողութիւն մըն է մասնաւորաբար Միացեալ Նահանգներն անուան կրող հոգի Հոնցի հում միջոցում Համար. Յեղային, դաստորոշող պատահարները յաճախ ցուցամուկան փորձելէ անդին չեն անցնիր եւ ածուխ ու ժոխի շտուռը բոցերու կը նմանին: Միեւնոյն ցաւ ունին բոլոր ցեղերը, մասնաւորաբար փոքր ազգերը — Հայ, Յայն, Հրեայ, Հոլանտացի, Նորվեգիացի, Ուկրաինացի եւայլն, որոնց Համար կորսուած կաթիլ մ'արիւն ունի արժէք մը, ձայն մը, որ իր ետին կը թողու պարագութիւն մը: Այս երկուսութիւնը միայն մերկանալու յատուկ երեւոյթ մը չէ: Փոքրիկ դրուագ մը կընայ լաւագոյնս զբնութիւն այս դժբախտ իրականութիւնը, մեղի հետ շատերուն համար անորոշելի հոգեվիճակը:

Մի քանի տարիներ առաջ ընկարան մը կը փնտռէինք: Մեղի կ'ընկերանար Իրանտացի երեսնամարդ բարեկամ մը: Իրանտացի տանուտէրի մը մօտ գտանք մեր նախորդած յարկաբաժնի մը Տանուտէրը՝ Հայոց. ծանր նպատաւոր տեղեկութիւններ իմանալէ վերջ, մեր բարեկամին հարցուց թէ ի՞նչ ինչ ազդի կը պատկանէր: Երկուսուսարդը առանց երկնորարանքի նշան մը ցոյց տալու պատահանեց. «Մնացեալ Իրանտացի ինչ»: Այս է ամերիկեան սերունդներուն խորհելակերպը, որ խոտոր կը Համեմատեմ մեր անկեղաւթեան ու բազմաբնակներուն: Բայց Հարաբար հաշիւելով ժոխի ժրպի շնտինք, եւ ոչ ալ անախորժ իրականութիւնը պատկերող իրապաշտ գրիչները դասապարտենք: Ընդհակառակը՝ տեսանելի, հասկնալի դարձնենք Հիւանդութեան ախտանիշներ եւ ըստ այն տեղեկները դարձանաւ արմատական միջոցներ:

Ամերիկածին սերունդները անտարբեր չեն իրենց ցեղին հանդէպ, ճիշդին մէջ ցեղային խտրականութիւններ մնայուն տեղ մը չեն ունեցած (քացառելով սեւամորթները), եւ սակայն այսօր իսկ կան ցեղային յատկանիւնքով հարուստ հաստատութիւններ, ու կաղմակերպութիւններ՝ որոնցմէ ներս դարձն մասնակցութիւն ունին նաեւ ամերիկացիները, հին սերունդներու կողքին։ Ուրիշներու կարգին մեր ամերիկածին, Հայ ամերիկացիներն ալ ինչպէս նախապէս նշած էինք, կը հանդիպին մեր եկեղեցիները երբ Հայ շարականը կամ հոգեգծալ մեղեդիները մօտիկ կը դառնան իրենց երաժշտական ճաշակին։ Կը մասնակցին հայկական բարեպատակ, կրթական, բնկերային, դեղարուեստական եւ այլ ձեռնարկներուն, որոնք հոն կը տիրեն դուարթ շուշ ու խանդավառ մթնոլորտ։ Կան օգտագործելի ճարտութիւններ ու շահարկելի ներթեր։ Անոնք՝ մասնաւոր վերելքի վրայ դռնուղղներ, ոչ կ'ուրանան իրենց Հայութիւնը եւ Եւ ալ կը ճշդին ծածկել իրենց ծագումը, երբ սեփականաւոր իրենց ցեղը պաշտպանելու, իրենց ժողովրդութիւնով հպարտանալու։ Արեւոյն ձայնը բաւարար չէ դառնալ մեղի հետ պահելու։

Ամերիկածին Հայը անհասարակ հեռաքիւղ կը մնայ մեր ազգային-հասարական կեանքէն, որովհետեւ այդ կեանքը բողբոջալորածութիւնն է մեր հին, երկրածին սերունդին, եւ հին ու նոր սերունդներուն միջեւ կայ լայն խրամատ մը մտածման ու նպատակի դժով. առաջինը կ'ապրի անցեալով, վերջինը՝ ապագայով. մին՝ «կ'որոճայ», միւրը՝ կը մթերէ, եւ առաջինին ամբողջ պաշարը սահմանաւորուած է հին, ապրուած կեանքի պատկերներուն շրջագիծով. որուն օտար մնացած է մեր ամերիկածինը։ Արդար ըլլալու համար պէտք են խոստովանիլ թէ մենք հիներս այս ուղղութեամբ ոչինչ տրած ենք նոր սերունդի պրպտող, պահանջող միտքին՝ անոր օտարութիւնը խնայիր-ցընելու համար։ Քանի քանիներ միջոյցի-

մած են Հայութիւնը ծանօթացնող ապրիւր ներու համար՝ Հայը ճանչնալու նախառնածով խրդորութեամբ են մենք անհրաժեշտ, անոր ցոյց տուած ենք Լիթի «Արմեթիւ»-ն ու վաճառքի Բիւրքինամի «Հայոց Պատմութիւն»ը, քանի մը կիսակատար Հրատարակութիւններու կարգին։ Պէտք ենք ընդունիլ որ տնտիւ բաւարարութիւն չեն տար մշակուած (ինչպէս եւ մեր ամերիկածինները սոհասարակ) միտքերու, պահանջին → Հայօտար մը Հայացնելու համար։

Հայ օրինաբան, մասնաւոր Միտքեար, Նահանգներուէ կը օրակսին պատմագիտական աղբիւրներ, Հայ հոգին, Հայ միտքը, Հայ կեանքը (հինն ու նորը), դրսեւորող ներկայանալի մթերք ու մթերանոցներ։ Ամբողջ տարին ազգապահպանում կը հորդվինք, միլիոնաւոր տղարներով Հայ եկեղեցիներ եւ անոնց կողքին մշակութային կեդրոններ կը բարձրացնենք, բայց այդ եկեղեցիները ծանօթացնելու Մ. Սեդանին համար սպասուարներ, խորհուրդներ ազգային եւ սրահներուն համար ունկնդիրներ պատահալիլու մտք քանի՞ քայլ առնուած է եւ քանի՞ հատոր հրատարակած կամ հինիւն վերահրատարակած ենք։

Ամերիկածին Հայ սերունդը յաճախ միայն ծնունդով՝ Հայ է, իսկ սնունդով՝ օրապար Հայ կը ծնի, բայց օտար՝ կը ծննայ նոյնիսկ առանց խառն ամուսնութեան։

Երկրածին Հայ ամերիկացին կը նօսրանայ բնական ու անբնական պատուհասումներով։ Հայ դիւրը կը մեռնի կամայ կամայ եւ իւրաքանչիւր նոր հողակոյտին հետ։ Իսկ նորահաս սերունդներ կը կորսնցնեն իրենց ազգային-բարոյական գիմարիւր, որովհետեւ իրենց շուրջը չեն գտնար իրենց ցեղային Եւր դպրոց միջազգային չափանիւնով հականեր, դարերու մէջէն խօսող տիտաններ։ Մնողը նորերուն փնտռած նախապապերը չեն նկատուած. ապրող օրինակներու հետեւի կարծես կը վերապրեն անոնց անհասարակութիւնը, անձնականութիւնը, Հեռուոր աստուածներ կ'որոնեն իրենց մտա-

տեպարը գոհացնելու համար՝ Իրր ապագացական էականը կ'ուղեն, Հայ հականեր, որոնցմով կարենան հարադասուլ: Պորանն ու բեմը բաւարարութիւն չեն տար այս Հայորդիներուն, անոնք կը հետեւին դուրեղուն ձայնին: Հակայ յարձանքին յանձնուած այս սերունդին համար անհրաժեշտ է կառուցանել կղզեակներ, հաստատել լսատեք ուղիտակ ջարդի համայնակուլ ուղիէանոտին մէջ: Հարց տանք մէնչ մեղի՝ մեր օտարախօս սերունդները խաղաղաստոց Հայ եւ օտար վկայութիւններով հարուստ տարին քանի՞ հատոր լոյս կ'ընծայենք մեր վաւերական, հին ու նոր մշակոյթին շուրջ, մեր երեքհարամեայ պատմութեան առաջնութիւնով: Այս ուղղութեամբ շատ բան կ'ակնկալենք հայրենի գրողներէն եւ մայր երկրի իշխանութիւններէն:

Պրակականանք, չխաբուինք Ամերիկահայ երիտասարդաց Քրիստոնէական Կազմակերպութեան 150-նոց խումբերու Հայաստան ուխտագնացութեամբ: Հ. Բ. Միութեան երիտասարդաց Մասնաճիւղերու յաջող ձեռնարկներով: Հայ Ուսանողական Միութեան փայլուն պարահանդէսներով: Հայ կուսակցութիւններու մօտ անդլիախօս ակումբներու գոյառումով, Հայկական Ուսումնասիրութեան ու Հետազոտութեան Արգային Ընկերակցութեան՝ ամերիկեան հա-

մայսարաններէ ներս հաստատած Հայկական Ամպլոններով: Նոյնիսկ երէց հայախօս սերունդներու՝ ազգային նպատակներու համար նուիրարեբաւ միջոցներով: Ասո՞ք դեղեցիկ երեւոյթներ են, բայց չեն դրսեւորեր Հայ ամերիկացիներու ներքին-ոգեկան պատկերը:

Այս մտաւ պատասաբ, որ կը ճնշէ սրբացաւ դիտողի սրտին ու խղճին վրայ՝ պէտք է դառնայ թեւադրիչ ու խոտապահանջ, եւ երբեք մոռցուելիք, ինքն ճիշդեամբ մշտաբար ծարծ պահելու համար օտար աստղերու տակ ծնած ու ժամած Հայ սերունդներուն մոխրածածկ ազգային հուրը, եւ թեւ ու Բոխչէ տալու համար այս քամախտ փունիկներուն:

Տանք անոնց Անդրանիկին հետ Վարդանը, Պրիմեանին հետ Մաշտոցը, Այբբեանարանին հետ Ճառքնտիրը, Պաշտօնականին հետ Ստեփաննոս Սիւնեցին, Աճառեանին հետ Նարեկացին ու Պրեքնացին, Վարդանին հետ Սայաթ Նովան, Սարեանին հետ Թորոս Ռօպինը, Վիկտոր Համբարձումեանին հետ Յովհաննէս Պլուզը. վերջապէս՝ նորին հետ հինը:

Տանք անոնց գիր ու գիրք եւ Հայ արժեքները, որոնցմով հարուստ է մեր Փոքր Ամուսն՝ չարքաւ ազգը:

ՎԱՀՐԱՄ ԿԵՕԳՃԵԱՆ

Նիւ Եորք

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄՄԱԿԱՆՔ

● Ուր. 1 Ապրիլ.— Խ. օր մեծ պահոց։ Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Մեծ Պանոս Արեւազայի վերջին ժամերգութիւնը։ Իսկ երեկոյեան՝ վերջին հաղաղական ժամերգութիւնը։

● Շր. 2 Ապրիլ.— Յիշատակ յարութեան Ղազար։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ի Ս. Գլխաղբի։ Ժամարան էր Հոգւ։ Տ. Սամուէլ Արք. Աղոյեան։ Ս. Թաղմանչաց Վարժարանի բողոքական ուսանողութիւնն ու ուսուցչական կազմը, ինչպէս նաեւ օտար վարժարաններու Հայ ուսանողներ Ս. Հաղորդութիւն ստացան։

— Կէսօրէ ետք ժամը 3-ին, Լուսարարացեալ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը Հէրապոստոսով մուտք գործեց Ս. Թարութեան Տաճար, ուր Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու Մաղկապարէի մեծանեղէն նախատանիւ Ապա Պատարուեցաւ Տօբիթական Սրբատեղեաց այցելութեան Հանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն ներս։ Թափօրացեան էր Հոգւ։ Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեան։

● Կիր. 3 Ապրիլ.— Մաղկապարէ։ Գերբային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ի Ս. Թարութեան, Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ։ Ժամարան էր Հոգւ։ Տ. Արշէն Արք. Այվազեան։ Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ մեծանեղէն Թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանաւորդոսն շուրջ, գլխաւորութեամբ Լուսարարացեալ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի։ Թափօրացեալն է մեծին ունէին արամեանի եւ ձիթնիի ոտերու, իսկ մեր թաղարիւն կր հետեւէին Ղպտոց եւ Ասորոց Թափօրներու։ Թափօրի ընթացքին կատարուեցաւ զԱնդառանձն ժամը 3-ին Միաբանութիւնը ճամբար էլաւ. դէպք Մայրավանդ, եւ Հայոց թաղի մուտքէն ՈՐ դիւրեւորոյց յայտնաբերեց խորհրդով բարձրագույն Պատարարաբան։

— Կէսօրէ ետք ժամը 4-ին, չեղարկ զարդարած Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ նախ զԱնդառանձն, նախաղաւութեամբ Գերշ. Տ. Սուրբն Արքեպիսկոպոսի, ապա տօնին յատուի Հռովմայի շաբաթանոցով ընդմիջուած երեկոյեան սփեր։ Բիւն եւ Հիմնադրէնի ապաւորիչ արարողութիւն, որուն նախաղանց Գերշ. Տ. Նուբար Կրկնաւորու։ Հոգւ։ Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեան Ապա Սեղանի բեմին կարգաց վարժարաններու բացման ժամանկոյ յարեպաշտ ուխտաւորներու տնտեսացմանը եւ կոչ բոլաներիաներուն որ իրենց անուաներով նպաստեն Աղուսիէի թղթատարութեանին մէջ շարժումով իրենց եղբայր-քոյրերուն։ Այդ նպատակաւ մեկեղեցու զոյգ մուտքերուն դեմքուած էին պնդներ։

● Գւ. 5 Ապրիլ.— Աւագ Երեմարքի (Յիշատակ ՏԱՍՆ ԿՈՒՍԱՆԱՑ)։ Առաւօտուն, ըստ սովորութեան, գլխաւորութեամբ Ժամբօրեղ Հոգւ։ Տ. Թովսէփ Վրդ. Մամուրի, Միաբան Հայրեր մեկեղեցին։ Ս. Թարութեան Տաճար, ուր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Տաճարի զաւթին արեւելակողմը գլխաւոր Ս. Թովսանէն աւետարանիչ Հայապատկան ժամարան մէջ։ Ժամարան էր Հոգւ։ Տ. Դանիէլ Վրդ. Եամբան։ Ս. Պատարագէն ետք Ս. Թարութեան Տաճարէն ներս կատարուեցաւ Տօբիթական Սրբատեղեաց այցելութեան Հանդիսաւոր Թափօր։ Թափօրացեան էր Հոգւ։ Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեան, որ Թափօրի իւրաքանչիւր Հանդերձանին ուխտաւորաց տուաւ լուսարանիչ բացատրութիւններ։

● Եւ. 7 Ապրիլ.— Աւագ Հիմնադրէ (Յիշատակ Ընթրիաց)։ Առաւօտեան ժամերգութիւնէն ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Հնարը Ապաշխարուեցաւ։

— Ժամը 9-30-ին, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին լիայ մատուցուեցաւ Հանդիսաւոր Ս. Պատարու։ Ժամարան էր Լուսարարացեալ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս Աւանան, որ կարգաց Ս. Բարսիլ Հաղորդութեան ճառը։ Բազմաճարբու Հաւատացեալներ Ս. Հաղորդութիւն ստացան։

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Ունաւաւանի ապաւորիչ կարգը, մեծ Հանդիսաւորութեամբ եւ նախաղաւութեամբ Ամեն. Պատարար։ Ս. Զոր, Ներկայ էր Ս. Բազմաբն Ռուհաբը, ինչպէս նաեւ պետական մարմէն ներկայացուցիչներ։ Ուղերու լուսարանէն ետք, Անկիւսան Արքեպիսկոպոսը գլխաւորութեամբ, Աւագ Սեղանի բեմին տեղիքէն լեզուով կարգաց Աւետարանէն Ունաւաւանի վերաբերեալ Համարները։

— Երեկոյեան ժամը 5-ին, փոքր Թափօր մը մեկեղեցաւ Ս. Հիշատակապետաց եկեղեցին։ Քրիստոսի Ա. Բանան եւ Ս. Զիթնիի ծառին մօտ կատարուած Աւետարանի ընթերցումներէն ետք, զյայտն չոր Տեսուչ Հոգւ։ Տ. Դանիէլ Վրդ. Եամբան քարոզեց եկեղեցու բանն ու ասիներն լեզուով ժողովուրդին, խօսելով Քրիստոսի շարժարանաց մասին եւ տալով պատմականը նշել վանքին։

— Գերեզման ժամը 7-12, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ զԱւարման կարգը, տեղադրեցիկ խորհրդաւորութեամբ։ Հոգւ։ Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեան քարոզով մը վեր Հանց զայցի գերեզման փրկարար Նշանակութիւնը։

● Ուր. 8 Ապրիլ.— Աւագ Ուրբաթ (Յիշատակ Խաչիկոսեան)։ Կէսօրին, Ս. Թարութեան Տաճարի Ս. Գրեգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ պաշտուեցաւ զԱնդառանձն Կարգը, նախաղաւութեամբ Հոգւ։ Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեան։

— Կէսօրէ ետք ժամը 4-ին, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ զԹաղման Կարգը, մեծ Հանդիսաւորութեամբ, նախաղաւութեամբ Ամեն. Պատարար։ Ս. Զոր, Մէկեղե Հանդիսաւոր նաեւ Կրկնիւր Հիմնադր. Բազմաւորին միակտուր սաթէ Թանկարէք զաւազանք։

● Եր. 9 Ապրիլ.— Առգալայց Ս. Զատիկի՝ Առաւօտեան ժամը 9-20-ին, Լաւինաց շէնտաւորեայի տարադուրեանէն ետք, փոքր Թափոր մը, դիւաւորեանքը Առաւ-Փաղցման Հողչ։ Տ. Գերեզ Վրդ. Կապարեանի, մեկնեցաւ Ս. Գարու-Քեան Տաճար, կապարեան Լամար Տաճարի դրան բացման աւանդական պաշտօնականութիւնները։

— Ժամը 10-45-ին, Ամեն. Գաւորիար Ս. Հօր դիւաւորեանքներ, ամբողջ Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ս. ԳարուՔեան, որ լի էր բազմազգի ուխտաւորներու ծովանաւալ թաղութեամբ։ Ս. Գերեզմանին շուրջ զանազն ետք, Ն. Ամենպատուութիւնն ու Միաբանութիւնը հանդիսաւ տուն Տաճարի մէջ Տեսարանին մէջ, մինչ տեղի կ'ունենար Ս. Գերեզմանի դրան կնքման աւանդական եւակիցացութիւնը, որմէ ետք ընթացք կ'առնէր Յունաց Թափորը Ս. Գերեզմանին շուրջ։ Անոր աւարտին, Գաւորիարը Սրբազանը կը բարձրաձայն վերնատան մէջ ժառարան (որ նորոգութեան ընթացքի մէջ կը գտնուէր) Ս. Գերեզմանին վրայ հայոց պատշաճը, մինչ Յունաց եպիսկոպոսներէն մին (ի թացակայութեան իրենց Ամեն. Գաւորիարին, որ հիւանդ էր) եւ լուսանշան՝ Հողչ։ Տ. Գերեզ Վրդ. Գարիկեան կը ժամեն Ս. Գերեզման, ուրիշ զատուրք ժամ ետք զուտ պիտի զար նուիրական լոյսը՝ որ անթարթի մը մէջ պիտի փոխանցուէր Ամեն. Գաւորիարը Ս. Հօր, որ տնով օրհնեց Ս. Գերեզմանին լրջափար խոնարան հաւատացեալներուն թաղութիւնը։ Ամէնք շտապան էին իրենց մեծերի ժամերը վառելու շուրջապահ լոյսէն, մինչ Տաճարին Հայկական եւ Յունական թուրք զանդերուն ու կոչնակներուն միաժամանակ զոգանալու խնդրաւորութիւնը կը հասցնէր իր զաւորեանքին։ Ամէնք լայնապէս կը կոչուէին մեր Թափորը, որ երկից կը զարանայ Ս. Գերեզմանին շուրջ, երբեքով չբերիտառաւ յարեան ի մեռելոցն։ Թափորը կը դիւաւորէր լուսանշան Հողչ։ Տ. Գերեզ Վրդ. Գարիկեան, եպիսկոպոսական խոյր ի դուռին, իսկ մեր Թափորին իր հեռակէին Ղալապ եւ Առաջիկ Թափորները։ Ժամը 2-15-ին Միաբանութիւնը ճամբայ կ'աւ դէպի Մարջամանք։ Դաւիթի թերթին դիմաց Ամեն. Գաւորիարը Ս. Հայրն ու Հողչ։ լուսանշան Հայրը զգնաւորեալեան, մինչ զպիւրներ սկսան երգել ԳարուՔեան շտապանները, որով Թափորը մուտք գործեց Մարջամանք, ուր Աւանդական ընթերցումը փակեց այս յայտաւորելու հանդիսութիւնը։

— Ժամ մը անցանք, Մարջամանքի մեն զանգը դարձեալ կը հարւերէր փողովուրդը եկեղեցի, ուր ընթացք կ'առնէր ձրապալուցքի արարութիւնը եւ կը մատուցուէր իրիկնադէմի խորհրդաւոր ու յանկուտից Ս. Գաւորիարը՝ Մարջամանքի Առաւ Սեղանին վրայ։ Ժամաւորն էր Հողչ։ Տ. Դեռնոյ Արդ. Սամուրեան։ Ս. Գաւորիարէն ետք կատարուեցաւ Ս. Զատիկի նախաժամանակը, նախաժամանակեմը Գերչ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոսին, որմէ ետք Միաբանութիւնը ձկնաւոր յարեան։ լուսանշան Հողչ։ Տ. Գերեզ Վրդ. Գարիկեան, որ նաեւ բարոյեց, անդրազանաւորով Մեն եղեմի մեր

ԲԸՆ։ Գերեզման ժամը 2-ին, Մարջամանքի մեն զանգը տեղի հանտէ է արգելն Միաբանութիւնն ու փողովուրդը։ Գիշ ետք, լուսնալ լապտերներով եւ դիւաւորեանքը լուսաբարձեալ Գերչ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի, Միաբան Հայրիկ կը մեկնէին Ս. ԳարուՔեան Տաճար։ Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերութիւնները մինչեւ ճաշացք կը զուտուէին Ս. Գերեզ լուսաւորելու եկեղեցիին մէջ, իսկ մնացեալ ժամը՝ Ս. Գերեզմանի տառնին եւ լրջափակին մէջ, Թափորական զնայցով՝ որուն կը հեռակէին Ղալապ եւ Առաջիկ Թափորները։ Կատարուեցաւ նաեւ ձկնաւորութեան։ Առաւօտեան զէմ Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Գաւորիարը։ Ժամաւորն էր Հողչ։ Տ. Գերեզ Վրդ. Գարիկեան։ Թափամանքին լուսաւորեալները հաղորդուեցան Բրիտանի կնքարար ժամեմով եւ արեւմուր։ Ժամը 8-45-ին Միաբանութիւնը ճամբայ կ'աւ դէպի Մարջամանք եւ ԳարուՔեան շտապանները երգեցողութեամբ բարձրացաւ Գաւորիարը։

— Կէսրէի ետք, Մարջամանքի մեն թաղին մէջ տեղի ունեցաւ Զատիկեան մեն ձկնաւորութեանը, նախազանգութեամբ Ամեն. Գաւորիարը Ս. Հօր։

● Բշ. 11 Ապրիլ.— Տիւրքաւ մեկնաց։ Մարջամանքի Առաւ Սեղանին վրայ, ըստ սովորութեան, հանդիսաւորուեցաւ պատարուց եւ շարժեց Ամեն. Գաւորիարը Ս. Հայրը, ընարան ունենալով ՔՐԻՍՏԻԱՆ մեծաւ, թույց անաւանակի կնքողին եմ, խաւով ԳարուՔեան սուրբութեան տաճին, եւ ուխտաւորներուն ուղղելով ողբերթի խոյրեր։ Ս. Գաւորիարէն ետք Մարջամանքի մէջ կատարուեցաւ մեծանշան զէմ Թափոր, դիւաւորեանքներ Ն. Ամենպատուութեան, որ ամպնոյմանի տակ, Ս. Պաշտաւայի մատուցելով կ'որհնէր Տաճարը խոնարան հան թաղութիւնը։ Թափորականք ի մեռել ունեին օրաց մատուցները։ Այս երգուեցաւ ձկնապարզը յառկապէս ուխտաւորաց իր ողբերթի մաղթանք, որմէ ետք չբիտառաւ յարեան շտապանը երգելով Միաբանութիւն եւ ուխտաւորութիւն բարձրացան Գաւորիարը, ուր Ն. Ամենպատուութիւնը օրհնեալ նշխարներ թաճին ուխտաւորներուն։

● Գշ. 12 Ապրիլ.— Գ. օր Ս. Զատիկի։ Ս. Գաւորիարը մատուցուեցաւ Մարջամանքի Ս. Գիշերային մատան մէջ։ Ժամաւորն էր Արթ. Տ. Կատարեան ԲԸՆ։ Սեղանեան։ Այս կատարուեցաւ Նոյն հանդիսական պաշտօն՝ ինքնաժամանայ ուխտաւորաց անկեղեցիներու Նոյններուն ձմար՝ նախաժամանակեմը Հողչ։ Տ. Կալարը Վրդ. Պաշտաւորներին։

● Եր. 16 Ապրիլ.— Գիւտաւան Ս. Յովնանն Կարապետին։ Ս. Գաւորիարը մատուցուեցաւ Մարջամանքի Ս. Յովն. Կարապետի սեղանին վրայ։ Ժամաւորն էր Հողչ։ Տ. Կալը Վրդ. Բոնատուեան։

● Կիւր. 17 Ապրիլ.— Նոր կիրակի (Տիւրքաւ իրիւարու ճանախակագ մերց յընթաց համալ յարապիւն Ս. Գաւորիարին)։ Մարջամանքի Առաւ Սեղանին վրայ պատարուց ըստ սովորութեան, լուսանշան Հողչ։ Տ. Գերեզ Վրդ. Գարիկեան, որ նաեւ բարոյեց, անդրազանաւորով Մեն եղեմի մեր

● Կիւր. 10 Ապրիլ.— ԶԱՏԻԿ ԵԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՒ

մէկուկէս փոքրիկ զոհերուն, ու յորտորովմ ներկա
ները սրմանական ոգով բուրբուն մեր Ս. Նկեղե
ցիին շուրջ Ս. Գառարազնի ետք, Գորշ. Տ. Սուրբն
Արեգպոկոպոս Բէշկանեանի նախադաշնութեամբ,
կատարուեալ հոգեւանդանոցն հանդիսաւոր պաշ-
տամանք՝ Հայ հաւատաւայն հոգեւանդան համար
Նոյն կրօնական Տոմարի գաւթի՝ Երանաշնորհ
Տ. Կերեզ Գորշ. Տ. Իփրիմ վրայ Ապա Բափօրի
Հոգւ. Տ. Գեորգ Վարդապետի գլխաւորութեամբ,
մէկնեալ Զամ-Քաղի գերեզմանավայրը, աղօ ևս
կատարելու համար Նոյն արարողութիւնը:

● Դ. 20 Ապրիլ. — Աւետում Ա. Աւետումնա-
մի: Այս ամբը, բանաւոր պատճառներով յետաձգուեալ
բլլայով վարուած, այսօր երկինյան ժամերգութիւնն է
եւք, պաշտոնեալ Աւետան հանդիսաւոր նախատես
նախը: Հանդիսապահն էր Գորշ. Տ. Սուրբն Արա-
պոկոպոս:

● Ե. 21 Ապրիլ. — Առաւօտեան ժամը 8-ին,
Կեր. Տ. Նորայր Եպիսկոպոսի գլխաւորութեամբ,
Միարանի Հայրեր ինքնաշարժերով մէկնեան Գեթե-
ման ձորը ու Հըրաշափառով ժուգ գործնքին Ս.
Աւետումնայ Տոմար, որ Տիրամօր Ս. Գերեզ-
մանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Գառարազր
ժառանգ Հոգւ. Տ. Գեորգ Վարդապետ Նաղարեան,
եպիսկոպոսական խոր ի զուր:

● Ե. 23 Ապրիլ. — Վարդուան Կանաչ Կիրակի
տաթիւն, Կէտօք ետք, Ամեն. Գառարազ Ս. Հօր
գլխաւորութեամբ, Միարանի թիւնը Հըրաշափառով
ժուգ գործնք Ս. Գառարազնի Տոմար, ուր պաշտո-
նեան երկնայան ժամերգութիւնն ու նախատեսուի՝
Ս. Լուսաւորիէ եկեղեցիին մէջ: Ապա կատարուեցաւ
Տոմարական Սրբապետաց աշխարհական հանդիսա-
ւոր Բափօր Տոմարին ներս, Բափօրապետն էր Հոգւ.
Տ. Գեորգ Վարդապետ Մամուր:

● Կ. 25 Ապրիլ. — Աշխարհամարտաւ (կամայ
Կիրակի) եւ Յուլիանոս Նախատակաց: Գերեզմանին եւ
առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս.
Գառարազնի, Ս. Լուսաւորիէ եկեղեցիին մէջ: Ապա,
Հոգւ. Տ. Ներսէս Վարդապետ Բաղդաճեան ժառանգ
օրուան հանդիսաւոր Ս. Գառարազը Բրիտանո Ս.
Գերեզմանին վրայ, եպիսկոպոսական խոր ի զուր:
Եւ բարեկէ, բնաբան ունեւորով ժու տուն Աստուծոյ
ընդէ, որ է եկեղեցի Առաւօտայ կենդանի, սիր եւ
հաստատութիւն Եւրաթոմիսեան (Ա. Տիմ. Գ. 15),
բացատրելով օրուան տոնին իմաստ եւ մէկնաբա-
նելով Բրիտանոսի Նկեղեցիին Մի, Ընդհանրական,
Առաքելական եւ Սուրբ ստորոգելիները: Հոգւ. Հայր
նաղարազմաւ, Նաեւ Ապրիլ 24-ի խորհուրդին: Ս.
Գառարազնի ետք, Գեր. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս
նախադաշնք Ս. Գերեզմանին աղօն կատարուած
Վեղատեսնեցին:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

● Բ. 11 Ապրիլ. — Ս. Զատիկ տոնին տաթիւն,
Կէտօք տաթի ժամը 11-ին, Ս. Բաղդաճ Կանա.

Մուհաֆազը, ընկերակցութեամբ Ոստիկանապետին
եւ Զինուորական Ընդհ. Հրամանատարին, շնորհա-
ւորական այցելութիւն տուաւ Գառարազմաւ: Այս
ցելութեան եկան Նոյնպէս Նաղեւայ Եպիսկոպոսը
հանգեր Միարանութեամբ եւ Բրիտանոսին Ընդհ.
Հիւպատոսը:

● Դ. 12 Ապրիլ. — Կէտօք տաթի ժամը
9-30-ին, Ամեն. Գառարազ Ս. Հօր գլխաւորու-
թեամբ, ամբողջ Միարանութիւնը Զատիկական շնոր-
հաւորութեան զնայ Յունաց Գառարազմաւ:

— Ժամը 10-ին սկսեալ, Նոյն տաթիւն Գառ-
արազմաւ շնորհաւորական այցելութեան եկան յա-
նգարաւ՝ Յունաց Միարանութիւնը, գլխաւորու-
թեամբ իրենց Գառարազի (որ անհանդիս էր) ներ-
կայացուցիլ Եպիսկոպոսին, Տրամշխանաց Կիւս-
թաղ իր Միարանութեան անդամներով, Դպտոց,
Առուրաց եւ Յոյն-Կաթոլիկներու Եպիսկոպոսները
հանգեր Միարանութեամբ, Գառարազն Երեւանը,
Անկիթան Արեւիկոպոսը, Արար-Անկիթան Եպիս-
կոպոսը, Հայ-Կաթոլիկներու եւ Մարտիթ Հա-
մայեթ Մեծաւորները, Լուսաւորական եւ Արար-
Լուսաւորականներու Սրեցները, Ռուսաց Եպիսկոպոսը,
Դոմինիկեան Հայրեր եւ Սուրիական ու Սկոտլի Ռ-
բորդի Հիւպատոսները: Բոլորն ալ ընդունուեցան
Գառարազմաւ ժն զանգիւնէն մէջ Գառարազ Ս.
Հօր եւ Միարանութեան կողմէ:

● Դ. 18 Ապրիլ. — Կ. ժամը 9-ին, Ամեն.
Գառարազ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ ամբողջ
Միարանութեան, Զատիկական շնորհաւորական այցե-
լութեան զնայ Տրամշխանաց Գորշ. Կիւսթոսին եւ
Լուսեւան Ամեն. Գառարազնին Ապա, ընկերակցու-
թեամբ Հոգւ. Տ. Կերեզ Վրդ. Գառարազնի ծա Տիր
Կ. Հիւրդիկանի այցելեց Գառարազն Երեւանը, Կիւ-
սթոսին Արեւիկոպոսին եւ Արար-Անկիթան Եպիս-
կոպոսին իւկ Հոգւ. Տ. Գառարազ Վրդ. Մամուր, ըն-
կերակցութեամբ Հոգւ. Հայրերու, շնորհաւորու-
թեան զնայ Դպտոց, Առուրաց, Հայկաց եւ Յոյն-
Կաթոլիկներու Եպիսկոպոսներուն, Մարտիթ Հա-
մայեթ եւ Հայ-Կաթոլիկներու Մեծաւորներուն եւ
Լուսաւորականներուն ու Արար-Լուսաւորականներուն ծ-
րեցներուն:

— Նոյն օրը, Լուսեւան Ամեն. Գառարազը, իր
Միարանութեան անդամներով, շնորհաւորական այ-
ցելութեան եկաւ Գառարազմաւ:

● Ե. 10 Ապրիլ. — Անաթ-Թարգման Հոգւ. Տ.
Գեորգ Վրդ. Նաղարեան եւ Հոգւ. Տ. Արշակ Արշ.
Այվադեան Ներկայ գտնուեցան Լուսեւանաց ան-
ղաժամոյթ մատուցներու Հիւանդանոցի բացման արա-
րողութեան:

● Կ. 17 Ապրիլ. — Երեւանի ժամը 10-ին,
Սուրբայ օրհարութեան տոնին տաթիւն, Սուրբայ
Ընդհ. Հիւպատոսի կողմէ Սէթ Թօր Կանդակին
մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան
Հոգւ. Տ. Գեորգ Վրդ., Հոգւ. Տ. Արշակ Արշակայ եւ
Տիր Կ. Հիւրդեան:

● Դ. 20 Ապրիլ. — Բնեթրպալիկ Արեւիկոպո-
սը եւ Անկիթան Եկեղեցւոյ Գեա Գորշ. Տ. Մայթը:

Ռեզիդենտ Ս. Երկիր ժամանումն անթիվ, Ամանի Հովիւ Հոգի. Տ. Անուշաւան Վրդ. Ձգնեանք ի յարս այլ յարանաւանութեանց Հոգեւոր պետերուն, Ամանի օգտական զնայ դիմաւորութեան:

— Երկրորդ, Քննորդորդի Արքեպիսկոպոս ժամանեց Երուսաղէմ: Այդ առթիւ, Սէյիթ Ժորժ Անկեան Երկրորդի մէջ կատարուած զոհարանահան արարողութեան ներկայ եղան Լուսարարական Գեոր. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս եւ Հոգի. Տ. Կեռեղ Վարդապետ:

● Եր. 23 Ապրիլ.— Կ. ա. Ժամր Գ-ՅՅ-ին, Քննորդորդի Արքեպիսկոպոս իր շքանշանով արձակեց Ս. Ռակոբեանց Մայր Տաճարն ու ձեր Գաղտնիքը:

● Գլ. 26 Ապրիլ.— Կէսօրէ հոգ Ժամր 1-ին, Ամեն. Գաղտնիք Ս. Հայր Գաղտնիքարանին մէջ ճաշկերութիւն արարուեց Գաղտնիքի Առաջնորդի Կառնի Արքեպիսկոպոսի եւ իրեն ընկերացող արքեպիսկոպոսներուն եւ եպիսկոպոսներուն:

● Գլ. 27 Ապրիլ.— Կէսօրէ առաջ, Ամեն. Գաղտնիք Ս. Հայր, ընկերակցութեամբ Տիար Կ.

Հինգեանի, Գաղապապետան զնայ, շնորհաւորելու Տ. Վ. Գաղապապետ, Մեքէի ուխտագնացութենէն իր վերադարձին անթիվ:

— Կէսօրին, Ամեն. Գաղտնիք Ս. Հայր եւ Լուսարարական Գեոր. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս ներկայ գտնուեցան Արար-Անկիթան Սոյս. Գեոր. Տ. Նէմիկ Գուպէնի կողմէ ի պատիւ Քննորդորդի Արքեպիսկոպոսին Սէյիթ Ժորժ պանդոկի մէջ արարուած ճաշկերութիւն:

— Կէսօրէ հոգ, Ամեն. Գաղտնիք Ս. Հայր, ընկերակցութեամբ Աւագ-Քարզման Հոգի. Տ. Գեոր. Վարդապետ, ներկայ գտնուեցան Երուսաղէմի Կառնի Արքեպիսկոպոսի կողմէ ի պատիւ Քննորդորդի Արքեպիսկոպոսին, Ինքնակցութիւններ ի պանդոկի մէջ արարուած թէյասեղանին:

● Եր. 28 Ապրիլ.— Անկիթան Արքեպիսկոպոս Գեոր. Տ. Մաքիմեանի կողմէ ի պատիւ Քննորդորդի Արքեպիսկոպոսին, իրենց եպիսկոպոսառանին մէջ արարուած թէյասեղանին ներկայ գտնուեցան Լուսարարական Գեոր. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս եւ Աւագ-Քարզման Հոգի. Տ. Գեոր. Վարդապետ:

Գ Ր Ա Վ Ա Ն Ե Ր Ե Վ Ո Յ

Շաբաթ, 14 Մայիս 1966, Երեւոյն ժամր 7-40 Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի լսարանին մէջ տեղի ունեցաւ յարգամքի եւ յիշատակի գրական երկերի մը՝ մուրաւի արեւմտահայ մեծագոյն բանաստեղծներէն տարաբայտ Միսաէ Մեծաբանի ծննդեան ութսունամեակին:

Հանդէսը կազմակերպուած էր Ժառանգաւորաց վարժարանի Զորքորդ Գաւարանին կողմէ, եւ լսատարին մաս առին ծայր կարգի ուսանողները:

Հանդիսութիւնը բացաւ վարդապետ Թովմատեան, իսկ Նազարեթ Գոմորայեան ներկայացուց Միսաէ Մեծաբանի կեանքը, մինչ Կարապետ Գապուկեան խօսեցաւ բանաստեղծի գրականութեան ու

արժանիքներուն մասին:

Մեծաբանի «Տուր Իմին», Յեր...» քերականութեամբ արտասանեց ճարտար Թովմատեան, լսարանին շուրջին ճակատին Գեոր. Տ. Մաքիմեանի կողմէ ի պատիւ Քննորդորդի Արքեպիսկոպոսին, իրենց եպիսկոպոսառանին մէջ արարուած թէյասեղանին ներկայ գտնուեցան Լուսարարական Գեոր. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս եւ Աւագ-Քարզման Հոգի. Տ. Գեոր. Վարդապետ:

Աշակերտական յաջող աշխատանքները փակեց Տեւոն Հոգի. Տ. Ներսէս Վարդապետ, որ շնորհաւորեց կազմակերպող դասարանը եւ թիւղոյնք որ մեծ ուսանողական հաւաքումներ աւելի յաճախեալ ըլլան:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Կարգապահութիւն

Ա. Գ.

էջ

283

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Տիպար Գրիստանեան

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆ

230

Ս. Ներսէս Ա. Պաքեւ Հայրապետ

ԲԱՐԳԷՆ ՎՐԿ. ԹՕՓՃԵԱՆ

241

ԲԱՆԱՍՏ/ՅՂԾԱԿԱՆ

ՕՐ Կեանքն Արդէն...

ՄԱՌԻ ԲԹՄԱՃԵԱՆ

246

ԲԱՆԱՍՏԻՐԱԿԱՆ

Հայերէն Յիշատակարանով ձեռագրայնայ Անթոնի

Յ. ՔԻՐՐՏԵԱՆ

248

Մի Անյայտ Տաղարան

Ա. ԵՐԵՄԵԱՆ

255

ՀԱՐՏԻՐԱԳԵՏԱԿԱՆ

Աղեքանդր Թամանեան

Վ. ԲԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

261

ԳՆՏՄԱԿԱՆ

Խաչատուր Ատիշցի (Կամ Չնաշցի)

Եւ Ալպոյանեանի Միտանքը Անոր Մասին

ԳԱՆՆԻԿ ԳԵՈՐԳԵԱՆ

269

Հայ Ամերիկացի

ՎԱՀՐԱՄ ԿԵՕԳՃԵԱՆ

273

Ս. ԵԱԿԱՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

Եկեղեցական-Բնական

280

Պատմական

282

Գրական Երեկոյ

283

Բովանդակութիւն

284

... ԱՐՈՒՆԻ Վերաբերեալ ամէն քարկցութիւն և առաջնի կատարելի հետեւեալ հասցէին. —

MR. ARA KALAYDJIAN, REDACTION OF «SION»,

P. O. BOX 4001, JERUSALEM - JORDAN.

«ՍԻՈՆ» տարեկան բաժնեցիներ և Ամերիկայի համար՝ 5 ճուղար

բոլոր այլ երկիրներու համար՝ 1 Սթերլինգ

تمرها - بطريكية الاردن الارثوذكسي المدير والمحرر المسؤول - صاحب النياقة رئيس الاحافه هايكازون ابراهيميان
 ١٩٦٦ م. طبع في مطبعة دير الارمن - القدس المند